انقلابي راهه

مئي ١٩٨٧ع — مارچ، اپريل

لهه: ٧ رپيا

ٿوڙي ڪالهه اڄوڪي تاءِ

• ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان

• انقلابي ڊڪشنري

• افغانستان سوشلسٽ واٽ تي

•

سنڌ دوست مزدور تنظيم

ادارِيو

اَيوڙهيءَ کان راهوڪيءَ تائين

17- جنوري 1987ع تي سنڌ ۾ ڀيانڪ واقعو ٿي گذريو- سنڌ جي هڪ بهادر ۽ مخلص اڳواڻ محترم فاضل راهوءَ انتهائي وحشيانه انداز ۾ ڪهاڙيءَ سان حملو ڪري کيس شهيد ڪيو ويو- ان اندوهناڪ قتل جي خبر ڦهلجڻ سان سنڌ ۾ حيرانيءَ ۽ شديد صدمي جي لهر ڦهلجي وئي-

پاڪستان جي ظالم ۽ قاتل فوجي ٽولي ۽ سندس ۽ دلال نام نهاد شهري حڪومت، ان جي رهنمائي قتل کي بغير ڪنهن تحقيقات ڪرائڻ جي ذاتي دشمنيءَ جي بنياد تي ٿيل قتل جي ڪيس طور پيش ڪيو. قاتل فضل جانگ پاشي ٿاڻي تي پيش ٿي بيان ڏنو ته هن 15 سال اڳ سندس چاچي جي ٿيل قتل جو بدلو ورتو آهي- حڪمران ٽولي، قاتل جي هن بيان کي قبول ڪري وڌيڪ ڪنهن تحقيقات ڪرائڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو آهي ۽ اهو تاثر ڏيڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪري رهيو آهي ته ان قتل جي پٺيان ڪو به سياسي ڪارڻ نه آهي- پر اصل حقيقت لڪي نه سگهي- جلد ئي اهو واضح ٿي ويو ته شهيد فاضل راهو جو قتل دراصل ’ذاتي قتل‘ جي آڙ ۾ **سياسي قتل** آهي-

پاڪستان جي تاريخ ان ڳالهه جي شاهد آهي ته هتي اِن قسم جي سازش جي اصل حقيقتن تان سرڪاري طرح ڪڏهن به پردو نه کڄندو آهي- ان جو مکيه ڪارڻ ته اهو آهي ته اهڙن واقعن پويان لڪل هٿ خود سرڪاري مشنريءَ جو هوندو آهي- غير جانبدارانه سرڪاري

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

تحقيقات نه ٿيڻ جي صورت ۾ اصل حقيقتن تائين پهچڻ جو واحد رستو اهو بچي ٿو ته سموري پس منظر جو جائزو ورتو وڃي ته اهو قتل ڪهڙين قوتن جي مفادن کي ڌڪ ڏئي ٿو.

شهيد فاضل راهو سابق 'عوامي تحريڪ' جو صدر ۽ موجوده 'عوامي نيشنل پارٽيءَ' جو سينيئر نائب صدر هو. زميندار طبقي جو فرد هوندي به هن پاڻ کي محنتي طبقي جي مفادن کان ڪڏهن الڳ ڪيو ۽ هاري طبقي جي مفادن سان هم آهنگ ڪيو. خصوصاً، بدين ضلعي ۾ سخت جدوجهد ڪري سنڌي هارين ۾ سياسي شعور بيدار ڪيو ۽ کين منظم ڪيو. سنڌي هارين جي منظم سياسي بيداريءَ سبب جن قوتن جا مفاد سدا سنوانا سنڌي هارين جي مفادن سان ٽڪراءَ ۾ اچڻ لڳا. اهي به قوتون هيون، بدين ضلعي ۾ رهائش پذير وڏي تعداد ۾ پنجابي آبادڪار ۽ سنڌي زميندار خاندان. 1981ع ۾ آمريڪي تيل جي ڪمپني 'يونين ٽيڪساس' بدين ضلعي مان وڏي مقدار ۾ تيل تلاش ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويئي. تيل جي ڪري بدين ضلعي جي سياسي ۽ اقتصادي حيثيت وڌي ويئي. پنجابي چوڌرين ۽ هارين کان پوءِ هاڻي پنجابي سرمائيدارن، ڪامورن ۽ مزدورن جي آمد به وڏي تعداد ۾ شروع ٿي ويئي. پنجابين جي وڌندڙ لوڏ سنڌي آباديءَ لاءِ غربت ۽ بيروزگاريءَ جي مسئلي کي وڌيڪ شديد ڪري ڇڏيو. جنهن زمين تان تيل نڪتو، اها سنڌي ماڻهن جي ملڪيت هئي ۽ جنهن مان هڪ هزار ايڪڙ راهو خاندان جي زمين هئي. پنجابي حڪمرانن، سنڌي ماڻهن کي ان زمين جو معاوضو يا ته بلڪل نه ڏنو جي ڏنو ته تمام گهٽ. تيل ڪمپنيءَ جي سامراجي دلال پنجابي انتظاميه، زمينن تان بي دخل تيل سنڌي هارين کي روزگار ڏيڻ کان به انڪار ڪيو ۽ اڪثر مزدور پنجاب مان گهرائي ڀرتي ڪيا. ٿوري تعداد ۾ جيڪي سنڌي مزدور ڀرتي ڪيا، انهن کي وري پنجابي مزدورن جي

پيٽ ۾ گهٽ اهميت ڏني ويئي - تڏهن سنڌي هارين شهيد فاضل راهو جي قيادت
هيٺ روزگار ۾ سنڌين کي اوليت ڏيڻ، سنڌي مزدورن کي پڪو ڪرڻ ۽ ڪيترن هڪ جيترو
اجورو ڏيڻ جو مطالبو شروع ڪيا پر جلد ئي فاضل راهو ۱۹۸۳ع ۾
"ايم-آر-ڊي" جي جدوجهد دوران گرفتار ٿي ويو- فاضل راهو جي گرفتاري
دوران ئي اهو پڌرو ٿي آيو ته کيس غلط دوائون ڏيئي... مارڻ جي ڪوشش ڪئي
ويئي هئي - وري تازو جڏهن کيس آزاد ڪيو ويو ته فاضل راهو تيل جي کوهن
تي سنڌي ماڻهن کي روزگار ڏيڻ جي مطالبي تي شدت سان اٿڻ لڳو، تڏهن
پنجابي انتظاميه کي فاضل راهو جي قيادت ۾ منظم ٿيل سنڌي هارين جي
قوت کان واقع خطرو محسوس ٿيڻ لڳو ۽ هن طوفان اٿڻ کان اڳ ۾
ئي ان جي محرڪ قوت کي ماٺ ڪرائڻ جو بندوبست ڪيو ويو - ان سموري
معاملي ۾ پنهنجا هٿ بلڪل صاف رکڻ خاطر پنجابي انتظاميه، هڪ سنڌي
زميندار خاندان سان گڏ جوڙ ڪئي جيڪو راهو خاندان جو سخت مخالف
آهي - ان استحصالي سنڌي زميندار خاندان پنهنجي طبقاتي مفادن
جي بچاءُ خاطر پنجابي انتظاميه سان گڏ جوڙ ڪري سندس دلالي
ڪرڻ قبول ڪئي ۽ ان رذيل سازش ۾ مهري جو ڪردار ادا ڪيو-
اها سازش پنجاب جي مفادن جو تحفظ ڪندڙ رياستي مشنري جي
مڪمل مدد ۽ سهڪار سان ئي ڪامياب ٿي سگهي آهي- تڏهن ئي
حقيقي قاتل آزاديءَ سان خوشيون ملهائي رهيا آهن. بدين جي پنجابي
آبادڪارن ته فاضل راهو جي شهادت جي خبر ٻڌي خوشيءَ مان هڪ
ٻئي کي مبارڪون پيون ڏنيون -

هن خوني سازش جو ٻيو اهم پهلو هي آهي ته
اهو پيڇاڪ واقعو ۱۷ جنوريءَ تي ٿيو- ياد رهي ته ۱۷ جنوري
محترم جي-ايم سيد جو جنم ڏينهن آهي ۽ ان ڏينهن تي هر
سال سنڌ ۾ سالگره جو وڏو اجتماع ٿيندو آهي- ڇا نيڪ ۱۷
جنوريءَ تي فاضل راهو جو قتل محض هڪ اتفاق آهي؟ نه،
اهو قطعاً ڪو اتفاق ڪونهي- جڏهن ته اها حقيقت به عيان
جي آڏو آهي ته حڪومت، فاضل راهو کي ڪابل جي دوري جي

اجازت نه ڏني، انهن ڏينهن ۾ فاضل راهو جي ٻنهي علائقن ۾ موجودگيءَ جي راهه هموار ڪري ڇڏي هئي - هاڻي هر سال 17 جنوريءَ تي سنڌي قوم جو هڪ عظيم محسن جي سالگره ملهائيندو ته ٻيو ماتم (انهي) ۾ ورسي - ان طرح سنڌي تنظيمن نفاق کي وڌائڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي - انگريزي اخبار "اسٽار" ته فاضل راهو جي قتل ۾ "جيئي سنڌ تحريڪ" کي ملوث ڪرڻ جي مذموم ڪوشش ڪئي ۽ ان لاءِ اهو جواز پيش ڪيو ته ڪهاڙيون جيئي سنڌ تحريڪ جو نشان آهي. (اسٽار 29-1-87) - سنڌي ماڻهن کي پاڻ ۾ ويڙهائڻ لاءِ اهو قتل به هڪ سنڌي ماڻهوءَ يعني فضل چانڊيو هٿان ڪرايو ويو ۽ چانڊيو ۽ راهو قبيلن کي ويڙهائڻ جي سازش سٽي وئي پر سنڌي عوام ٻنهي پنهنجي سياسي شعور جو ثبوت ڏيندي دشمن جي انهن چالن ۾ نه ڦاٿو - تڏهن وري پنجابي حڪمرانن سنڌي ماڻهن کي ويڙهائڻ لاءِ ٻيو ڊرامو رچايو - 28 جنوري تي سن جي ويجهو بينظير جي جيپ تي حملو ڪرايو ويو ۽ اهو تاثر ڏيارڻ جي ڪوشش ڪئي وئي ته ان حملي جي پٺيان جيئي سنڌ تحريڪ جو هٿ آهي ته جيئن پ-پ-پ ۽ جيئي سنڌ تحريڪ اشتعال ۾ اچي هڪ ٻئي سان خوني جهيڙو ڪن - پر محترمه جي - ايم سيد ... جي بر وقت ترديد ۽ عملي مدد سبب اها سازش به ناڪام ٿي وئي - مس بينظير ۽ ڪيترا پ-پ-پ ڪارڪن ته ان غلط فهميءَ جو شڪار به ٿي ويا - خود مس بينظير به بيان ڏنو ته اسان کي 95 سيڪڙو حڪومت تي ۽ 10 سيڪڙو ٻين قوتن تي (جيئي سنڌ تحريڪ ڏانهن اشارو) شڪ آهي - پر پوءِ بينظير به تسليم ڪيو ته اها عوام کي ويڙهائڻ جي سازش هئي -

موجوده فوجي حڪمران ٽولو اقتدار تي اچڻ کان وٺي سنڌ جي مخلص ۽ باشعور اڳواڻن ۽ ڪارڪنن کي قتل ڪرڻ جي پاليسيءَ تي ڪاربند رهيو آهي - فاضل راهو جي قتل کان اڳ شاگرد اڳواڻ نذير عباسيءَ کي جيل ۾ تشدد ڪري شهيد ڪيو ويو هيو ... لاءِ به حڪومت اهو ئي بيان جاري ڪيو هو ته شهيد

نذير عباسيءَ جو موت اتفاقي ڏٺي ڳڻڻ شرط واقع ٿيو. سنڌي شاگردن جي تحريڪ کي ڪچلڻ لاءِ سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ مهراڻ يونيورسٽيءَ تي حملو ڪري احسان ميمڻ کي شهيد ڪيو ويو. لوڙهي ڦاٽڪ وٽ جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي اڳواڻن ۽ ڪارڪنن سميت سنڌي شاگردن جي بس تي حملو ڪري پنج سنڌي سپوت شهيد ڪيا ويا ۽ ٻين کي گرفتار ڪري مٿن بدترين تشدد ڪيو ويو جن مان ست ڪارڪن اڃان قيد و بند جون صعوبتون برداشت ڪري رهيا آهن. جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي اڳواڻ محترم قادر مگسي تي قاتلانه حملو ٿيو، جنهن ۾ هڪ ڪارڪن ڪمال راهمون شهيد ٿي ويو ۽ قادر مگسي سخت زخمي ٿيو. سياف جي مرڪزي صدر اقبال ڍيسباڻيءَ کي شهيد ڪيو ويو

درحقيقت پنجابي حڪمران ٽولو، سنڌي عوام جي روز بروز وڌندڙ سياسي شعور ۽ اتحاد کان سخت ڊنل آهي. هو هر قيمت تي سنڌي قوم جي اتحاد کي ٽوڙڻ ۽ سنڌس جدوجهد جو رخ موڙڻ چاهي ٿو. ان لاءِ جيڪي به سنڌ جا مخلص اڳواڻ ۽ ڪارڪن سندن راهه ۾ رڪاوٽ بڻجن ٿا، هو انهن کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. ڪامل راهو جو قتل به انهيءَ سازشي سلسلي جي ڪڙي آهي.

خوش قسمتيءَ سان اڄ سنڌي قوم جو اجتماعي شعور ايترو پڪو پختو ٿي چڪو آهي جو هاڻي پنجابي حڪمران انهن ڪامياب ۽ مڪارانه چالن وسيلي به پنهنجا مقصد ماڻي نٿا سگهن. ڪامل راهو جي وحشيانه قتل خلاف احتجاجي تحريڪ ۾ سنڌي ماڻهن ۽ خصوصن سنڌي تنظيمن اڳ جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ وسيع اتحاد جو مظاهرو ڪيو. گذريل سال اڳ جڏهن نذير عباسي کي شهيد ڪيو ويو هو، تڏهن سنڌ جي شاگرد تنظيمن اتحاد جي بدران نفاق جو مظاهرو ڪيو هو پر هن موقعي تي شاگرد تنظيمن سميت سڀني ترقي پسند ۽ قوم پرست تنظيمن احتجاجي تحريڪ ۾ ڀرپور حصو ورتو. سنڌ کا

قوم جي وسيع اتحاد جو مظاهرو ڪيو.

فاضل راهو جي دردناڪ قتل تي سنڌ جي مختلف تنظيمن جيڪو هڙتال ۽ ايڪتا جو مظاهرو ڪيو آهي اهو قابلِ غور آهي، ان مان اِها حقيقت واضح ٿئي ٿي ته ڪيترا به ويچار رکندڙ سنڌ جون تنظيمون هڪ آهن ۽ هڪ ٻئي جون سهڪاري آهن. انهن کي ڀاڙي ويڙهائڻ ايترو سولو نه رهيو آهي جيترو پنجابي حڪمران تصور سمجهي لڳا. باوجود ان جي ته فاضل راهو، عوامي نيشنل پارٽي جو نائب صدر هو، جيڪا پاڪستان جي نمائنده جماعت آهي پر ان هوندي به فاضل راهو جي شهادت تي جيڪو احتجاج سنڌ ڪيو ۽ سنڌ جي انهن تنظيمن ڪيو جيڪي اي. اين. پي ۾ ضم ٿيل نه آهن، ايترو احتجاج سنڌ کان ٻاهر انهن تنظيمن به نه ڪيو جيڪي اي. اين. پي ۾ شامل آهن. اهو هڪ اهڙو قابلِ غور نقطو آهي جنهن ذريعي حقيقي اتحادي قوتن جي چونڊ ڪرڻ ۾ مدد ملي سگهي ٿي، جنهن جي صورت ۾ سنڌ جون تنظيمون مشترڪا عوامي تحريڪ جي شروعات ڪري.

منظم سازش تحت فاضل راهو جي قتل نه فقط سنڌ جي قومي بقا جي ضرورت کي اجاگر ڪيو آهي بلڪ سنڌ ۾ پنجابي آبادڪارن جي فاشي ڦلائي سنسنٽ ۽ غوري جدوجهد ڪرڻ ۽ سنڌ ۾ طبقاتي ظلم ۽ استحصال کان پاڪ ۽ صاف، برابري ۽ انصاف تي ٻڌل سماج اڏڻ جي اهميت کي به چٽو ڪري پيش ڪيو آهي.

سنڌ دشمن مطالبا بند ڪريو

"انقلابي راهه" جي گذريل پرچي ۾ مهاجر پناهگيرن جي بحث دوران مهاجرن اندر منفي لاڙن جو ذڪر ڪندي، اسان واضح لفظن ۾ چيو هو ته خود انهن جي مهاجر جي مفاد ۾ آهي ته هو سنڌين ڏانهن اتحاد لاءِ هٿ وڌائڻ سان گڏوگڏ پنهنجي منفي لاڙن کي ترڪ ڪري. ان جي ابتڙ مهاجر جيڪي مطالبا بار بار ورجائي رهيا آهن جن ۾ مهاجر قوميت جو تصور، ڪوٽا سسٽم ۽ ٻاهرين جي آمد شامل آهن، سي سمورا سنڌين جي مفادن سان سڌي طرح متضاد آهن. اهي مطالبا جيڪي سنڌين سان ٽڪر ۾ آهن، تن کي مهاجرن جي نئين سياسي قوت "مهاجر قومي موومينٽ" کڻي رهي آهي جيڪا خود سنڌين سان به اتحاد جي حامي آهي.

مهاجر قومي موومينٽ جيڪا اڄ مهاجرن جي نمائنده قوت بڻجي اڀري آهي، جنهن جو بنياد سنڌ ٻاهران آيل الطاف حسين ساڍا ٽي سال اڳ A.P.M.S.O جوڙيو هو. ان وقت الطاف حسين ڪراچي يونيورسٽي جو شاگرد هو پر A.P.M.S.O شاگردن جي مؤثر قوت ثابت ٿي نه سگهي. A.P.M.S.O طرفان شايع ٿيل لٽريچر ۾ پنجابين کي مهاجرن جو سڀ کان اولين دشمن ۽ سنڌين کي ثانوي دشمن ڄاتو ويندو هو. ١٩٨٣ع جي جدوجهد نه فقط سنڌ کي قوم جي ڀرپور طاقت جي حيثيت سان اڀاريو بلڪ پاڪستان جي وجود کي سياسي بحث جو موضوع بڻائي ڇڏيو. ان بحث اهو ثابت ڪيو ته جيڪڏهن سنڌين کي حق نه مليا ته پاڪستان نه بچندو. پاڪستان جي وجود جي غير يقيني صورتحال جو سوال مهاجرن جي ذهن ۾ فطري طرح سنگين وجهه جي مترادف هيو، جنهن ۾ پنهنجي مستقبل جو فڪر ستائڻ لڳو. بنگال جي انقلاب کان پوءِ

ڀارتين جي حشر بہ سندن اکين آڏو هو. تنهن مهاجرن جي هڪ حصي ۾ هيءَ سوچ پيدا ٿي تہ مهاجرن کي پنهنجا مفاد پاڪستان سان نہ پر سنڌ سان وابستہ ڪرڻ گهرجن. ان سوچ جي ترجماني ڪندي M.Q.M، ۱۹۸۳ع کان پوءِ سنڌين کي پنهنجو اتحادي سڏڻ لڳي.

ايم-ڪيو-ايم جي بنياد پوڻ ۾ اهڙن ٻن بنيادي ڪارڻ اقتصادي آهي. مهاجر قومي موومينٽ پنهنجي لٽريچر ۽ بيانن ۾ ان نقطي تي زور ڏيندي رهي آهي تہ ڪراچي ۾ پنجابين ۽ پٺاڻن جي تيزيءَ سان وڌندڙ آبادي سبب مهاجر نوڪرين واپار ۽ ڪاروبار مان تڙجي رهيو آهي. مهاجرن ۾ پنجابين حڪمرانن کان نفرت جو ٻيو ڪارڻ ضياءَ دور ۾ پنجابي حڪمرانن طرفان کين سياسي اقتدار ۾ حصو ڏيڻ نہ آهي. جيتوڻيڪ مهاجر پاڪستان ٺهڻ کان وٺي سياسي اقتدار ۽ مظلوم قومن جي عوام جي استحصال ۾ پنجاب سان شريڪ ۽ ڀائيوار رهيو آهي. مهاجر ڀٽي خلاف قومي اتحاد جي تحريڪ ۾ سرگرم حصو بہ ان اميد سان ورتو هو تہ ڀٽي کان پوءِ ايندڙ حڪومت ۾ سندس حصو هوندو ۽ ان جي معرفت ڦرلٽ ۽ استحصال مان کين ڀتي ملندي. پر ضياءَ پنجاب حڪومت ۾ کين ڀتي ۾ شريڪ ڪرڻ ۽ ڦرلٽ مان حصي ڏيڻ جي ضرورت محسوس نہ ڪندي سڌي طرح حڪومت ڪرڻ لڳو. وري ان عرصي دوران پنجابي آبادڪار ڪراچي ۾ ڏاڍو داخل ٿيندي ڪراچي اندر اقتصادي وسيلن تي قابض ٿيندو رهيو. ان صورتحال مهاجرن جون اکيون کولي ڇڏيون. اقتصادي ٽڪرائن جي ان ڪيفيت مهاجرن کي پنجابين کان پري ڪري سنڌين جي ويجهو آڻي بيهاريو. ٿوري مهاجرن جو سنڌين سان اتحادي ٿيڻ سندن تاريخي مجبوري آهي. جو تہ مهاجر پنجابين سان ٽڪراءَ کان پوءِ پاڻ کي اڪيلو محسوس ڪري رهيو آهي ٻئي طرح ان جا مستقل مفاد سنڌ ڌرتيءَ سان مڪمل

وابسته ٿي چڪا آهن، تنهنڪري انهن سنڌين سان ٻه ٽڪرائڻ جو نتيجو خودڪشيءَ جي برابر آهي.

ڏسڻو اهو آهي ته ان جي باوجود ٻه مهاجر سنڌ مخالف مطالبا ڇو ڪري رهيا آهن؟ حقيقت ۾ مهاجرن اندر ٻه لاڙا موجود آهن - هڪڙو لاڙو سنڌين سان گڏجي پنجابي حاڪميت سان وڙهڻ جو حامي آهي ۽ ٻيو، سنڌين سان مخاصمت واري نظريي کي استعمال ڪندي پنجاب کي دٻ ڏيارڻ آهي ته جيئن هو سنڌ ۾ سابقه حيثيت بحال ڪري ۽ اقتدار ۾ شريڪ ڪري. اهڙي ريت مهاجرن جو هڪ حصو سنڌين سان اتحاد جو ڪوڙو ۽ مڪارانه ناٽڪ رچائي پنجاب کي ڌمڪائي رهيو آهي ته ٻئي طرف ايم-ڪيو-ايم، سنڌين سان اتحاد جو نعرو ڏيڻ سان گڏوگڏ ڪيترا سنڌ دشمن مطالبا به ڪري رهي آهي. مهاجر قومي موومينٽ پنهنجو نظرياتي پروگرام مهاجر قوميت جي شڪل ۾ پيش ڪري رهي آهي ۽ مهاجر شائونزم جي لاڙي کي هٿي ڏئي رهي آهي، مهاجر قوميت جو نعرو جيتوڻيڪ پاڪستان جي تصور سان ٽڪرائو آهي، ڇو ته پاڪستان جي آئين ۾ پاڪستان جي سرحدن اندر قائم آبادي ۽ رهندڙ ماڻهو پاڪستاني قوم آهن جنهن ۾ سنڌي، بلوچ، پختون ۽ پنجابي قومن کي تسليم ڪونه ڪيو وڃي - اهڙي ملڪ ۾ جتي تاريخي طور تي جڙيل قومن کي به نه مڃيو وڃي اتي مهاجر قوميت جو نعرو جيڪو پنهنجي جوهر ۾ غير حقيقي ۽ غيرسائنسي آهي تنهن کي تسليم ڪرڻ خود پاڪستاني وجود ۽ تصور سان گڏوگڏ پاڪستاني قوم تان دستبردار ٿيڻ برابر آهي. پر مهاجر قوميت جو نعرو مستقل طور تي سنڌي قوم خلاف آهي، ڇو ته سنڌ هڪ قومي ملڪ آهي ۽ ان جي آبادي هڪ ٻئي سان سياسي ۽ اقتصادي مفادن سان ڳنڍيل هجڻ سان گڏ پاڻ ۾ ڪافي ٻوليون ۽ ثقافتي معاملا رکن ٿا.

مهاجر نه سنڌ اندر نه قوميت آهي ۽ نه لساني ۽ ثقافتي

اقليت- مهاجر جا نه سنڌ ڌرتي تي ڪي به تاريخي حق ڪرڻ آهن، مهاجر نه اهڙو نوآبادڪار آهي جنهن کي سنڌ ڌرتي تي رهندي هس ٥٠ سال ٿيا آهن ۽ جنهن جا هو سياسي ۽ اقتصادي مفاد هن ڌرتي سان وابسته ٿي ويا آهن نوآبادڪار لاءِ اڪثريتي ٿيڻ ۽ [illegible] جنم تي وڃڻ تاريخي ضرورت هوندي آهي حقيقت ۾ مهاجر قوميت جو تصور مهاجرن اندر ورندڙ احساسِ محرومي جو ردِ عمل آهي- مهاجرن جي اهڙي تصور کي قبول ڪرڻ يا ان لاءِ ڪي ڏاڍن رعايتون رکڻ مهاجر شاونزم کي قبول ڪرڻ برابر ۽ ان سان گڏوگڏ سنڌ کي ٻن قومن جو ملڪ تسليم ڪرڻ آهي-

مهاجرن جو ٻيو سنڌ مخالف مطالبو ڪوٽا سسٽم جي خلاف هڻڻ گهوٽرا ڪرڻ آهي- مهاجر اهو دعويٰ وڌي رهيا آهن ته سنڌ ۾ مهاجر ۽ سنڌي هڪ جيترا آهن ان ڪري سنڌ جي نوڪرين ۾ مهاجرن ۽ سنڌين جو تعداد هڪ جيترو هئڻ گهرجي- مهاجر قوميت جي نظريا جيئان هي نظريو انتهائي بي بنياد آهي ۽ ان سان سنڌ دشمن مهاجر شاونسٽ رجحان جي جهلڪ ملي ٿي- ٽيون سنڌ دشمن مطالبو بهارين کي هتي آڻڻ جو آهي- ايم-ڪيو-ايم هڪ طرف ته سنڌ ۾ پنجابين ۽ پٺاڻن جي آبادڪاري جي مخالفت ڪري رهي آهي ته ٻئي طرف وري اڍائي لک بهارين کي پاڪستاني قرار ڏئي سنڌ ۾ آباد ڪرڻ جو مطالبو ڪري رهي آهي، جيڪو عمل سنڌ ۾ اقتصادي بحران پيدا ڪرڻ جو ڪارڻ بڻندو ۽ سنڌ واسين جي مفاد جي خلاف ٿيندو- مهاجرن جا مٿيان اهي ٽي مطالبا سنڌ ۽ سنڌين جي مفادن خلاف آهن- سنڌ جي سڀني سنڌ دوست ترقي پسند قوتن جو اهو فرض آهي ته هو انهن سڀني مطالبن جي سخت مخالفت ڪندي، مهاجر قوت تي مسلسل اهو دٻاءُ وجهندا رهن ته هو اهڙا مطالبا ۽ عزم ترڪ ڪن جيڪي سنڌ جي ذڪر ۾ آهن- اهڙي ريت جيڪڏهن ايم-ڪيو-ايم يا مهاجرن جي ڪا به ٻي ڌر سنڌين سان حقيقي ۽ ديرپا اتحاد قائم ڪرڻ چاهي ٿي ته ان کي انهن سنڌ دشمن مطالبن تان هٿ کڻڻو پوندو-

سنڌ ۽ سنڌين جو اولين ۽ اهم دشمن ڪير؟

اڄ سنڌ هڪ وڏي آزمائش ۾ ڦاٿل آهي. هڪ طرف سنڌي عوام مٿان فوجي آپريشن ڪري ڪئين ڪيترائي پيروهي، محب وطن سنڌي اڳواڻ ۽ ڪارڪن شهيد ڪيا پيا وڃن ۽ سنڌي ماڻهن کي پاڻ ۾ ويڙهائڻ جون سازشون ڪيون پيون وڃن ته ٻئي طرف مهاجر، سنڌ دشمن مطالبا ڪري سنڌين ۾ انتشار پيدا ڪري رهيا آهن. ٽئين طرف پنجاب ڏهه هزار لشڪر سان سنڌ تي حملو ڪرڻ جون ڌمڪيون ڏيئي ۽ سنڌ تي [illegible] مٿان ٿي رهيا آهن ته چوٿين طرف هر سال لکن جي تعداد ۾ پنجابي سنڌ ۾ اچي آباد ٿي رهيا آهن جيڪي سنڌ اندر فوج جي ٿڪ سبب هٿيارن جي زور تي سنڌين کي ڌمڪيون ڏئي رهيا آهن ۽ تيزيءَ سان سنڌين کي اقليت ۾ تبديل ڪرڻ جي سازش کي عملي جامو پهرائي رهيا آهن.

سنڌ جي خلاف سنجيده سازشون ٿيڻ سڀ کان وڏي سرگرم، طاقتور ۽ اهم محرڪ قوت ڪهڙي آهي؟ اهي سموريون سازشون هڪ ئي زنجير جون ڪڙيون آهن. ان سازشي زنجير جي خالق ۽ دفاع ڪندڙ قوت آهي پنجاب. پاڪستان ٺهڻ کان وٺي پنجاب، سامراجي آقائن وٽان موروثي طور مليل "ويڙهايو ۽ راڄ ڪريو" جي پاليسيءَ تي عمل ڪندو رهيو آهي. شروعات ۾ ڪمزور هجڻ سبب پنجاب، مهاجرن سان ٺڳ جوڙ ڪري سنڌين، بنگالين، بلوچن ۽ پٺاڻن جو استحصال ڪندو رهيو. پنجاب پيرهيائين سنڌين جي نفرت جو رخ مهاجرن ڏانهن موڙيو ۽ مهاجرن کي استعمال ڪيو. ۱۹۷۲ع ۾ سنڌي- مهاجر فساد ڪرايا، وري پنهنجي سنڌي هجڻ جو اشارو ڏئي مهاجرن ۾ سنڌين خلاف نفرت کي وڌائي ڪري پنهنجي خلاف تحريڪ هلائڻ لاءِ آماده ڪيو. پنهنجي تماشي سمانيءَ جڏهن سنڌي قوم جي اڪثريت سمجهي ورتو ته سنڌ جو حقيقي دشمن پنجاب آهي

تڏهن وري پنجاب سنڌي ماڻهن کي سنڌي ريت ڪچلڻ لاءِ مختلف حربا استعمال ڪري سنڌ ۾ پٺاڻ ۽ ويڙهاڪن جون سازشون ڪرڻ لڳو ته جيئن سنڌي پٺاڻ ۾ وڙهندا رهن ۽ سنڌ جا حقيقي دشمن ڪا نه هٿيل رهي. ٻئي طرف جڏهن مهاجرن پڻ پنجاب خلاف نفرت وڌڻ لڳي ته پنجاب سازش ڪري ان نفرت جو رخ پٺاڻن ڏانهن موڙيو ڇڏيو جنهن جي نتيجي ۾ مهاجر- پٺاڻ فساد ٿيا. ان سازش جو مقصد به اهو هو ته مهاجر، پٺاڻ پاڻ وڙهڻ ۾ مشغول رهن ته جيئن اهي پنجاب خلاف جدوجهد نه هلائي سگهن.

هن دور ۾ سنڌين ۽ مهاجرن ۾ پنهنجي مشترڪ دشمن جي سڃاڻپ واضع ٿي آهي جنهن ڪري انهن ۾ پنجاب خلاف جدوجهد ۾ متحد ٿيڻ جي خواهش پيدا ٿي آهي پر ان خواهش اڃان مضبوط ۽ منظم اتحاد جي شڪل اختيار نه ڪئي آهي. پنجاب سمجهي ورتو آهي ته سنڌين ۽ مهاجرن ۾ اتحاد ڪرڻ جي خواهش موجود آهي سو پنجاب انهن خواهش کي ڪمزور ڪرڻ لاءِ سنڌين ۽ مهاجرن کي وري ويڙهائڻ لاءِ سازشون ڪري رهيو آهي. مهاجر- پٺاڻ فسادن ڪانپوءِ پنجاب ٻهاري سنڌي- مهاجر فسادن لاءِ راهه هموار ڪري رهيو آهي. پنجاب چاهي ٿو ته جهڙي ريت ١٩٧٢ع ۾ سنڌي- مهاجر فسادن ڪانپوءِ سنڌين جي جدوجهد جو رخ سنڌ ۽ سنڌين رياستي مشنري ڏانهن موڙيو آهي جنهن رياستي مشنري تي پنجاب جو قبضو آهي، تهڙي ريت مهاجر-پٺاڻ فسادن ڪانپوءِ مهاجرن جي جدوجهد جو رخ به پنجاب ۽ رياستي مشنري ڏانهن ٿيڻ لڳندو. جنهن صورتحال کان پنجاب ڊڄي ٿو، پنجاب چاهي ٿو، تنهڪري پنجاب منظم طريقي سان سنڌين ۽ مهاجرن ۾ هڪ ٻئي خلاف نفرتون وڌائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي. ان سلسلي ۾ پنجاب مختلف حربا استعمال ڪري رهيو آهي-

پنجاب پهچڻ سنڌي ۽ مهاجرن ايجنٽن کان هڪ ٻئي خلاف انتهائي اشتعال انگيز بيان ڏياري رهيو آهي. ان مقصد لاءِ پنجاب جي مهاجر ايجنٽن تي مشتمل تنظيم "مهاجر اتحاد تحريڪ" قائم ڪئي وئي آهي. جيڪا سڄو زور ان تي ڏئي رهي آهي ته مهاجرن جا اصلي دشمن سنڌي آهن. مهاجر اتحاد تحريڪ جي اڳواڻ سليم حيدر تازو سنڌ جي مختلف شهرن جي دوري دوران سڀني سنڌين خلاف انتهائي ڌمڪيون ڀريا بيان بازي ڪئي ته جيئن سنڌي اشتعال ۾ اچن ۽ سنڌي - مهاجر ڇڪتاڻ لاءِ ميدان صاف ٿئي. پنجاب جي اشاري تي اردو پريس به ڪوٽا سسٽم جي آڙ ۾ مهاجرن ۾ سنڌين خلاف اشتعال پيدا ڪرڻ لاءِ زبردست مهم شروع ڪري ڏني آهي جنهن ۾ سڀ کان سرگرم ڪردار پنجابي حڪمرانن جي دلال اخبار "جنگ" ادا ڪري رهي آهي جيڪا گذريل ڪيترن مهينن کان مسلسل اهڙا مضمون شايع ڪري رهي آهي جن ۾ مهاجرن کي سمجھايو پيو وڃي ته سنڌ ۾ سڀني مسئلن جي جڙ ڪوٽا سسٽم آهي اهڙي ريت ان حقيقت کي گول مول ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي پئي وڃي ته سنڌين ۽ مهاجرن ۾ بيروزگاري جي جڙ هر سال سنڌ ۾ ٽڪيل پنجابين جي آباد-ڪاري آهي. مهاجر ۽ ايم - ڪيو - ايم جو هڪ وڏو حصو انهن پروپيگنڊا کان متاثر ٿي رهيو آهي ۽ سنڌ دشمن مطالبن تي زور ڏئي سنڌي مهاجر اتحاد جي راهه ۾ رڪاوٽون پيدا ڪري رهيو آهي ۽ اهڙي ريت رجعت پرست، سنڌ دشمن ۽ مهاجر شائونسٽ لاڙن جو شڪار ٿي پنجاب جي هٿ ۾ کيڏي رهيو آهي -

مهاجر قومي موومينٽ ۾ مهاجر شائونسٽ رجحان غالب هجڻ سبب پنجابي حڪمران به هن سان نرم رويو رکيو آهي. ته جيئن مهاجرن ۾ ڪا به ترقي پسند قوت اڀري نه سگهي - پر ان سان گڏ پنجابي حڪمرانن لاءِ اهو به خطرو آهي ته ايم-ڪيو-ايم عام دٻاءَ کان مجبور ٿي رياستي مشينري سان ٽڪرائجي سگهي ٿي -

تڏهنڪري لڳ ڀڳ ڇهن ڄڻن جي زور تي الطاف حسين کي ... ساٿين ناهه ڪيو ويو آهي. حالانڪ مهاجرن جو پيو ڏڪرائو (جو ڪرين جي قتل خلاف) جيڪو خودرو هيو، سنڌ ۽ سنڌين رياستي مشنري سان ٿيو هو.

پنجابي حڪمرانن جون اهي ڪاميابيون عارضي آهن. وقت گذرڻ سان آهستي آهستي مهاجرن ۾ به پنهنجي حقيقي دشمن جي سڃاڻپ ۽ مهاجر پنجابين ۾ اقتصادي تضاد وڌڻ جا رهيا آهن. جنهن ڪري مهاجر کي آخرڪار رياستي مشنري سان ٽڪر کائڻو پوندو ۽ جيئن ڪراچي سميت سڄي سنڌ تي پنجابين جي يلغار روزبروز تيز ٿيندي رهندي ۽ سنڌين سان گڏ مهاجرن جي مشڪلات ۾ به اضافو ٿيندو رهندو.

هن صورتحال کي اڳ ۾ رکندي محب وطن ترقي پسند سنڌي قوتن جي حڪمت عملي ڇا هئڻ گهرجي؟ اڄ سمورين محب وطن سنڌي قوتن جو بنيادي فريضو اهو آهي ته متحد ٿي سنڌين کي اقليت ۾ تبديل ڪرڻ جي سازش کي ناڪام بڻائڻ لاءِ ڀرپور جدوجهد ڪن. جيئن ته اسان کي اقليت ۾ تبديل ڪندڙ سياسي طاقت ۽ رهندڙ قوت پنجاب آهي تنهنڪري اسان جي جدوجهد جو مکيه رخ پنجاب هئڻ گهرجي. هن قومي جدوجهد جي ڪاميابي جي امڪانن کي وسيع ڪرڻ لاءِ حڪمت عملي جو بنيادي اصول اهو آهي ته پنهنجا اتحادي وڌائجن ۽ دشمن جا اتحادي گهٽائي تنهن کي اڪيلو ڪرڻ جي ڪوشش ڪجي. سنڌ ۾ آباد پناهگير قوت ڏانهن اهڙي حڪمت عملي اختيار ڪجي جيئن هو سنڌ ۾ پنجاب جي خلاف هلندڙ جدوجهد ۾ پنجاب جو ساٿ نه ڏين ۽ نه ئي سنڌين ۽ مهاجرن خلاف پنجاب جي مهرن طور استعمال ٿين جيئن هو وقتائتي رهيا آهن.

مهاجرن ۾ جيئن ته وچين پرست لاڙا گهڻا آهن جنهن ڪري مهاجر قوميت جي نعري شدت اختيار ڪئي آهي ان نعري سنڌ ۽ سنڌين خلاف خطرن جي امڪانن کي ظاهر ڪيو ويو آهي تنهنڪري اسان کي مهاجرن سان اتحاد ڪرڻ جي عمل ۾ خبرداري کان ڪم وٺڻ گهرجي. پنجاب خلاف مهاجرن سان اتحاد ڪرڻ جي جوش ۾ اسان کي سنڌ رياستي مشنري ڏانهن سنڌ مصلحت پسندانه لاڙن کي هرگز نظرانداز نه ڪرڻ گهرجي ۽ متن دباءُ وجهڻ گهرجي ته سنڌ دشمن مطالبن تان هٿ کڻي ۽ سنڌي قوم جو حصو بڻجن.

باب پنجون

[illegible]

سنڌ جي سياست جو تعارف ۽ تجزيو

ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان

تعارف: ڪميونسٽ پارٽي پنهنجي قيام جي لحاظ کان پاڪستان جي ٻين سمورن کاٻي ڌر جي پارٽين ۾ وڏي پراڻي تاريخ رکندڙ آهي. ڪميونسٽ پارٽيءَ جو عملاً وجود ڪانپور هندستان ۾ پهرين ڪميونسٽ گروهن جو پهريون اجلاس 1925ع ڊسمبر مهيني ۾ ٿيو. ان اجلاس هندستان ۾ پهرين ڪميونسٽ پارٽيءَ جو قيام عمل ۾ آندو. پاڪستان جي ڪميونسٽ پارٽي اصل ۾ هندستاني ڪميونسٽ پارٽيءَ جو ئي هڪ حصو آهي جيڪا ان وقت وجود ۾ آئي جڏهن هندستان جو ورهاڱو عمل ۾ آيو. هندستان ۽ پاڪستان واري ورهاڱي کان پوءِ ڪميونسٽ پارٽيءَ جو ٻيو اجلاس 1948ع ۾ ڪلڪتي ۾ ٿيو. ساڳئي سال پاڪستاني علائقن ۾ رهندڙ ۽ ڪم ڪندڙ ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ميمبرن جو هڪ الڳ اجلاس ٿيو. جنهن ۾ ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان جو قيام عمل ۾ آندو ويو ۽ هڪ عليحده مرڪزي ڪاميٽي ۽ پارٽيءَ لاءِ نظرياتي دستاويز جوڙيا ويا.

ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان جي تاريخ ۾ ڪو به مؤثر رول ادا ڪرڻ جو سبب ڪو وڏو سبب نه رهيو آهي. نه ڪميونسٽ پارٽيءَ جو ترڪ کان وٺي اڄ ڏينهن تائين پاڪستان اندر انقلاب آڻڻ جي سگهه ۾ ناڪام رهي آهي. ڪميونسٽ پارٽيءَ جو سمورو سياسي زور پاڪستان اندر طبقاتي انقلاب لاءِ رهيو آهي ته ڪري ڪميونسٽ پارٽيءَ جو ان مسئلي تي موقف سخت ۽ غير لچڪدار رهيو. ڪميونسٽ پارٽي پاڪستان اندر ٻين انقلابن جي رول کي يا قطعي نظرانداز ڪري ڇڏيو يا انهن انقلابن کي طبقاتي انقلاب جي تابع ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. جنهن جي نتيجي ۾ ڪميونسٽ پارٽي حالتن جو سائنسي تجزيو ڪرڻ ۾ ناڪام وئي ۽ انقلابن کي نه سمجهي ڪري مارڪسزم جي سائنسي انداز ۾ ايڪسپلينيشن (تشريح) نه ڪري سگهي جنهن جو مثال اهو آهي ته ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان ڪنهن وقت اهو تجزيو ڏنو هو ته پاڪستان.

هندو سرمائيدار ۽ مسلم زميندار جي مفادن جي ٽڪراءُ جي نتيجي ۾ پيدا ٿيو آهي
۽ پاڪستان جي شڪل پنهنجي نوعيت ۾ طبقاتي ڇڪتاڻ واري آهي. جنهن ۾ مسلمان
زميندار هندو واپاريءَ مان جند ڇڏائي سڌي طرح غريب عوام جي طبقاتي استحصال
ڪرڻ لاءِ جوءِ پاڻهي ڪرائي ورتي آهي. ان ڪري پاڪستان ۾ لازمي طرح طبقاتي
تضاد حالتن ۾ نشونما ڪندي شديد ٿيندو. پر سمورن تضادن کان اڳ ڪيترين پهلوئن
جنهن ته عملاً ائين نه ٿيو. پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ طبقاتي تضاد شديد ٿيڻ بجاءِ قومي تضاد
وڌيڪ شديد ٿيو ۽ جيئن ته پيو جنهن جي نتيجي ۾ طبقاتي تضاد حل ٿيڻ کان اڳ
قومي تضاد ڪيفيتي تبديليءَ تائين پهچي ويو ۽ پاڪستان ٺهڻ کان صرف ٢٥
سال پوءِ قومي تضاد ايترو سگهارو ٿي ويو جو قومي تضاد جي شدت جي ڪري دنيا ۾
سب ملڪ ٽٽي پيو ۽ بنگلاديش وجود ۾ آيو. اهڙيءَ ريت ڪميونسٽ پارٽيءَ جو پهريون
ڏنل تجزيو (طبقاتي تضاد شديد ٿيندو ۽ اهو ئي تضاد سڀني کان اڳ حل ٿيندو)
مڪمل طرح ناڪام ويو ۽ حالتن انکي غير سائنسي قرار ڏئي غلط ثابت ڪري ڇڏيو.
حالانڪ پاڪستان جڙڻ وقت ڪميونسٽ پارٽيءَ جي نظرياتي قوت جو سب کان وڌو
تعداد مشرقي پاڪستان ۾ هو جڏهن ته مغربي پاڪستان ۾ نظرياتي قوت تمام
ٿوري ۽ آڱرين تي ڳڻڻ جيتري هئي. جنهن جو اعتراف ڪميونسٽ پارٽي خود
"سرخ پرچم" ۾ ڏنل پنهنجي تاريخي جائزي ۾ ڪيو جيڪڏهن ڪميونسٽ پارٽي
حالتن جو سائنسي تجزيو ڪري بنگال ۾ قومي تضاد کي پنهنجي نظرياتي لائين
ڏئي سگهي ها ته ڪميونسٽ پارٽي بنگال ۾ پنهنجي تنظيمي قوت ۾ اضافو ڪري وڌيڪ
اڳتي وڌي سگهي ها ۽ بنگال جي قومي انقلاب کي حقيقي ترقي پسند ۽ سوشلسٽ
رخ ۾ ڏئي وڃي ها. پر حالتن ڏانهن غير سائنسي رويي هجڻ سبب ۽ صحيح
تضاد کي صحيح وقت تي نه سمجهڻ سبب بنگال ۾ ڪميونسٽ پارٽي پنهنجو ڪردار
وڌائڻ ته پري رهيو پر اڳ جي ڪٺي ڪيل قوت کي به منظم نه رکي سگهي ۽
بنگال ۾ سندس ميمبرشپ تعداد مسلسل گهٽجندو رهيو. ڪافي ڪارڪن عوامي ليگ
۽ ٻين پارٽين ڇڏي ويا ۽ يا خاموش ٿي ويهي رهيا. جنهن جو اعتراف خود
ڪميونسٽ پارٽي پنهنجي تاريخي جائزي ۾ ڪيو آهي جو ان ڪري ٿيو جو پارٽي
سمورو زور صرف طبقاتي تضاد تي ڏنو ۽ قومي تضاد کي غير اهم سمجهي
ڇڏي ڏنو. جڏهن ته حالتن ۾ قومي تضاد وڌيڪ اڀرندڙ ۽ نشونما ڪندڙ هو.

ان ڪري هن اولين تضاد جي حيثيت سان هن طبقاتي تضاد جي تشونما ۾ رڪاوٽ رهي جنهن ۾ انکي اسرڻ نه ڏنو. طبقاتي تضاد جي ان پهلوءَ تي زور عمل پارٽيءَ جي ڪارڪنن ۾ مايوسي پيدا ڪري ڇڏي. افسوس نه اهو آهي جو جنهن قومي تضاد حالتن ۾ سگهارو ٿي بنگال اندر جنم ورتو هو ان وقت بنگال جي ڪميونسٽ قيادت قومي تضاد کي حل ڪرڻ لاءِ تيار نه هئي. ان وقت به ڪميونسٽ پارٽيءَ طبقاتي تضاد اپريل تضاد واري موقف تي کڻي ڏيٺي بيٺي رهي ۽ هنن پنهنجو صرف ان وقت جنهن جو هن عالمي انقلابي قوتون سنڌ جي طرح بنگال جي قومي تضاد جون سماتاري تي بيٺيون. ان وقت صرف عالمي انقلابي قوتن جي رويي سبب هنن بنگال جي قومي تضاد کي تسليم ڪيو ۽ عملي طور تي پرانهين جي پوءِ واري شموليت صرف انقلاب ۾ ناليگڏ جي برابر هئي ۽ حقيقي طرح هو انقلاب تي اثرانداز ٿي نه سگهيا. انقلاب ان وقت تائين پورو قوتن جي ور چڙهي چڪو هو جنهنجو ترقي پسند ڪردار محض عارضي هو ۽ هو انقلاب کي مستقل ترقي پسند رخ ڏيڻ جي طاقت جي قابل نه هيون. بين لفظن ۾ ڪميونسٽ پارٽيءَ بنگال جي انقلاب ۾ شموليت اهڙي وقت ڪئي جو ان ۾ شامل ٿيڻ يا نه ٿيڻ برابر هو. جيڪڏهن ڪميونسٽ پارٽي حمايت نه به ڪري ها ته به انقلاب اچي وڃي ها.

وڏي افسوس جي ڳالهه اها آهي جو ڪميونسٽ پارٽي اڄ به ساڳيو ڪردار ادا ڪري رهي آهي. سنڌ ۽ بلوچستان جي اڀرندڙ قومي تضاد تي ڪميونسٽ پارٽيءَ جو موقف اڄ به ساڳيو آهي جيڪو بنگال ۾ هو ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ بنگال جي انقلاب مان ڪو به سبق نه پرايو آهي. تمام عجيب ڳالهه هي آهي ته هيڏي وڏي عملي ثبوت کان پوءِ ڪميونسٽ پارٽي اڃان اهو موقف ٿي رکي جيڪو هن ۱۹۴۸ع ۾ ورتو هو يعني پاڪستان ۾ طبقاتي تضاد ئي اولين آهي ۽ اهو ئي تضاد حالتن ۾ سگهارو ٿي تشونما ڪندو ۽ پهرين ئي حل ٿيندو.

ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ان خطرناڪ غلطيءَ جو سبب ڪان وڏو سبب هي آهي ته ڪميونسٽ پارٽي پنهنجا تجزيا داخلي حالتن کي آڏو رکي نه ٿي ڪري پر هنن جي تجزين جو سمورو بنياد دنيا جي خارجي حالتن ۽ عالمي

تضاد ئي نه آهي. جڏهن ته جدلياتي جي سائنس ۾ اهو هلندڙ ٿيل معقوله
آهي ته "ڪيفيتي ۽ مادي تبديلي ۾ فيصلي ڪن ڪردار مادي داخلي حالتن جو
هوندو آهي خارجي حالتون ان تبديلي ۾ صرف اثر جيان پيدا ڪنديون آهن اهي
نشونما ۾ رڪاوٽ ته وجهي سگهن ٿيون پر ان کي حل ٿيڻ کان روڪي نه ٿيون سگهن
يا ڪنهن تبديلي کي تيز ڪري سگهن ٿيون ۽ مختصر عرصي ۾ ان کي حل تائين
پهچائي سگهن ٿيون پر تضاد کي پيدا ڪرڻ ۽ اڀارڻ ۾ ڪردار داخلي حالتن
جو هوندو آهي جيڪڏهن ڪو به تضاد داخلي حالتن ۾ نه اڀري ته خارجي
حالتون ڪيتري به ڪوشش ڪن، ان تضاد کي حل تائين پهچائي نه ٿيون
سگهن" اهو ئي ڪارڻ آهي جو انقلابي جدوجهد جو بنياد هميشه داخلي
حالتن تي رکيو ويندو آهي ۽ ان جدوجهد کي تيز ڪرڻ لاءِ خارجي امداد
حاصل ڪئي ويندي آهي. پر هتي ڪميونسٽ پارٽي جو حالتن ڏانهن رويو
بلڪل مختلف آهي. هتي جا ڪامريڊ داخلي حالتن تي ڀاڙڻ بجاءِ سمورو آسرو
خارجي حالتن تي رکيو ويٺا آهن. ڪامريڊ دوستن جون اکيون ٻاهرين
امداد تي لڳل آهن ۽ سوويت يونين ڏانهن نهاري رهيا آهن ته سوويت يونين
اچي پاڪستان ۾ فوجي مداخلت وسيلي انقلاب برپا ڪندو ۽ گڏيل پاڪستان
۾ سوشلسٽ فوجن وسيلي انقلاب جي تعمير ڪندو. هنن انقلاب ۾
عوامي ڪردار کي نظرانداز ڪري ڇڏيو آهي اهو ئي ڪارڻ آهي جو
ڪامريڊ دوست پنهنجي بحث ۾ اڪثر روس ۽ چين جا حوالا ڏيندا آهن.
پاڪستاني ڪميونسٽ پنهنجي بحث ۾ افغانستان، ويٽنام، انگولا
۽ ڪوريا وغيره جي انقلابن تي ڀرپور انداز ۾ ڳالهائي سگهن ٿا
ايتري قدر جو ڄڻ خود انهن انقلابن ۾ شامل رهيا هجن پر بحث جڏهن
پاڪستان جي داخلي حالتن تي ايندو آهي ته ڪامريڊن آڏو بيٺ
نڪري ايندي آهي ۽ ان وقت اهي مختلف ڪلابازيون کائڻ شروع
ڪندا آهن. جيڪڏهن فطري حالتن تي بحث ڪندا آهن ته غير
سائنسي انداز ۾ يعني اهو بحث ڪندا ته پاڪستان فطري رياست آهي
يا غير فطري ۽ پوءِ دليلن جو سمورو زور ان تي لڳائي ڇڏيندا ته پاڪستان
غير فطري رياست آهي. جيڪڏهن اهو فرض ڪجي ته پاڪستان فطري رياست

آهي ته پوءِ ڇا پاڪستان لافاني بڻجي ويندو؟ فطرت جي قانونن کان آزاد ٿي ويندو؟ پاڪستان جي ڪن هن ته ڀڄاڻي نه ٿيندو ۽ حالتون ان جي ڪن هن ته نفي نه ڪنديون؟ ظاهر آ فطرت ۾ هر شئي جي قنيا، هر شئي جي هڪ مخصوص عمر آهي جيڪا پوري ڪرڻ کان پوءِ نفي جي نفي واري قانون تحت ان کي لازمي ڀڄاڻي تي پهچڻو آهي. فطرت جي ارتقا ۾ پيدا ٿيندڙ غلام ماڻهو، جاگيرداراڻو ۽ سرمائيداراڻو سماج به ارتقا جي هڪ منزل تي پهچڻ کان پوءِ پنهنجي فطري عمر پوري ڪري لازمي ختم ٿيا. اهڙي ريت جيڪڏهن پاڪستان فطري رياست بڻجي وڃي ته به ان جي نفي لازم آهي، ان کي لازمي ختم ٿيڻو آهي. دراصل ڪامريڊ اهڙن غيرضروري ۽ اجائي موضوع کي کڻي حقيقتاً کي مسخ ڪري ۽ انقلاب واٽ کي منجهائڻ جي ڪوشش ڪندا آهن.

ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان جي هڪ خصوصيت هي به آهي ته ڪميونسٽ پارٽي جينوئنڪ پنهنجي شڪل ۾ ملڪ گير پارٽي آهي جنهن جي تنظيم مظلوم قومن ۾ نه آهي پر باوجود ان جي ڪميونسٽ پارٽي پنهنجي ماهيت ۾ ظالم قوم جي پارٽي آهي. ڪميونسٽ پارٽي جي عهديدارن پنهنجي صفاڪن ۾ هڪ پرپور [illegible] ٿيل آهي. اسان هتي صرف ان جي ماهيت تي بحث ڪندا اسين. ماهيت ۾ ڪميونسٽ پارٽي ان معنيٰ ۾ ظالم قوم جي پارٽي آهي. جاڪاڻ ته هي پارٽي پاڪستان جي ظالم قوم يعني پنجاب جي نمائنده پارٽي آهي. پنجاب ۾ جيتري به ترقي پسند ۽ ڪميونسٽ لابي موجود آهي اها گهڻي ڀاڱي ڪميونسٽ پارٽي جي اثر هيٺ آهي. جينوئنڪ پاڪستان ۾ مظلوم قومن جون به سوشلسٽ جماعتون موجود آهن جهڙوڪ عوامي تحريڪ، پاواپ وغيره جيڪي پاڻ وٽ ساڳيو ئي پاڪستان گير پروگرام رکن ٿيون ۽ ڪاغذي طرح پوري پاڪستان ۾ تنظيم جو پروگرام رکن ٿيون پر عملي طرح اهي صرف سنڌ تائين محدود آهن ۽ پنجاب ۾ انهن جي ڪا به تنظيمي حيثيت نه آهي، ٻين لفظن ۾ پنجابي سوشلسٽ انهن جي تنظيم سان اپڻ [illegible] لاءِ تيار نه آهن ۽ انهن کي پنهنجي قومن نمائنده تنظيم تسليم نه ٿا ڪن. پنجابي ڪميونسٽن جي نمائنده تنظيم صرف ڪميونسٽ پارٽي آهي جنهن ۾ هو عملاً شموليت ڪري ٿا. ظالم قوم ۽ مظلوم قوم جي سياست ۾ اهو وڏو فرق آهي جو ظالم قوم جو فرد

مظلوم قوم جي تنظيمن پليٽ فارم تان سوشلسٽ سياست ڪرڻ لاءِ به تيار نه آهي، اهو نه مشاهدي ۾ آيو آهي مظلوم قوم جو فرد ظالم قوم جي تنظيمي سيٽ اپ ۾ شامل ٿئي ان جي سياسي پليٽ فارم تان سياست ڪري. پر اهو ڪٿي هن به نظر نه آيو آهي نه پنجابي سوشلسٽ مظلوم قوم جي تنظيمي سيٽ اپ ۾ شامل ٿيو هجي، اهي پنجابي محض مظلوم قوم جي سياسي قيادت ۾ به ڪم ڪرڻ لاءِ تيار نه آهي هو سوشلسٽ سياست به پنهنجي قوم جي فرد جي قيادت ۾ ئي ڪري. پنجابي ڪميونسٽ، ڪميونسٽ پارٽيءَ ۾ صرف ان ڪري شامل آهي جو ڪميونسٽ پارٽيءَ جي قيادت نهڻ ڪانه ونتي پنجابي ڪميونسٽ حاوي رهيو آهي. اهو ئي ڪارڻ آهي جو پنجاب وٽ ڪميونسٽ پارٽيءَ جي حيثيت پنهنجي قومي پارٽيءَ واري رهي آهي نه ظالم قوم جي سوشلسٽ پارٽيءَ واري حيثيت.

قومي سوال ۽ انهن رويو ـــ پاڪستان جي ڪميونسٽ پارٽي مظلوم قومن جي قومي سوال تي سوشل شائونسٽ لاڙي جو شڪار رهي آهي ۽ بحيثيت هڪ ظالم قوم جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي حيثيت سان مظلوم قومن ڏانهن پنهن جي صحيح سوشلسٽ فرض نڀائڻ ۾ مڪمل ناڪام رهي آهي. ان ڪانه اگر جو اسين ڪميونسٽ پارٽيءَ جي سوشل شائونسٽ رويي تي بحث ڪريون، اهو ضروري آهي ته خود سوشل شائونسٽ لاڙي کي مارڪسزم ۽ ليننزم جي روشنيءَ ۾ سمجهون ۽ پرکيون. ظالم قوم جو هر اهو سوشلسٽ دراصل سوشل شائونسٽ آهي جيڪو مظلوم ۽ محڪوم قومن ڏانهن پنهنجو صحيح سوشلسٽ فرض نه ٿو نڀائي. هتي صحيح سوشلسٽ فرض مان مراد هي آهي ته انهن مظلوم قومن جي آزادي جي حمايت ڪرڻ جنهن کي هن جي پنهنجي قوم ظالم ۽ محڪوميءَ جو شڪار بڻايو ويو آهي اهائي صورتحال هتان جي پاڪستاني سوشلسٽن جي آهي. جيڪو تيونيسيا، فلسطين ۽ آئرلينڊ جي حق خود ارادي ۽ آزاديءَ جي سپورٽ ڪن ٿا ۽ علمبردار آهي پر پاڪستان ۾ رهندڙ مها پنجابي قوم جي ظلم جو شڪار مظلوم قومن سنڌي، پختون ۽ بلوچن جي آزاد رياستن علحدگيءَ جي حق جو سپورٽ ڪن ٿا ۽ مخالف آهي. سندس اهو رويو ڪيس ڪائوٽسڪي ۽ روزا لڪسمبرگ وانگر هتان جي مها پنجابي صد سياه ٿو ميرسنيءَ جي

غار ۾ ڪيرائڻ لاءِ ڪيس مارڪس ۽ لينن جي صفن مان ڪڍي ڪيٽسڪي ۽ روزا لڪسمبرگ جي نظرياتي صفن ۾ اچي بيٺا رهيا. ڪامريڊ لينن ان سوشل شائونسٽ لاڙي کي هيٺين لفظن ۾ چٽي ريت ننديو آهي.

"ڏسو هاڻ جيڪڏهن ڪنهن روسي سوشل شائونسٽ کان پڇو ته اهو اوهان کي ان جي چٽي وضاحت ڏيندو ته جرمنيءَ جي طرفان ڪيل جبري الحاق جي ڇا معنيٰ آهي. هو ان کي نه خوب ڄاڻي ٿو پر هو اوهان جي درخواست جي موٽ ۾ جبري الحاق جي ڪا اهڙي عام وصف نه ٻڌائيندو جيڪا جرمني، برطانيه ۽ روس سڀني لاءِ موزون هجي."

(ڪامريڊ لينن ص ٣٤ / سامراج اور سامراجي)

اڄ پنجابي شائونسٽ جو روپ بلڪل اهو آهي جيڪو ڪامريڊ لينن جي لفظن ۾ زار شاهيءَ جي دور ۾ روسي سوشل شائونسٽ جو هو ۽ جيڪو جرمني تي ته تنقيد ڪرڻ لاءِ تيار رهيو پر روس جي ظلم ۾ پيڙجندڙ قومن لاءِ ڪو موقف ڏيڻ لاءِ تيار نه هو. ساڳي ريت اڄ جا پنجابي سوشل شائونسٽ ۽ سنڌ اتحاد جن جي لفاظي ڪميونسٽ پارٽي ڪري ڏني آهي آئرلينڊ ۽ فلسطين تي نه بلڪل واضح ۽ جٽو موقف رکن ٿا جموں ڪشمير، لبنان جي روشنيءَ ۾ انگلينڊ يا ڏکڻ آفريڪا جي نسل پرست حڪومت جي جبر ۽ تشدد کي نه وڏي واڪي ننديندا، پر جڏهن ڳالهه پاڪستان ۾ پيڙجندڙ مظلوم قومن جي حقن جي اچي ٿي ۽ جڏهن مها پنجابي جبر ۽ تشدد کي چٽي ڪرڻ ۽ نندڻ جي ضرورت پوي ٿي ته اهڙي وقت هو روسي سوشل شائونسٽ وانگر پنهنجي قوم جي ظلم ۽ جبر کي ماڪتلڻ، ڍڪڻ ۽ ٻهانن بهانن لڪائڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. ان وقت انهن کان نه مارڪس، نه لينن جا اهي سمورا قول وسري ٿا وڃن جيڪي مظلوم قومن جي حق علحدگي ۽ حق آزاديءَ جي حمايت ۾ آهن. اهڙن سوشلسٽن لاءِ ڪامريڊ لينن چيو آهي ته "اهي سوشلسٽ سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جي ميمبر ٿيڻ جي لائق نه آهن. لينن جي سوشلسٽ ڊيموڪريٽڪ پارٽين ۾ انهن ظالم ۽ جابر قومن جي سوشلسٽن کي گهرجي ته ڏاڍو وڌيڪ جيڪي قومن جي علحدگيءَ جا مخالف آهن."

(لينن اقوام مشرق ڪي تحريڪ آزادي)

ظالم قوم جي سوشلسٽ جو مظلوم قومن ڏانهن صحيح رويو جو هوندو
هي آهي ته ظالم قوم جو سوشلسٽ نه صرف مظلوم قومن جي علحدگيءَ جي
زباني حمايت ڪري پر مظلوم قوم طرفان خود ارادي جي حصول لاءِ هلايل ايجيٽيشن
۾ انهن جي عملي مدد به ڪري ۽ مڪمل تعاون ڏئي. ظالم قوم جو سوشلسٽ ان وقت
تائين صحيح سوشلسٽ بڻجي نه ٿو سگهي جيستائين هو مظلوم قوم جي
علحدگيءَ واري ضرورت جدوجهد ۾ عملي حصو نٿو وٺي. اهڙو سوشلسٽ
جيڪو مظلوم قوم جي حق خود ارادي جي زباني ۽ لفظي حمايت نه ڪري ٿو پر
عملاً مظلوم قوم جي آزادي ۽ علحدگيءَ لاءِ جدوجهد نه ٿو ڪري، اهو اصل
۾ سوشل شاونسٽ آهي. جنهن لاءِ ڪامريڊ لينن جو آهي "زباني
سوشلسٽ ۽ عمل ۾ شاونسٽ" يا لطيف جي لفظن ۾ هنن ٿو وجهي ٻيهي نه
"اندر ڪارو ڪانءُ ٻاهر ٻولي هنج جي". اهو سوشلسٽ عرض جو
تعلق جيستائين پنجابي سوشلسٽ سان آهي ته انهن جو رويو انهن مؤقف نئين تمام
عجيب ۽ غريب آهي هو زباني طرح لفظاً حق خود ارادي کي ته ڪٽي ٿا مجبوراً
برداشت ڪريو ٿا پر جنهن هو خود ارادي جي معنيٰ ڪرڻ وڃي ٿا ته ان
وقت انهن جون اٿلون پٿلون ڏسڻ وٽان آهن. ڏسو ته هو ان حق کي حڪومت
جي سياسي خود مختياريءَ جي معنيٰ ڏيئي ٿا ۽ ڪنهن پاڪستان اندر
صوبائي خود مختياري جي حد تائين رکي ٿا پر جنهن هو حق خود اختياريءَ
کي حق علحدگيءَ جي نالو ڏئي ٿو وڃي اهي هن جو رويو بلڪل بدلجي ٿو وڃي
۽ هو حق علحدگيءَ جو سخت ويڙهو مخالف بڻجي ٿو بيهي. ٻيو ته ان جي جو ظالم قوم
جي سوشلسٽ جي حيثيت سان هو پاڻ مظلوم قومن جي حق علحدگيءَ لاءِ ايجيٽيشن
هلائي ۽ انهن جي عملاً مدد ڪري. پر هو مظلوم قومن جي طرفان علحدگيءَ
جي لاءِ ايجيٽيشن هلائڻ جي سخت مخالفت ٿو ڪري ۽ مظلوم قومن کي
پاڪستان اندر ايجيٽيشن هلائڻ جي حق ڏيڻ لاءِ تيار نه آهي.
حق علحدگيءَ جي مؤقف تي پنجابي سوشلسٽ جو رويو بلڪل اهڙوئي
آهي جهڙو پنجابي حڪمران ٽولي جو. پنجابي سوشلسٽ حق علحدگيءَ
جي مطالبي کي انتها پسندانه مطالبو سمجهي ان جي وڏي جوش سان مخالفت
ٿو ڪري. ٻين لفظن ۾ قومن جي حق علحدگيءَ ڏانهن پنجابي سوشلسٽن

جو روئيو موقف پرست ۽ سوشل شاونسٽ سيموڪوفسڪي ۽ ڪوسوفسڪيءَ جهڙو آهي، جيڪي روسي جبري الحاق ۾ قائل مظلوم قومن جي علحدگيءَ جي مطالبي کي انتها پسندانه مطالبو چئي رد ڪندا هئا جن تي ڪامريڊ لينن تنقيد ڪئي هئي. تنقيد جي وقت ڪامريڊ جي آڏو ٻه گروهه هئا هڪ اهڙن موقف پرستن جو گروهه جنهن ۾ سيموڪوفسڪي، ليب مان ۽ بورڪيوچ شامل هئا ٻي طرف ڪائوٽسڪي ۽ ان جا حواريا انگريز حامي، ڪامريڊ لينن تنقيد ڪندي ٻنهي گروهن لاءِ چيو هو ته اهي ٻئي گروپ سان اتحاد ٿا چاهين ۽ عملاً انهن جو ڪردار به اهو آهي جيڪو ٻئي گروهه جو (يعني سيموڪوفسڪيءَ وارن جو) ان معنيٰ ۾ نه هو ته حق خودارادي جي حمايت ڪندا آهن جيڪا ڪاغذ تي زباني هير ڦير آهي. هي شخص سياسي علحدگيءَ جي آزادي جي مطالبي کي انتها پسند مطالبو چون ٿا آهن. اڳتي هلي ڪامريڊ لينن ٻنهي لاءِ ٻڌائي گروهه موقف پرست آهن، جيڪي مارڪسزم کي بگاڙي ۽ مسخ ڪن ٿا جيڪي مارڪسزم جي طريقيڪار جي نظرياتي اهميت ۽ عملي ضرورت کي سمجهڻ جو شعور ۽ صلاحيتون وڃائي ويٺا آهن. (حوالي لاءِ ڏسو سوشل شاونزم ۽ قومن جو حق خودارادي هيٺ لينن جو مقالو)

اسان کي به اڄ ڪلهه نه سيموڪوفسڪي ۽ بورڪيوچ وانگر ڪميونسٽ پارٽي به مارڪسزم جي عملي ضرورت ۽ نظرياتي اهميت کي سمجهڻ جي صلاحيتون وڃائي ويٺي آهي. اسين پاڪستان جي ڪميونسٽن کان مطالبو ٿا ڪريون ته هو هڪ صحيح مارڪسٽ جي حيثيت سان پنهنجو صحيح سوشلسٽ فرض نڀائن ۽ پاڪستان جي جبري الحاق ۾ قائل مظلوم قومن جو حق علحدگي تسليم ڪن ۽ مظلوم قومن جي آزادي لاءِ جدوجهد ملاڻ بلڪل اهڙي جدوجهد جنهن لاءِ لينن چيو هو ته "سوشلسٽن جو فرض هي هجڻ ۽ آهي ته هو عوام کي ٻڌائن ته اهي برطانوي سوشلسٽ جيڪي پنهنجي آئرلينڊ جي علحدگيءَ جو مطالبو نٿا ڪن اهي جرمن سوشلسٽ جيڪي نوآباديون، الساس ڊچ ۽ پولينڊ وارن جي علحدگيءَ جو مطالبو نٿا ڪن، جيڪي سڌي طرح انقلابي پروپيگنڊا ۽ عام انقلابي قدم کي قومي ظلم ۽ جبر جي خلاف جدوجهد طرف نٿا موڙين جيڪي

پوليبيئا زا ئيرن جي حادثي جمهورين واقعن کي بنياد بڻائي وسيع پيماني تي ظالم ۽ جابر قوم جي پرولتاريه ۾ پروپيگنڊا ڪرڻ ۽ سڙڪن تي مظاهرا ڪرائڻ ۽ انقلابي اپاءَ رکي هنن ڏيڻ ۾ ناڪام وڃڻ تائين روسي سوشلسٽ جيڪي حق ڏيندا. پولينڊ ۽ يوڪرين جي علحدگيءَ جي آزادي جو مطالبو نٿا ڪن، ها اهڙا سوشلسٽ شاونسٽ نقش قدم تي هلن ٿا ۽ جو ن ڪچري ۾ تقليل سامراجي حڪومتن ۽ سامراجي بورجوازي جي پاڇ پيڇن جي رستي تي هلن ٿا. (قومن جو حق خود ارادیت ص 131-32)

جيڪڏهن پاڪستان جي ڪميونسٽ پارٽي اهو سڀ ڪجهه نٿي ڪري سگهي ته پوءِ ليهڻي بالادست قوم جي مفادن خاطر مارڪسزم ۽ لينزم کي ڪاٽرڻ ۽ مسخ ڪرڻ بند ڪري، ظالم قوم جي سوشلسٽن جو پهريون فرض اهو آهي ته هو نه صرف پنهنجي قوم طرفان مظلوم قومن مٿان ٿيندڙ ظلم ۽ جبر جي شديد مخالفت ڪن پر ڳالهه وڌڻ ان ظلم ۽ جبر جي خلاف وس آهر عملي مزاحمت به ڪن جيڪا بيان حلومن ۽ مظلوم قوم جي ايجيٽيشن جي عملي مدد جي شڪل ۾ ٿي سگهي ٿي. جنهن جو واضح ۽ چٽو مثال هند چيني جي مسئلي تي فرانس جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جو ادا ڪيل رول آهي. فرانس جي ڪميونسٽ پارٽي ۾ نه صرف هند چيني جي قومن جي آزاديءَ مڪمل علحدگيءَ جو مطالبو ڪيو هو پر ان مطالبي مڃرائڻ لاءِ فرانس ۾ منظم جلوس ڪيرايا هئا ۽ فرانسيسي حڪمران ٽولي کي ان تي مجبور ڪيو هو ته هو هند چيني جي آزادي ڏاري جيئو ڏهه ۾ انهن سان عملي تفاوت ڪيو هو پر انٽرنيشنل ڪميونسٽ ۾ ويٽنامي پارٽيءَ کي متعارف ڪرائڻ ۽ ويٽنام جي قومي مسئلي کي پڙهو انداز ۾ انٽرنيشنل ڪميونسٽ ۾ پيش ڪرڻ جو سهرو به فرانس جي ڪميونسٽ پارٽي جي سر تي هيو. فرانس جي ڪميونسٽ پارٽيءَ پنهنجو صحيح انقلابي فرض نڀائيندي نه صرف پنهنجي حڪمران ٽولي جي جبر ۽ تشدد جي مخالفت ڪئي هئي پر فرانسيسي مزدور بابت پاليسي ڏيندي اهو ڪليل مطالبو ڪيو هو ته اهو فرانسيسي مزدور جيڪو هند چيني ۽ سيلن تي قابض آهي ۽ فرانسيسي بورجوا جو پاڻهن پيلي آهي، اهو غير مشروط طور تي هند چيني خالي ڪري واپس فرانس هليو اچي.

ان جي پيٽ ۾ جڏهن اسان پاڪستان ڪميونسٽ پارٽيءَ جو ڪردار
ڏسون ٿا ته انهن مظلوم قومن جي مٿان ٿيندڙ ظلم ۽ جبر جي خلاف
آواز اٿارڻ بجاءِ موقعي پرستانه رويو اختيار ڪندي قومي ظلم ۽
جبر جي مسئلي کان لنوائيندي جند ڇڏائيندي ٿي. اڄ ڏينهن تائين
ڪميونسٽ پارٽيءَ اها ڪوشش ڪئي آهي ته پاڪستان اندر
اهو تاثر ڏجي ته هتي قومي مسئلو اپريل ۾ شديد شڪل ۾ نه آهي.
جنهن جو ڪليو ثبوت اهو آهي ته پاڪستان اندر جيترين به
پاڪستاني سوشلسٽن جيترو به نظرياتي مواد لکيو آهي ان ۾
پاڪستان اندر اپريل تضاد جي حيثيت سان قومي تضاد کي بنيادي
تضاد واري حيثيت نه ڏني آهي نه ئي قومي مسئلو پاڪستان اندر
اپريل تضاد جي حيثيت سان ميڪيو آهي. اهو آهي هتان جي ڪميونسٽ
جو ڪردار جيڪو خود مارڪسزم سان هڪ وڏي مذاق آهي.
جيستائين پاڪستان ڪميونسٽ پارٽيءَ جو پنجابي مزدور ڏانهن
رويي جو تعلق آهي نه اهو فرانسيسي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي پيٽ
۾ بلڪل ابتڙ ۽ منفي رهيو آهي. ڪميونسٽ پارٽي طرفان اهو مطالبو نه هو
وڏي ڳالهه آهي جو پنجابي مزدورن کي مظلوم قومن جي سرزمين مان
نڪري ۽ پنجاب واپس اچڻ لاءِ چيو وڃي پر ان جي برعڪس پاڪستاني
ڪميونسٽ پارٽي پنجابي مزدورن جي ان استحصالي رول تي وڏي
ولڪي دفاع ڪندي ان جي ڀرپور وڪالت ٿي ڪري ته پنجابي مزدور
مظلوم قومن جي مزدورن جو ڪو به استحصال نه ٿو ڪري ۽ جي مظلوم
قومن جي اندر جيڪو ڪجهه ڪمائي ٿو اهو پنهنجي محنت جي زور
تي ڪمائي ٿو جنهن کي ڪنهن به معنيٰ ۾ استحصال چئي نه ٿو سگهجي
ڇاڪاڻ ته اسان تسليم نٿا ڪريون ته پنجابي مزدور جيڪو ڪجهه ڪمائي
ٿو اهو پنهنجي محنت جي بل تي ڪمائي ٿو. پر ڇا انگلينڊ جو مزدور
جيڪو ڪجهه آئرلينڊ ۾ ڪمائيندو هو اهو محنت جي بل تي
نه ڪمائيندو هو؟ پوءِ مارڪس برطانوي مزدورن جي ان عمل کي ڇو
ننديو؟ اينگلس برطانوي ۽ فرانسيسي حالي مزدورن کي

بورجوا پرولتاريہ جو جو خطاب ڏنو؟ ڇا اهي مزدور برطانوي
۽ فرانسيسي ڪالونين ۾ محنت جي زور تي نہ ڪمائيندا هئا؟ سوال
اهو نہ آهي تہ ظالم قوم جو مزدور، مظلوم قوم جي اندر جيڪو ڪجهہ
ڪمائيندو آهي اهو محنت جي بل تي ڪمائيندو آهي پر سوال اهو
نہ آهي تہ مظلوم قوم جي اندر ظالم قوم جي پورهيت جو رول استحصالي
رهي ٿو يا نہ! جيڪڏهن اهو رول استحصالي نہ ٿو رهي تہ ڇا انقلابي
ٿو رهي؟ ڇا ظالم قوم جي پورهيت جو اهو ڪردار انقلاب لاءِ فائدي
مند رهي ٿو؟ ڇا ظالم قوم جي پورهيت مان مظلوم قوم جي
وسيلن تي ڀاڙڻ بعد انقلابيت جي اميد رکي سگهجي ٿي؟ ڇا
ظالم قوم جي پورهيت جو اهو ڪردار بين الاقوامي پرولتاريت
۽ قومن جي آزادانہ ميلاپ جي وچ ۾ رڪاوٽ نہ ٿو بڻجي؟ ظالم
قوم جي پورهيت جو اهو عمل عالمي پرولتاري ثقافت جي تخليق ۾
مددگار بڻجي سگهي ٿو؟ نہ يقينن نہ! جو نہ عالمي پرولتاري
ثقافت جي تخليق لاءِ اهو ضروري آهي تہ ٻنهي قومن جا مزدور گڏوگڏ
پيداواري عمل ۾ شريڪ هجن جيئن انهن جو ميل جول مشترڪ ثقافت
کي جنم ڏئي سگهي، جيئن ٻنهي قومن جي ثقافت جي ميلاپ مان هڪ
نئين گڏيل ثقافت اسري سگهي جيڪا ٻنهي قومن جي پورهيتن جي مشترڪ
ثقافت هجي. پر هڪ اهڙو طريقو جنهن ۾ هڪ قوم جي پورهيت جي
پيداواري عمل ۾ اچڻ سان ٻي قوم جو پورهيت پيداواري عمل مان
خارج ٿي وڃي ۽ هڪ قوم جي پورهيت کي روزگار ملڻ سان ٻي قوم جو
پورهيت بيروزگار ٿي وڃي يا ان کي روزگار ملڻ جو راهون بند ٿي
وڃن تہ اهڙي حالت ۾ نہ ٻنهي قومن جا پورهيت پيداواري عمل
۾ گڏ ملي سگهندا ۽ نہ ئي گڏيل پرولتاري ثقافت تخليق ڪري سگهندا
ان جي برعڪس صرف پيداواري عمل ۾ رهڻ تہ مزدور جي ثقافت
بہ ظالم قوم جي ثقافت تي غالب ٿيندي ويندي ۽ مظلوم قوم جي
ثقافتي ترقي پيداواري عمل سان ڪٽجڻ سبب رڪجي ويندي، جيڪا
بجاءِ خود انقلابي عمل کي اڳتي وڌائڻ جي تضادن ۾ بحرانن کي جنم ڏيندي

هن وقت پاڪستان ۾ اها صورتحال آهي جو ظالم قوم جي پورهيت
طرفان مظلوم قوم اندر پورهيت ڪرڻ سان خود اتان جو اصلي پورهيت
بي روزگار رهجي وڃي ٿو، نتيجي ۾ انهن ٻنهي مزدورن اتحاد پيدا ٿي سگهي ٿو
نه پرولتاري بين الاقواميت جو نعرو سگهارو ٿي سگهي ٿو. اسان ڪي
ڪو ٿيڻ به اعتراض ڪونه آهي. جڏهن هڪ قوم جو پرولتاري ٻي قوم
جي حدن ۾ روزگار ڪرڻ وڃي جيئن ته اهي ڪرڻ سان ٻي قوم
جو پورهيت متاثر نه ٿو ٿئي نه، پر جيڪڏهن ٻي قوم جو پورهيت
انهن جي روزگار ڪرڻ سان متاثر ٿئي ٿو ته ان تي اسان نه پر خود انقلابي استاد
اعتراض ڪيو آهي.
اڄ جيڪڏهن برصغير جو مزدور خليجي عرب رياستن ۾ مزدوري
ڪرڻ وڃي ٿو ته اهو عمل پرولتاري بين الاقواميت جي عين روح مطابق آهي
ڇو ته انهن برصغير جي مزدورن جي مزدوري ڪرڻ سان اتان جو اصل پورهيت
متاثر نه ٿو ٿئي ڇو ته انهن برصغير جي روزگار جا وسيلا ايترا گهٽ آهن
جو اتان جي اصل پورهيت جي ضرورتن کان وڌيڪ آهن ۽ انهن جيڪڏهن ڌاريو پورهيت
روزگار ڪري ٿو ته انهن اقتصادي بحران پيدا ٿيڻ بجاءِ اقتصادي ترقي ٿئي ٿي
ڇو ته ٻاهران آيل مزدور انهن پيداوار کي وڌائي ٿو. ٻئي طرف ٻاهران آيل
مزدور ۽ اتان جو اصل مزدور پيداواري عمل ۾ گڏ وڃي هلن ٿا جنهن
ڪري هڪ مشترڪ پرولتاري ثقافت تخليق ٿئي ٿي جنهن ۾ مختلف ملڪن
مان آيل مزدورن جو حصو آهي. اهو عمل يقيناً ٻنهي ئي حالتن ۾
وڌندڙ ۽ سگهارو ٿيندو آهي پر ان جي برعڪس سنڌ ۾ پيداواري وسيلا
ايترا واڌو ڪونه آهن جو اهي پنهنجي اصل آباديءَ جي ضرورتن کان
وڌيڪ هجن نتيجي طور جڏهن انهن ايٽورن وسيلن تي به ڌاريو
پورهيت قابض ٿئي ٿو ته اهڙي حالت ۾ سواءِ اقتصادي بحران
۽ قومي نفرتن جي ٻيو ڇا پيدا ٿي سگهي ٿو. صرف دوستن جي سوچ
۽ خيالي لفظ ته هٿي پرولتاري اتحاد ۽ مشترڪ پرولتاري
ثقافت پيدا ڪري نه ٿا سگهن. ان ڪان سواءِ به خليجي رياستن

وڌندڙ پورهيت ۾ سنڌ اندر ايندڙ ڌاريئن جي وچ ۾ زمين آسمان جيڏو فرق آهي، ڇليجي رهيا ستن ۾ ويندڙ مزدور، اتي صرف روزگار ڪرڻ جي لاءِ ويجهي لڳن ٿا پر سنڌ ۾ ايندڙ ڌاريو مزدور هتي روزگار ڪرڻ نه پر روزگار جي وسيلن تي قابض ٿيڻ اچي لڳو. ڌاريو سنڌ ۾ روزگار نه ڪري پر ڪالونائيز لڳو ٿئي هتان جي روزگار جي وسيلن تي مستقل قابض ٿي، انهن جو مالڪ بڻجي ٿو ويهي ۽ مارڪسزم ڪالونائيزيشن جي سڀ کان وڏي مخالف آهي. مارڪسزم نه ڪالونائيزيشن جي اجازت ڏئي ٿو ۽ نه ان کي ترقي پسند انقلابي عمل تسليم ڪري ٿو.

سنڌ اندر لڏيندڙ ڌاري ڪالونائيزيشن سبب هڪ طرف ته سنڌ جي علحده قومي تشخص کي زبردست خطرو پيدا ٿي پيو آهي. ٻئي طرف سنڌ جي اقتصاديات کي ناقابل برداشت نقصان پهچي رهيو آهي. سنڌ اندر روز بروز ڌاري آباديءَ سبب سنڌ جو علحده قومي تشخص ناس ٿي رهيو آهي. سنڌي قوم تيزيءَ سان اقليت ۾ تبديل ٿي رهي آهي. ڌاري اڪثريت جو وڌندڙ غلبو هڪ طرف ته سنڌ جي سياسي محڪوميءَ کي مضبوط ڪري رهيو آهي ۽ ٻئي طرف خود پنهنجي ئي وطن ۾ سنڌين جي سياسي حيثيت کي ڪمزور ڪري رهيو آهي. اسيمبلين ۾ سنڌ جي سيٽن تي ڌاري آبادڪارن جي وڌندڙ نمائندگي سنڌ جي اصل ۽ قديم آبادي کي سياسي ادارن مان بيدخل ڪري رهي آهي. اقتصادي نقطهءِ نظر کان به سنڌ اندر آباد ٿيندڙ ڌاريو، سنڌ اندر اقتصادي ترقي ڪرڻ بجاءِ پيداوار وسيلن جو زيان ڪري رهيو آهي. پهرين ڳالهه ته ڌاريو روزگار جي مڻ ۽ وسيلن تي قبضو لڳو ٿئي ٿو جو اهي سنڌ جي اصل آبادي کان صدا لاءِ کسجي ٿا وڃن ۽ انهن جو موٽي سنڌ ۾ ماڻهن کي ملڻ مشڪل بڻجي ٿو وڃي. ٻي ڳالهه ته هتي ڌاريو آبادڪار انهن وسيلن مان جيڪا پيداوار

ڪري ٿو انهن مان سنڌ جي اقتصاديات کي ڪو به فائدو نه ٿو رسي. جو نه هيءَ ڏاريءَ آبادڪار جي شڪل بڻيل آهي. هن جو مال ۽ ملڪيتون نه سنڌ ۾ آهن پر هن جا واسطا ۽ تعلقات سنڌ کان ٻاهر آهن. هو سنڌ ۾ جيڪو ڪجهه ڪمائي ٿو ان جو استعمال يا خرچ سنڌ ۾ نه ٿو ڪري پر پنهنجي علائقي ۾ ٿو ڪري، اهڙيءَ ريت هو سنڌ جي پيداوار ۽ سيلن مان حاصل ڪيل موڙيءَ نائيءَ جي شڪل ۾ سنڌ جي جاگرافيائي حدن مان ٻاهر ڪڍي وڃي ٿو ۽ ان جو خرچ به سنڌ کان ٻاهر ٿئي ٿو، نتيجي طور ان اقتصادي دولت جو سنڌ ۾ خرچ نه ٿيڻ سان، سنڌ جي اقتصادي ترقي نه رڪجي وڃي ٿي، پر ان اقتصادي موڙيءَ ان ڏاريءَ علائقي جي اقتصادي ترقي ٿئي ٿي. جتي اها نائيءَ جي شڪل ۾ خرچ ٿئي ٿي. ٻين لفظن ۾ سنڌ جي پيداوار سنڌ جي اقتصادي ترقيءَ واسطي خرچ ٿيڻ بجاءِ پنجاب جي اقتصادي ترقيءَ لاءِ ڪم اچي ٿي. ياد رهي ته پاڪستان جي ڪميونسٽ پارٽي هندستان جي آزادي ۽ برطانوي حاڪميت جي خاتمي جو مطالبو انهن بنيادن تي ڪيو هو ته برطانوي آبادڪار هندستان جي اقتصادي پيداوار ان جي جاگرافيائي حدن مان ڪڍي وڃي برطانيه جي ترقيءَ لاءِ استعمال ڪري ٿو ۽ هندستان جي آزاديءَ کان پوءِ اها دولت هندستان جي اقتصادي ترقيءَ لاءِ ڪم اچي سگهي ٿي ته پوءِ سوال اهو ٿو پيدا ٿئي ته اڄ ڪميونسٽ پارٽي ساڳين ئي بنيادن تي سنڌ جي آزادي جي مخالفت ڇو ٿي ڪري، ڇا ائين نه ڄاڻجي ته ڪالهه ڪميونسٽ پارٽي هڪ مظلوم قوم جي پارٽي هئي ۽ اڄ پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ اها ظالم قوم جي ڪميونسٽ پارٽي بڻجي وئي آهي. جيڪا اڄ پنهنجي قوم جي مفادن جي بچاءَ لاءِ مظلوم قومن جو ساٿ نه ٿي ڏئي ۽ پنهنجي بورجوا جي خدمت ڪرڻ لاءِ سوشل شاونسٽ رخ جو شڪار ٿي چڪي آهي. اڄ جڏهن

پاڪستان جون مظلوم قومون پنجابي جبر ۽ تشدد جي خلاف
پنهنجي بقاءَ جي جنگ جي تياري ڪري رهيون آهن ۽ اڄ
جڏهن پاڪستان جون مظلوم قومون پنجابي ظلم، استبداد ۽
حاڪميت جي خاتمي لاءِ ۽ پنهنجي علحدگيءَ جو مطالبو ڪري
رهيون آهن جيڪو صرف قومي آزاديءَ جي انقلاب وسيلي
ئي ممڪن آهي ته اهڙي وقت پاڪستان ڪميونسٽ پارٽي
انهن جو ساٿ ڏيڻ بجاءِ انهن اڀرندڙ قومي تحريڪن کي
تنگ نظر قومپرست تحريڪون چئي رد ڪري رهي آهي
ڪميونسٽ پارٽيءَ جي نظر ۾ هر اها تنظيم تنگ نظر قومپرست
آهي جيڪا مظلوم ۽ محڪوم قومن جي آزاديءَ جي حمايت
ڪري ٿي پوءِ اهائي ته مارڪسي، ليننسي فڪر جي تابع
ڇو نه هلندي هجي پر اها پاڪستاني ڪميونسٽن جي
نظر ۾ ترقي پسند ٿي نه ٿي سگهي. پاڪستاني ڪميونسٽن
پنهنجي روئي سان قومي سياست ۽ حق علحدگيءَ کي
مارڪسزم ۾ حرام قرار ڏئي ڇڏيو آهي ۽ ڪميونسٽ
پارٽيءَ جو قومي سوال ڏانهن اهو جارحاڻو رويو ئي حقيقت
۾ مظلوم قومن اندر ري ايڪشنري قومي سياست پيدا
ڪرڻ لاءِ جوابدار آهي. ڪميونسٽ پارٽي جنهن شد ۽ مد
سان پنهنجي نظرياتي ڊاڪيومينٽس (دستاويزن) ۾ مظلوم
قومن جي قومپرستيءَ کي تنگ نظر قومپرستيءَ جو
خطاب ڏنو آهي. ان صورتحال ان شيءِ جي ضرورت پيدا
ڪري ورتي آهي ته خود تنگ نظر قومپرستيءَ جو وضاحت
ڪئي وڃي ته اها تنگ نظر قومپرستي آهي ڇا؟ تنگ نظر
قومپرستي اها قومپرستي آهي، جيڪا قومن جي رضاڪارانه
ميلاپ جي راهه ۾ هڪ وڏي رڪاوٽ هجي. ڪميونسٽ
پارٽي هتان جي مظلوم قومن جي قومي جدوجهد کي

تنگ نظر قومپرست سڏڻ کان اڳ شايد اهو وساري ويٺي آهي ته سوشلسٽ مستقل بين الاقواميت پسند هجڻ سان گڏوگڏ محب وطن به هوندو آهي. زبردست محب وطن ان معنيٰ ۾ ته هو پنهنجي قوم ۽ پنهنجي سرحدن جو هر جارحيت خلاف دفاع ڪندو آهي ۽ هر غير قومي جبر و تشدد ۽ ڏاڍ خلاف ان وقت تائين وڙهندو آهي جيستائين اهو قومي ڏاڍ ۽ جبر ختم نه ٿو ٿئي ۽ مستقل بين الاقواميت پسند ان معنيٰ ۾ هوندو آهي ته هو قومن جي پاڻ ۾ ملي هڪ ٿي وڃڻ جو سڀ کان وڏو حامي هوندو آهي پر قومن جي اهڙي ميلاپ جو حامي هوندو آهي جيڪو رضاڪارانه هجي. اهڙي ميلاپ جو حامي نه هوندو آهي جيڪو ڏاڍ ۽ جبر وسيلي ڪيو ويو هجي، جڏهن ته هتي قومن جو ميلاپ جبر ۽ تشدد وسيلي ڪيو ويو آهي. تنهن ڪري پاڪستان اندر مظلوم قومن جي ويڙهه قومن مٿان ڏاڍ ۽ جبر جي خلاف ۽ ان جي انت آڻڻ لاءِ آهي ۽ اها جنگ هتي مظلوم قومون رضاڪارانه ميلاپ خلاف نه ٿيون وڙهن. هنن جي جنگ ان لاءِ نه آهي ته ڪو قومن جو رضاڪارانه ميلاپ نه ٿئي. ان ڪري هتان جي مظلوم قومن جي ويڙهه سان بين الاقواميت کي ڪو به خطرو نه آهي. جيڪڏهن خطرو آهي ته سامراجيت کي آهي، جيڪڏهن خطرو آهي ته پاڪستان جي جبري الحاق ۽ پنجاب جي حاڪمانه قومپرستيءَ کي آهي.

تنهن ڪري هتي مظلوم قومن جي قومي ويڙهه کي تنگ نظر قومپرستيءَ جي آڙ ۾ رد ڪرڻ جو ڪو به جواز ڪونهي. هتي مظلوم قومن جي قومي جنگ کي رد ڪرڻ جو مقصد آهي پاڪستان جو بچاءُ ڪرڻ ان

پاڪستان جو بچاءُ ڪرڻ جيڪو قومن جي آزادانه ۽ رضاڪارانه ميلاپ جي راهه ۾ هڪ وڏي رڪاوٽ آهي. جيڪو مظلوم قومن جي مٿان جبر ۽ تشدد جي هڪ کلي علامت آهي، جيڪو جبر ۽ تشدد وسيلي قومن جي جبري ڳانڍاپي جو بنياد آهي. اهڙي ريت ڪميونسٽ پارٽي، پاڪستان جو بچاءُ ڪرڻ سان خود قومن جي رضاڪارانه ميلاپ جي راهه ۾ رڪاوٽ بڻجي ٿي، جيڪا رڪاوٽ کيس خود تنگ نظر قوم پرستيءَ جي اونهي غار ۾ ٿي اڇلائي. هتي پاڪستان مان مراد آهي مهاپنجابي قوم پرست لاڙو جو ته پنجابي قوم پاڪستان اندر سڄي طرح پنجاب جي ڍانچي ۾ مظلوم قومن جو استحصال نه ٿي ڪري پر مظلوم قومن جي جيڪا به ڦرلٽ ڪري ٿي اها پاڪستان جي ڍانچي مرڪز ٿي. ان ڪري جدلياتي اصول موجب پاڪستان مظهر ۽ ان جو جوهر آهي مهاپنجابي قوم پرستي يعني مظلوم قومن مٿان ظالم پنجابي قوم جي ڦرلٽ. هتي پاڪستان بچائڻ جو سڌو مطلب آهي مهاپنجابي قوم پرستي بچائڻ ۽ پنجاب طرفان مظلوم قومن جي ڦرلٽ جو حامي هجڻ.

نظرياتي واٽ

ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان جي شروعات کان نظرياتي لائين اها رهي آهي ته پاڪستان اندر گڏيل انقلاب لاءِ جدوجهد ڪئي وڃي. هڪ اهڙو انقلاب جنهن ۾ پاڪستان ۾ شامل سمورين قومن جو حصو هجي. اهو ئي ڪارڻ آهي جو ڪميونسٽ پارٽي قومن جي علحدگيءَ جي ۽ هر هڪ قوم جي عليحده انقلابي جنگ جي سخت مخالف رهي آهي. سوال اهو آهي ته ڪميونسٽ پارٽي جيڪڏهن پنهنجي پروگرام ۾ مخلص هجي ته ڪو به مسئلو نه آهي

پر اصل ۾ ڪميونسٽ پارٽي جي ان نظرياتي لائين جي آڙ ۾ خلوص سان وڏيڪ پنجابي شائونزم جو هٿ آهي ۽ ڪميونسٽ پارٽي ان پروگرام جي آڙ ۾ پاڪستان جي جبري وجود کي اجايو سجايو تحفظ فراهم ڪري رهي آهي. جو ته ڪميونسٽ پارٽي جو اهو پروگرام نه ته حالتن جي مشاهدي تي ٻڌل آهي نه تي جدليات جي قانون ۽ اصولن جي روشنيءَ ۾ ڪو سائنسي پروگرام آهي. پر ڪميونسٽ پارٽيءَ جو اهو پروگرام مادي حالتن ۽ جدليا تي قانون کان بنهي کان ڪٽيل آهي. نه ته اڄ جي پاڪستان جون حالتون ۽ نه ئي ڪلهه جي پاڪستان جون حالتون هڪڙي گڏيل جدوجهد جي فائدي ۾ رهيون آهن. جيڪڏهن روس ۾ گڏيل جدوجهد ٿي سگهي ٿي ته صرف روس جو حوالو ڏيئي پاڪستان ۾ گڏيل جدوجهد نه ٿي ڪري سگهجي. ظاهر آهي ته گڏيل جدوجهد لاءِ اهي حالتون ڪين جن ۾ گڏيل جدوجهد ممڪن ٿي سگهي ۽ هونئن به مارڪسزم Marx ism ڪو ڪتابي علم نه آهي پر سائنسي علم آهي. اسان هر ملڪ جي مخصوص حالتن کي اڳتي رکي ئي ڪا جدوجهد ڪري سگهون ٿا ۽ انهن حالتن جي روشنيءَ ۾ مارڪسزم کان رهنمائي حاصل ڪري سگهون ٿا. جيڪڏهن ڪنهن ملڪ يا خطي ۾ حالتون انقلابي جدوجهد لاءِ تيار نه رکن ته اسان صرف مارڪسي فلسفي جي بنياد ڏيئي انقلاب آڻي نه ٿا سگهون. هونئن به مارڪسي فلسفي جو پهريون سبق اهو آهي ته ڪائنات جي هر تبديلي مادي حالتن ۽ مادي تحرڪ جي تابع آهي. انساني خيال سوچون ۽ نظريا حالتن جي انهن تبديلين جي تابع هلن ٿا. ڪابه سوچ، خيال يا نظريو حالتن کي پنهنجي تابع ڪري نه ٿو سگهي. ان ڪري بحيثيت هڪ ماديت پسند جي اسان کي هر تضاد جو حل حالتن جي مادي تبديلين ۾ ئي ڏسڻو پوندو آهي. نظريي جي اهميت صرف اثري آهي. جو اسان کي

اهڙين تبديلين کي سمجهڻ جي لائق بڻائي ٿو. هاڻي اچو ته اسان
ان جو ايماندارانه تجزيو ڪريون ته پاڪستان ۾ مادي حالتن
جي تبديلي ڪهڙي رخ ڏانهن وڃي ٿي. ڇا اهي تبديليون گڏيل
جدوجهد واري رخ ۾ وڌن ٿيون يا قومي علحدگيءَ
قومن جي حق خود اراديت جي انقلابي تبديليءَ ڏانهن وڌن ٿيون.
انهي هنڌ ڳالهه واضح ڪرڻ تمام ضروري آهي. جيئن ته مارڪسزم
سماجي علم آهي، ان ڪري هي علم سماج مان ڦٽندڙ تضاد
جو مطالعو ڪري ٿو ۽ ان جو سائنسي حل ڏئي ٿو. پوءِ ڇا اهي
اهو تضاد طبقاتي هجي يا قومي ۽ اهو ياد رکڻ کپي ته مارڪسزم
۾ قومي سوال حرام ڪونه آهي. جيئن ڪميونسٽ پارٽيءَ جا
ڪجهه دوست مارڪسزم ۾ قومي سوال کي ڪا جڳهه ڏيڻ لاءِ
تيار نه هوندا آهن. جيستائين پاڪستان اندر
گڏيل انقلاب جو تعلق آهي ته ان لاءِ اسين ڪٿ بيٺا آيا
آهيون ته پاڪستان اندر نه ئي ڪلهه جون ۽ نه ئي اڄ جون
حالتون گڏيل انقلاب لاءِ فائديمند آهن. پاڪستان اندر
مشترڪ انقلاب لاءِ ضروري آهي ته پاڪستان اندر رهندڙ
سمورين قومن ان جدوجهد ۾ شريڪ هجن ۽ سمورين
قومن جو هڪ ئي محور تي گڏجي جدوجهد ڪرڻ لاءِ ضروري
آهي ته قومن جا اقتصادي مفاد مشترڪ هجن. جو جو سواءِ
مشترڪ اقتصادي مفادن جي سياسي مفاد مشترڪ ٿي ئي
نه ٿا سگهن. (ياد رکڻ کپي ته مارڪسزم مطابق سياست هميشه
اقتصاديات جي تابع هوندي آهي.) ۽ جيستائين قومن جا
سياسي مفاد مشترڪ نه آهن، ان وقت تائين نه گڏيل
سياسي جدوجهد پيدا ٿي سگهي ٿي ۽ نه سمورين قومن
هڪ سياسي پليٽفارم تي مشترڪ جدوجهد ڪري سگهن
ٿيون. اهڙيءَ حالت ۾ گڏيل انقلاب جو خيال محض هڪ

هڪ تصور اُڀري ٿو. جيئن ته پاڪستان اندر رهندڙ قومن جو تعلق آهي ته انهن جا اقتصادي مفاد الڳ الڳ رهيا آهن. هتي ظالم قوم ۽ مظلوم قومن جي اقتصادي مفادن ۾ هڪ تضاد ۽ ٽڪراءُ موجود رهيو آهي. اهو ئي ڪارڻ آهي جو هتي رهندڙ قومن جا اقتصادي مفاد جدا جدا هئڻ ڪري انهن جي سياست به الڳ ٿلڳ آهي. ڪڏهن هڪ خطي يا قوم ۾ ڪو سياسي اڀار پيدا ٿيو آهي ته ٻيون قومون ان کان ڪٽيل رهيون آهن ۽ ساڳي طرح ان جدوجهد ۾ انهن جو ڪو به ڪردار نه رهيو آهي. وڌيڪ انهن جو ڪردار مخالفانه رهيو آهي. پر هڪ قوم جي سياست ۾ ٻي قوم جو عملي حصو قطعاً نه رهيو آهي. پاڪستان جي پوري سياسي تاريخ تي نظر وجهڻ کان پوءِ اها حقيقت وڌيڪ چٽيءَ ريت کلي آڏو اچي ٿي.

1948ع ۾ ڪراچي کي سنڌ کان علحده ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ويو. اهو فيصلو سنڌ جي طرح سنڌ جي سياسي ۽ اقتصادي مفادن سان متصادم هيو ۽ ياد رکڻ گهرجي ته ان فيصلي خلاف احتجاج به صرف سنڌ اندر ٿيو ۽ ٻيا صوبا مڪمل طور خاموش رهيا هئا. ائين جڏهن پاڪستان ۾ ڪا سياسي تبديلي ٿي رهي هجي ان کان پوءِ 1952ع ۾ بنگال اندر بنگالي ٻولي کي قومي ٻولي بنائڻ لاءِ سياسي ايجيٽيشن شروع ٿي جنهن جو به سمورو زور بنگال اندر رهيو. ٻيا صوبا عملي ان تحريڪ کان متاثر نه ٿيا. 1959ع ۾ بلوچستان اندر قومي بغاوت خلاف شديد آپريشن ڪيو ويو بلوچن جو قتل عام ڪيو ويو. پر ٻين صوبن ۾ ان جو ڪو به رد عمل ڪو نه ٿيو. ساڳي ريت پنجو ڏهڪي ۾ بلوچن تي ٻيهر فوجي آپريشن ڪيو ويو جنهن ۾ هزارين بلوچ ماريا ويا. پر ٻين صوبن ۾ ان جارحيت خلاف ڪا به مؤثر تحريڪ نه هلي.

بنگال جي قومپرست تحريڪ ۽ جنگ آزادي جيڪا پاڪستان جي
سياستدانن وٽي انقلابي تحريڪ بڻجي سگهي ٿي، ان جو به سمورو
زور بنگال اندر رهيو ۽ هميشه ميان پيا مونا لا تعلق رهيا.
١٩٧٧ع ۾ ڀٽي حڪومت خلاف رجعت پرست قومي اتحاد
طوفان ملائيل تحريڪ جيتوڻيڪ پاڪستان گير هئي پر ان جو
به سمورو زور پنجاب ۽ ڪراچيءَ تائين محدود رهيو پر
صوبن ۾ اها تحريڪ ناڪاميءَ جي حد تائين غير مؤثر رهي.
جيتوڻيڪ ان تحريڪ ۾ سنڌ جو پگارو گروپ ۽ سرحد اين ڊي پي
شامل هيون پر اهي ڇها علائقن پنهنجي علائقن ۾ تحريڪ اندر زور
پيدا نه ڪري سگهيون. پي اين اي جي ناڪاميءَ ان ڳالهه کي
چٽو ڪري ورتو ته پاڪستان ۾ ڪا به اهڙي سياسي تحريڪ نه ٿي
هلي سگهي، جنهن ۾ پاڪستان جون سڀ قومون هڪ ئي وقت
شامل هجن ۽ اهو ثابت ٿئي ٿو ته ڪنهن خاص تحريڪ ۾ صرف
اهائي قوم ڀرپور حصو ادا ڪري سگهي ٿي جنهن جا سياسي ۽
اقتصادي مفاد ان تحريڪ کي ويجها هجن. پي اين اي
سان گڏ هلندڙ سياسي ۽ نيم سياسي تحريڪون ڪنهن پنهنجي
نوعيت ۾ صوبائي تحريڪون هيون پر پي اين اي ملڪ گير تحريڪ
هئي ۽ پي اين اي جو هڪ صوبي تائين محدود ٿي وڃڻ اهو
واضح ڪري ڇڏيو ته پاڪستان اندر رهندڙ قومن جا سياسي
۽ اقتصادي مفاد هڪ نه آهن. اها حقيقت اڃا به وڌيڪ مضبوط
شڪل ۾ ان وقت آڏو آئي جڏهن پاڪستان جي ٻي ملڪ گير
تحريڪ ١٩٨٣ع ۾ ايم آر ڊي جي قيادت ۾ هلائي وئي.
١٩٨٣ع جي اها ايم آر ڊي تحريڪ ملڪ گير بنجي بجاءِ
سنڌ گير بڻجي وئي ۽ باقي صوبا عملاً ان ۾ شريڪ نه ٿيا. جڏهن
ته پاڪستان جون تقريباً سڀ پارٽيون ۽ وڏيون علائقائي اتحاد
۾ شامل هيون. ايم آر ڊي جدوجهد جي ناڪاميءَ کان پوءِ پاڪستان

جي سياست ۾ اها ڳالهه واضح ٿي وئي ته پاڪستان جي مظلوم قومن مظلوم سياسي جماعت به پاڪستان گير بنيادن تي ڪا به تحريڪ هلائي نه ٿي سگهي ڇو ته اهو قريبًا ناممڪن آهي ته پاڪستان جون سڀ ئي قومون هڪ پليٽ فارم تي گڏ ٿي سگهن جنهن جو عملي ثبوت ١٩٨٦ع واري تحريڪ مان مليو. جنهن کي بنياد بڻائي هڪ دفعو وري پاڪستان گير بنيادن تي سياست ڪرڻ جي شروعات ڪئي وئي، جيڪا بري طرح ناڪام ثابت ٿي.

١٩٨٣ع ۽ ١٩٨٦ع جي جدوجهد کان پوءِ پاڪستاني سياست ۾ هڪ بحران نمايان طور تي ابري آيو ته اهڙين تحريڪن جي نتيجي ۾ ملڪي سياست مرڪز ۾ گڏ ٿيڻ بجاءِ واضح طور صوبائي ۽ قومي بنيادن تي ٽڪرن ۾ ورهائجي وئي. اهڙين تحريڪن خصوصًا ظالم ۽ مظلوم قومن جي وچ ۾ سياسي خليج کي وڌائي ڇڏيو. اهڙين تحريڪن ۾ پنجاب جي ٻي حصي خصوصًا سنڌ کي شدت سان متاثر ڪيو. پنجاب مان سنڌي ماڻهن جون آسون ۽ اميدون نااميدي ۽ مايوسي ۾ بدلجي ويون. سنڌ جي عوام سمجهيو ته پنجاب سان سياسي ساٿاري نڀجي نه ٿي سگهي. سياست جي ان واضح تفريق سبب پوءِ اهڙي وقت جڏهن ملڪي سياست ٽڪرن ۾ ورهائجي رهي آهي. ان وقت گڏيل جدوجهد ۽ پاڪستان ۾ انقلاب جا خواب ڏسڻ سواءِ خام خيالي جي ٻيو ڪجهه به نه آهي.

مٿي بيان ڪيل رجحان کان سواءِ پاڪستاني سياست ۾ هڪ ٻيو رجحان به نمايان رهيو آهي. جنهن پاڪستاني سياست ۾ واضح تفريق ڪئي آهي. اهو رجحان هي آهي ته هتي مظلوم قومن طرفان هلندڙ تحريڪن جو رخ ترقي پسند ۽ جمهوري رهيو آهي. جڏهن ته ظالم قوم پنجاب جو سياسي رخ رجعت پسند ۽ ترقي پسندي جو مخالف رهيو آهي. هيءَ ٻولي ڌاري حڪمرانن کان وٺي (اهي سنڌ ۾ ٿيا هجن يا بنگال ۾) بلوچستان ۽ بنگال ۾ فوجي آپريشن . . . . . .

جدوجهد تائين مظلوم قومن جون تحريڪون سامراج دشمن ۽
ترقي پسند رهيون آهن. جڏهن ته پنجاب جون اهڙيون تحريڪون
ڏاڍيون روڳيون منتا لفانه رهيو آهي ۽ پنجاب هميشه رجعت پرست
تحريڪن جي قيادت ڪئي آهي ۽ حصو ورتو آهي. پي. اين. اي
تحريڪ جيڪا سامراج دوست تحريڪ هئي ان ۾ پنجاب جو حصو
ڀرپور رهيو. تڏهن ٨٣ ۽ ٨٦ ع واري جدوجهد جيڪا سامراج
دشمن هئي ان سان پنجاب سياسي طرح لاتعلق رهيو. پاڪستان
جي سياست ۾ ظالم قوم ۽ مظلوم قوم جي سياسي جدوجهد
جا اهي ٻه واضح رجحان پنهنجي نوعيت ۾ دشمني تضاد آهن
۽ اهو ممڪن نه آهي ته ظالم قوم جي رجعت پرست سياست
۽ مظلوم قومن جي سامراج دشمن، ترقي پسند سياست گڏوگڏ
هلي سگهن. سياست جي انهن ٻن رخن کي گڏ هلائڻ اهڙو
آهي، جهڙو ٻن دشمني تضادن جي وچ ۾ مفاهمت پيدا ڪرڻ.
ان کان سواءِ ڪيترين پارٽين انقلاب جو پروگرام
پالوٽ رکي ٿي، انقلاب جي ان نوعيت ۾ پنجاب جو ڪردار
ڀرپور ۽ نمايان هجڻ گهرجي. جيستائين پنجاب ان انقلاب
۾ ڀرپور ۽ رهنما ڪردار ادا نه ٿو ڪري، تيستائين ان
انقلاب جو تصور به نه ٿو ڪري سگهجي. هاڻي اسان پنجاب جي
داخلي سياست جو جائزو ٿا وٺون ته پنجاب اندر انقلابي تحريڪ
جو ڪيترو زور آهي. جيستائين خود پنجاب اندر انقلابي تحريڪ
جو تعلق آهي ته اسان مٿين جائزي مان اهو ڏٺو ته پنجاب ۾ رجعت
پسند سياست جو رجحان حاوي آهي ۽ اتي ترقي پسند قوتون
ايترو مضبوط نه آهن جو هلچل هلائي سگهن. پنجاب جي هيٺين
طبقي جي صورتحال اها آهي جو ان جو وڏو حصو مذهبي
رجعت پرست ۽ سامراج دوست قوتن جي اثر ۾ آهي. پنجابي
هيٺين طبقي جو سياسي شعور ايترو ناپختو آهي ۽ انهي انقلابي

سياسي فڪر سان سلهاڙيل ذهني ڪري انقلابي جنگ ۾ ڪردار ادا ڪرڻ واري صلاحيت سان وابسته آهي. ٻئي طرف پنجاب جي اقتصادي بحران کي گهٽ ڪرڻ لاءِ پنجاب جي وڏي آبادي مظلوم قومن جي علائقن ڏي منتقل ڪئي وڃي ٿي. جنهن سبب اقتصادي بحران پنجاب اندر شديد ٿيڻ بجاءِ مظلوم قومن ۾ شديد ٿئي ٿو ۽ پنجاب جو هيٺيون طبقو مظلوم قومن جي اقتصاديات مان حصو وٺڻ سبب رعايت يافته ٿي ويو آهي ۽ اهو انقلابيت جاڳڻ وڃائي ويٺو آهي. ٻئي طرف ڪميونسٽ پارٽي وٽ انقلاب جي شڪل "قومي جمهوري انقلاب" جي آهي ۽ قومي جمهوري انقلاب ۾ قومي بورجوازي جو رول به انقلاب جو هڪ لازمي حصو هوندو آهي. جيستائين پنجاب جي بورجوازي جو تعلق آهي ته ان جي سامراج سان اقتصادي تضادن واري ڪيفيت ڪو نهي. پنجاب جي بورجوا جو سمورو ڪردار قومي بورجوا جي بجاءِ دلال بورجوا وارو آهي. هو سامراج سان تضاد ۾ اچڻ بجاءِ سامراج سان گڏجي ڪري پاڪستان جي مظلوم قومن جي ڦرلٽ ڪري رهيو آهي. ۽ پاڪستان جي مظلوم قومن جي ڦرلٽ ڪرڻ پنجاب جي بورجوا کي سامراج جي ڀيٽ ۾ سخت ضرورت آهي، سواءِ سامراجي ٽيڪ جي هو مظلوم قومن جي ڦرلٽ جاري رکي نه ٿو سگهي. اهڙي حالت ۾ پنجابي دلال بورجوا مان نه سامراج خلاف جدوجهد ڪرڻ جي اميد رکي سگهجي ٿي ۽ نه انقلابيت جي. اهڙن حالتن ۾ پنجاب اندر انقلابي تحريڪ جي اڀرڻ ۽ مضبوط ٿيڻ جا امڪان نه آهن پر ان جي ابتڙ مظلوم قومن اندر انقلابي تحريڪن جي اڀرڻ جي مضبوط ٿيڻ جا امڪان وسيع آهن. پنجاب اندر جيڪڏهن انقلابي تحريڪ اڀري به هجي ها يا انقلابي قوتون رجعت پرست قوتن سان ويڙهه ۾ ڪامياب ٿي وڃن ها ته پوءِ به حيثيت هڪ سوشلسٽ جي اسانجو فرض هجي ها ته ان ۾ وڌيڪ انقلابي زور پيدا ڪريون ۽ پنجاب

جي انقلابي تحريڪ کي وڌيڪ امداد پئي ملندي هئي. جيئن دنيا
جي ٻين ملڪن ۾ ٿيو. جتي ظالم قوم اندر انقلابي تحريڪون اڀري
آيون هيون ۽ طبقاتي ويڙهه جاري هئي، اتي هر سوشلسٽ جو فرض
هو ته چاهي هو ظالم قوم جو هجي يا مظلوم قوم جو ته ان انقلابي جنگ
۾ وڌيڪ زور پيدا ڪري، پر پنجاب ۾ ~~[illegible]~~ اهڙي ڪا به صورتحال
ڪانه آهي. پنجاب ۾ انقلابي جنگ اڀرڻ بجاءِ مظلوم قومن اندر آزادي
جون تحريڪون اڀري آيون آهن ۽ مظلوم قومن جي انقلابي تحريڪن جي
اڀرڻ سان پنجاب اندر انقلابي تحريڪ جي ڪمزور ٿيڻ جو ڪو به خطرو نه آهي
ته پوءِ اهڙي حالت ۾ مظلوم قومن جي آزادي جي تحريڪن ۾ زور پيدا ڪرڻ
بجاءِ ۽ انهن جي حمايت ڪرڻ بجاءِ انهن جي غير ضروري ۽ اجائي مخالفت
ڪرڻ جو ڪو به جواز ڪونه ٿو رهي. مظلوم قوم جي انقلابي تحريڪ جي
مخالفت ڪري انهن کي ڪمزور ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ انقلاب دوستي
نه پر انقلاب دشمني آهي. اهڙي صورتحال ۾ ڪامريڊ لينن ڪارل مارڪس
جي حوالي سان هڪ سوشلسٽ جي فرض کي هن ريت واضح ڪيو آهي.

"جيستائين انگلينڊ ۾ سرمائيداري جو تختو اونڌو جلد ابتو
نٿي وڃي ٿو، جيستائين پهرين مارڪس کي اميد هئي ته آئرلينڊ ۾ بورجوا
جمهوري يا قومي تحريڪ جي ڪا به گنجائش نه هجي ها. پر جڏهن ته
تحريڪ اڀري پيئي هئي ان لاءِ مارڪس انگريز مزدورن کي صلاح ڏني
ته ان جي حمايت ڪن ۽ ان ۾ انقلابي زور پيدا ڪن."

(قومن جو حق خودارادیت ص 99)

ساڳي ريت پاڪستان اندر جيستائين مظلوم قومن جي
تحريڪ آزادي اڀري نه آئي، پنجاب ۾ انقلابي تحريڪ اڀري اچي
ها ته پوءِ هر سوشلسٽ جو فرض هجي ها ته ان ۾ زور پيدا ڪري، پر
جيئن ته پنجاب ۾ انقلاب اچڻ يا انقلابي تحريڪ جي اڀرڻ کان اڳ مظلوم
قومن ۾ آزادي جون تحريڪون اڀري آيون آهن ته اهڙي حالت ۾
انگلينڊ جي مزدورن جيان، پنجاب جي پورهيتن ۽ هڪ صحيح سوشلسٽ جو
اهو فرض ٿي ٿو ته اهي مظلوم قومن جي تحريڪن ۾ زور پيدا ڪن.

۽ پنجابي حاڪميت سان وڙهندڙ مظلوم قومن جي جدوجهد ۾ انقلاب جي عملي مدد ڪن.

ڪجهه وقت اڳ ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان مڪمل طرح سوشل شائونسٽ رخ جو شڪار ٿي چڪي هئي. پر جيئن ته قومي تضاد شدت سان اڀري آيو آهي ۽ خصوصاً ۸۵ واري ڏهاڪي کان پوءِ سموري سنڌ جي سياست قومي تضاد کان متاثر ٿي آهي. تنهن کان ڪميونسٽ پارٽيءَ جو ڪجهه حصو قومي سوال تي مبهم ٿي ويو آهي، اهو ڏڍو نه کلي طرح قومي آزاديءَ جي حمايت ڪري ٿو ۽ نه کلي قومي آزاديءَ جي مخالفت ڪري ٿو ۽ نه ئي پاڪستان جي غير ضروري تحفظ واري نقطي تي ٽنگيل ٿي بيهي ٿو. ۱۹۸۳ع ۽ ۱۹۸۶ع واري قومي رخ واري جدوجهد ۽ مهاجر پنجابي تضاد کان پوءِ ڪميونسٽ پارٽيءَ جو اهو حصو هاڻي پارٽيءَ اندر خود قومي تضاد تي ڀرپور انداز ۾ بحث ڪري رهيو آهي. ۽ قومي مسئلي جي حل لاءِ قيادت تي مسلسل دٻاءُ وجهي رهيو آهي. پر پنجابي ڪميونسٽ ڌڙو ۽ مهاجر سنڌي مرڪزيت پسند حصو جيڪو پارٽيءَ جي قيادت تي حاوي آهي، اهو اڃا تائين پنهنجي پراڻي سوشل شائونسٽ لاڙي تي قائم هجڻ ڪري سنڌ راهه ۾ رڪاوٽ بڻيل آهي. پر پارٽيءَ اندر وڌندڙ قومي آزاديءَ جي حمايت وارو رجحان جيڪو مقداري انداز ۾ اوسر ڪري رهيو آهي، هڪ ته ٿيڻ يا ته پارٽي قيادت کي پنهنجو موقف تبديل ڪرڻ تي مجبور ڪري ڇڏيندو يا پارٽيءَ کي ٻن حصن ۾ ورهائي ڇڏيندو.

قومي صفحو

سنڌ ۾ ڌاري آبادڪاريءَ جا اثر

ڪنهن به قوم اندر ڌاري آبادڪاريءَ جو غلبو وڏو ئي خطرناڪ اثر انداز ٿيندو آهي، جو انهن جي اصل قومي آبادي اقليت ۾ تبديل ٿيڻ شروع ٿي ويندي آهي جنهن ڪري اصل آباديءَ جي لاءِ قومي تشخص لاءِ زبردست خطرو پيدا ٿي ويندو آهي. ڌاري آباديءَ جي قوم جي ڌيهي حدن ۾ آباد ٿيڻ ڪانپوءِ پنهنجو پهريون نشانو ان ملڪ جي اقتصادي وسيلن تي ٻڌائيندي آهي ۽ اقتصادي وسيلن تي قابض ٿيڻ ڪانپوءِ ان جو پير دار ملڪ جي سياست تي ٿيندو آهي. اقتصاديات ۽ سياست هٿن مان نڪري وڃڻ ڪانپوءِ اصل آبادي وٽ پنهنجي ٻوليءَ جي ۽ تحفظ لاءِ باقي ڪجهه به نه بچندو آهي. جيئن ته ڌرتي يا جاگرافيائي حدون زمين جي ٽڪر جو نالو نه آهي پر جاگرافيائي حدون نالو آهي انهن اقتصادي وسيلن جو، جيڪي ڪنهن خطي اندر قدرتي طور موجود هوندا آهن، جن تي ان علائقي ۾ رهندڙ آباديءَ جي گذران جو دارومدار هوندو آهي.

ڌرتي هڪ ته گذران جا وسيلا مهيا ڪري ڏيندي آهي ۽ پر احساسِ تحفظ مهيا ڪندي آهي. انهيءَ ٻنهي شين کسجي وڃڻ ڪانپوءِ پنهنجي سرزمين اوپري ٿيندي ويندي آهي. اهڙي حالت ۾ اصل آباديءَ لاءِ ٻه رستا باقي وڃي رهندا آهن. هڪ يا ته اهي ٻئي درجي جي شهري ٿي رهي جيئن آمريڪا جا اصل باشندا ريڊ انڊين زندگي گذاري رهيا آهن يا وري اصل آبادي پنهنجي ڌيهي سرزمين ڇڏي ڪنهن ٻئي هنڌ هلي وڃي يا ان کي لڏي وڃڻ تي مجبور ڪيو وڃي. جيئن ته ڌيهي اصل زمين ڇڏي نه سگهي ته يقيناً ماڻهو روزگار جي خاطر ٻين علائقن جو رخ ڪندو آهي. پهرين ته اصل آبادي اهڙي حالت ۾ لڏي وڃڻ بجاءِ ان کي ترجيح ڏيندي آهي ته پنهنجا اقتصادي وسيلا ڌاري آباديءَ کان آزاد ڪرائي پنهنجي گذران لاءِ ڪتب آڻي. پر اهو ان وقت ممڪن آهي جڏهن ڌاري آبادي اقليت ۾ هجي ۽

ان خلاف مؤثر ويڙهه ڪري سگهجي پر جڏهن ڌاري آبادي اڪثر
بڻجي وڃي ٿي ۽ سياسي طور تي سنڌ هٿ ۾ هجي ان وقت ان خلاف
ويڙهه اڳتي آسان نه هوندي آهي بلڪ شڪست جا امڪان وڌيڪ
هوندا آهن - شڪست کانپوءِ اصل آبادي يا ته ڌاري آبادڪار جي
تابع ٿي ويندي ۽ ٻي درجي جي شهري بڻجي ويندي آهي يا ان جنگ
۾ شڪست کانپوءِ کيس پنهنجي وطن مان هڪالي ٻاهر ڪڍيو
ويندو آهي - ڪنهن به ملڪ جي اصل آباديءَ جي ترجيح ٻي درجي
جي شهريءَ ۾ تبديل ٿيڻ جي امڪان جو پيداوار وسيلن تي مدار هوندو
آهي - جيڪڏهن پيداوار وسيلن ۾ اڳتي گنجائش آهي جو
ڌاري آبادي جيڪا فتح کانپوءِ ڌرتيءَ جي ناجائز وارث بڻجي ويندي
آهي، تنهن کي پالڻ کانپوءِ به باقي بچيل اصل آباديءَ کي روزگار
مهيا ڪري سگهجي ٿي ته پوءِ اهڙي حالت ۾ اصل آباديءَ کي ٻي درجي
واري شهريءَ جي حيثيت ۾ رهڻ جي اجازت ڏني ويندي آهي پر
جيڪڏهن گذران جا وسيلا ڌاري ۽ حاڪم آباديءَ لاءِ ئي مس پورا
ٿين ٿا ته پوءِ اهڙي حالت ۾ شڪست کاڌل ذليل محڪوم
آباديءَ کي ان جي پنهنجي ڌرتيءَ تان تڙيا ڪڍيو ويندو آهي - پنهنجي
سرزمين تي روزگار نه ملڻ ڪري ۽ اقتصاديات ڦرجي وڃڻ ڪري اصل
آبادي نقل مڪاني ڪري روزگار جي ڳولا ۾ ٻين علائقن ڏانهن منتقل ٿيڻ
شروع ڪندي آهي - تاريخ جي اوائل ۾ نه اهو ممڪن هيو ته
روزگار جي تنگي ۾ ڪنهن هڪ علائقي جي پيداوار وسيلن جي گهٽ
سبب خانبل آبادي ان علائقي مان نقل مڪاني ڪري ڪنهن ٻئي غير آباد
علائقي ۾ رهائش اختيار ڪري جتي پيداوار وسيلن جي گهٽتائي هجي
پر اهو سڀ ڪجهه تاريخ جي ان دور ۾ ٿيندو هو جڏهن انساني
آبادي محدود هئي ۽ قدرت ۾ زرخيز ٽڪرا گهڻائي سان موجود
هئا، ان ڪري انساني ٽوليون ڌار ڌار آزاديءَ سان پٽن ۽ علائقا آباد ڪري
نئين تهذيب جي پيڙهه رکي پر موجوده حالتن ۾ جڏهن سموري
زمين والارجي چڪي آهي، انسان ڪٿي ڪا سواءِ جابلو علائقن

42

ويندي ترن ترن ۾ به ڦهلجي ويو آهي، وڌيڪ آباد ڪرڻ لاءِ ڪو به ٽڪرو
ٻيٽ يا ٽڪرو خطو ڪونهي، هر طرف انساني آبادي ئي آبادي آهي. پوري
دنيا مختلف ملڪن، قومن ۽ رياستن ۾ ورهائجي چڪي آهي. اهڙي
حالت ۾ هڪ ملڪ جي نڪتل آبادي ڪيڏانهن وڃي، ڪهڙي علائقي ۾ رهائش
اختيار ڪري ۽ ڪٿي روزگار جا وسيلا تلاش ڪري. مسئلو صرف سوَ
يا هزار ماڻهن جي گذران جو نه آهي پر هتي مسئلو پوري قوم جي گذران
جو آهي، جنهن ۾ لکن ۽ ڪروڙن جي آبادي شامل آهي. اهڙن لکن ۽
ڪروڙن ماڻهن کي ڪهڙي خطي ۾ جاءِ ملندي ۽ ڪهڙا خطي جا وسيلا
انهن کي پاليندا. يقيناً پنهنجي ڌرتي تان نيڪال اهڙي قوم خانه بدوش
۽ پناهگير ٿي ويندي جنهن کي ڪا به ڌرتي مستقل جاءِ نه ڏيندي ۽ هو ڌرتي
ڌرتي، خطو خطو ۽ ملڪ ملڪ رلندي رهندي، جتي ويندا اتان جي
اقتصاديات تي ناقابلِ برداشت بوجھ بڻجي ويندي جيڪا گهڻو وقت
برداشت ٿي نه سگهندي. ان جو جيئرو ثبوت فلسطين جي آبادي آهي
جيڪا پنهنجي ذاتي سرزمين کسجي وڃڻ کانپوءِ نگر نگر ۽ ملڪ ملڪ
ڀٽڪي رهي آهي. جنهن کي ڪا به ٻاڙي سوئي زمين ڏيڻ لاءِ آماده نه ٿي
ڏئي. فلسطينين کي نڪتي به تقريباً ٤٠ سال ٿيا آهن ۽ انهن
٤٠ سالن ۾ هنن کي دنيا ۾ ڪٿي به اهڙو زمين جو ٽڪر نه مليو آهي
جتي ٻيهي پنهنجو اڏيا وڃن جتي وڃن ٿا اتي ڪئمپن ڪيمپن ۾
ٿا رهن. ڪالهه مصر، اڄ لبنان، سڀاڻي لبيا ۽ پرينهن شام، ڪو
پرواهه ناهي ته ايترو ڏيهن کان ڪيڏانهن هڪالي وڃي...
ڪي ناسمجهه دوست اهو چوندا آهن ته قومي مسئلو
صرف بورجوا جو مسئلو آهي ۽ عوام جو ان سان ڪو به تعلق نه آهي.
بورجوا، قوم جو هڪ معمولي حصو ڪري قومي مسئلي کان متاثر ته
ضرور ٿئي ٿو پر جيتري شدت سان قومي مسئلو عام ماڻهن کي
متاثر ڪري ٿو، بورجوا تي قومي مسئلي جو اثر ايترو شديد نه پوندو
آهي. فلسطين جي متاهب طبقي کي فلسطيني سرزمين تان نيڪالي
جو ايترو نقصان ڀوڳڻو نه پيو جيترو فلسطيني عوام کي ڀوڳڻو پيو آهي.

فلسطيني بورجوا (مٿين طبقي) جا پوڙهائي ڳاڻاٽا (Acounts) ٻين
ملڪن ۾ هئا جتان جي چڱي خاصي رقم هئي ۽ ان رقم جي آڌار تي هن فلسطين ڇڏڻ
کانپوءِ ٻين ملڪن ۾ اچي ڪاروبار ڪيا ۽ اڄ فلسطين جو مٿيون طبقو ڪئمپن ۾
ڏکا کائڻ بجاءِ وڏن شهرن ۾ شاندار محلن ۽ ماڙين ۾ رهي ٿو. عاليشان
ڪارن ۾ گهمي ٿو ۽ ائرڪنڊيشن آفيسن ۾ ويهي ڪاروبار ڪري ٿو. ان جي برعڪس
عام فلسطيني ماڻهو اڄ به ڪئمپن ۾ ڏکا کائي رهيو آهي، هن جي مٿي تي ڇپر
ڇت به ڪونهي جيڪا برساتي موسم ۾ مينهن ۽ وسندڙ برف کان کين بچائي سگهي ۽
انگ ڍڪڻ لاءِ صحيح ڪپڙو به ڪونهي. اڄ به فلسطيني عام ماڻهو عالمي
امداد جي شڪل ۾ ملندڙ خيرات تي پنهنجو پيٽ پالي رهيو آهي جيڪا
کين زنده رکڻ لاءِ بمشڪل ڪافي آهي. علاج لاءِ ڪا اسپتال ڪونهي،
اڄ به هو ڪئمپن ۾ بيوسيءَ جي موت مري رهيو آهي. اڄ به انهن عوامي
ڪئمپن ۾ ڄمندڙ ٻار زندگيءَ جون سهولتون موجود نه هجڻ ڪري وقت
کان اڳ مري رهيا آهن. انهن فلسطيني معصوم ٻارن جون رڙيون
صيهونيت ۽ سامراجيت جي ظلم جي مار ميٽ جو پڙاڏو آهن. پوءِ
به اهو چوڻ ته قومي مسئلو عوام جو نه پر بورجوا جو مسئلو آهي،
سج جهڙي ڇٽي حقيقت کان اکيون ٻوٽڻ جي برابر آهي.
فلسطيني عوام جو مسئلو انهن جو انفرادي مسئلو
نه آهي پر فلسطين اهڙي قومن جي مستقبل جي تصوير آهي
جيڪي پنهنجي غفلت ۽ ناسمجهيءَ سبب غير محسوس طور تي
اقليت ۾ تبديل ٿي پنهنجو تشخص وڃائي رهيون آهن. تاريخ
جي اوائل ۾ آباديءَ جي لڏ پلاڻ ۽ ٻين علائقن تي والار غير
منظم، حالتن جي تابع ۽ فطرت جي انڌي تقليد هئي پر عالمي
سطح تي سرمائيداريءَ جي نوآبادياتي سان ڌاريءَ آباديءَ جي والار
منظم ۽ بامقصد شڪل اختيار ڪري ويئي. اهڙا ملڪ جن ۾ سرمائيداري
نوآباديتي جيڪي هئي بتدريج اوسر ڪري رهي هئي انهن کي پنهنجي
سرمائيداراڻي اوسر لاءِ اهڙن علائقن جي ضرورت هئي جتان هو
پنهنجي صنعتن کي زنده رکڻ لاءِ ڪچو مال حاصل ڪري سگهن. اهڙي

وقت ۾ دنيا اندر بينڪي سرشتي جو رواج پيو جنهن جو مقصد پڻ
جي پيل ۾ غير سرمائيدار قومن کي غلام بڻائي انهن جي اقتصادي وسيلن کي قابض
قوم جي ذاتي ترقي لاءِ استعمال ڪرڻ هو۔ حاڪم قومن دنيا جي مظلوم ۽ مجبور
قومن کي غلام بڻائي انهن جي علائقن کي ٻين مقصدن لاءِ استعمال ڪيو۔ جهڙوڪ
نه انهن کي ڪچي مال جي حاصلات ۽ پڪي مال جي وڪري لاءِ منڊي طور استعمال
ڪرڻ ۾ پر مقصد هو پنهنجي قبضي هيٺ آيل علائقن ۾ فاضل آبادي
منتقل ڪرڻ۔ اهڙي ريت سرمائيدارانه ادور سان غلام قومن جي علائقن
جي باقاعده ۽ منظم شڪل ۾ والار شروع ٿي وئي ۽ ذاتي آبادڪاري
باقائده رٿا تحت انهي غير قومي علائقن ۾ آبادڪاري شروع ڪيو۔ قبضي
هيٺ آيل علائقن ۾ ذاتي آبادي جي منتقلي انتي جيڪي اثر ڇڏيا
آهي انهن جو جائزو اسان متين صفحن ۾ وٺي آيا آهيون۔ ان
جو پهريون اثر ان ملڪ جي اقتصادي وسيلن تي پوندو آهي جنهن
جي نتيجي ۾ پيداواري وسيلا اصل آبادي جي هٿ مان نڪري ٻاهران
آيل ذاتي آبادي جي هٿ ۾ اچي ويندا آهن۔ غلام قوم جي اقتصادي
وسيلن تي قبضو مختلف طريقن سان ٿي سگهي ٿو، جنهن ۾ اصل
آبادي کان باقائده وڪري تحت پيداواري وسيلا حاصل ڪرڻ يا قوت
جي زور تي قبضو ڪرڻ۔ قانوني ۽ غير قير سان وسيلن کي قبائڻ
واپار ۽ لوڪرين تي قبضو جمائڻ شامل آهي۔ فلسطين اندر يهودين
جي آمد سان، يهودين پيداواري وسيلن تي قبائڻ جو جيڪو طريقو
اختيار ڪيو هوان تحت هنن مقامي عربن کان باقائده وڪري تحت
زمينون ۽ جائدادون خريد ڪرڻ شروع ڪيون هيون۔ شروع ۾ ته
عربن پيسن جي لالچ ۾ پنهنجون جائدادون ڌڙاڌڙ يهودين کي
وڪرو ڪرڻ شروع ڪيون پر جڏهن يهودي سيلاب وڌندو ئي
ويو ۽ سنڌو شخص کي خطرو پيدا ٿي پيو ته اهڙي حالت ۾ فلسطين
اندر اهڙيون تنظيمون اڀري آيون جن يهودين جي هٿ جائداد جي
وڪري جي مخالفت ڪرڻ شروع ڪئي ۽ جائداد جي وڪري جي خلاف
منظم مهم هلائي، پر ان وقت تائين ڪافي دير ٿي چڪي هئي۔

قريباً ٧٠ سيڪڙو جائداد يهودين جي هٿ هيٺ اچي چڪي هئي، عربن جي اهاڻي غلطي سندن لاءِ خطرناڪ ثابت ٿي ويئي ۽ جائداد جي ان تقسيم کي بنياد بڻائي اقوام متحده (U.N.O)، فلسطين جي تقسيم جو اعلان ڪري ڇڏيو جنهن تحت ٥٧ سيڪڙو علائقو جنهن ۾ يهودين جي جائداد هئي ان تي يهودين جو حق تسليم ڪيو ويو جڏهن ته يهودين جي آبادي ان وقت ٣٠ سيڪڙو هئي ۽ صرف ٣٠ سيڪڙو علائقو عربن کي ڏنو ويو جڏهن ته عربن جي آبادي ٧٠ سيڪڙو هئي.

اقتصاديات کانپوءِ ڌاري آباديءَ جو ٻيو وار مقامي سياست هوندي آهي، جهڙي ريت يهودين ملڪيتون حاصل ڪرڻ کانپوءِ سياسي ڪنٽرول حاصل ڪرڻ جون ڪوششون شروع ڪري ڏنيون ۽ آخرڪار پوري فلسطين تي قبضو ڄمائڻ ۾ ڪامياب ٿي ويا، اهڙيءَ ريت ڌاري آباديون ڪجهه سالن مستقل رهائش اختيار ڪري ملڪيتن جي مالڪ ٿيڻ کانپوءِ قومي سياست ۾ پنهنجي نمائندگيءَ جو مطالبو ڪندي آهي ۽ جيئن ئي انهن جي آبادي وڌندي آهي تيئن تيئن وڌيل آباديءَ جي بنياد تي هو اڪثريتي ووٽ وسيلي سياسي اسيمبلين ۾ اصل قومي آباديءَ جي نمائندگي گهٽائيندي ويندي آهي ۽ ڌاري آبادڪار جي نمائندگي وڌائيندي ويندي آهي. نتيجي طور هڪ مرحلو اهڙو به ايندو آهي جو سياسي اسيمبلين ۽ ادارن تي اصل قومي آباديءَ بجاءِ ڌاريو آبادڪار حاوي ٿي ويندو آهي، جنهن جا اثر اهڙا ٿيندا آهن ته اصل ۽ نج قومي آباديءَ جا مسئلا سنڌ جي سياسي ادارن مان بي دخل ٿي ويندا آهن. اصل آبادي وڌيڪ مسئلن جو شڪار ٿي ويندي آهي اها صورتحال علامت هوندي آهي ان خطري جي ته اصل آبادي اقليت ۾ تبديل ٿي چڪي آهي ۽ سنڌ ملڪ جي اقتصاديات ۽ سياست جو مالڪ ڌاريو ٿي چڪو آهي. جنهن جو نتيجو اهو نڪرندو آهي ته اصل آبادي ٻئي درجي جي شهري ٿي وڃي يا کيس پنهنجو وطن ڇڏڻو پوي.

مٿين تجزيي جي روشنيءَ ۾ هاڻي اسان کي ڏسڻو آهي

نه سنڌي قوم تي ڌاري آبادڪاريءَ جا ڪيترا اثر پيا آهن ۽ سنڌي قوم موجوده حالتن ۾ ڪهڙي سياسي ۽ اقتصادي مشڪل ۾ آهي ۽ مستقبل ۾ ڌاري آبادڪاريءَ جا اثرات ڪهڙا صورت اختيار ڪري سگهن ٿا.

ڌاري آبادڪاريءَ جي عام اصول موجب سنڌ ۾ به ڌاري آبادڪاريءَ جو پهريون نشانو سنڌ جي اقتصاديات بڻي. سڀ کان پهريائين سنڌ جي زرعي زمين جو وارو آيو. ڌاري آبادڪار (خصوصاً پنجابي) سنڌ جي زرعي زمين تي قبضي ڪرڻ واسطي سمورا طريقا اختيار ڪيا، جيڪي ممڪن هيا. ان ڏس ۾ سڀ کان پهريون ۽ مؤثر طريقو جنهن وسيلي سنڌ جي وڏي زرعي ايراضي هٿ ڪئي وئي، الاٽمينٽ جو طريقو هو. هن طريقي تحت معصوم پاران پنجاب جي فوجي آفيسرن کي سنڌ ۾ خدمت عيوض وڏيون زرعي ايراضيون انعام طور الاٽ ڪيون ويون ۽ انهن کي آباد ڪرڻ لاءِ قرض ۽ ٻيون سهولتون مهيا ڪري ڏنيون ويون. ساڳي سرشتي هيٺ هندستان کان آيل مهاجرن کي به زمينون الاٽ ڪيون ويون. جنهن سبب سنڌ جي وڏي زرعي ايراضي ڌاري آبادڪار جي ڪنٽرول ۾ هلي وئي. ساڳي اسڪيم تحت پنجاب جي فوج ۽ نوڪرشاهي کان علاوه پنجاب جي ٻين آبادگارن ۽ خوشحال هارين کي به سنڌ جون زمينون الاٽ ڪيون ويون، جن ۾ سنڌ جون ٻيلي زمينون يا نه سرڪاري نيلام وسيلي انهن کي وڪيون ويون يا پنجاب ۾ آبپاشي نظام ڊيمن، ڪئنالن وغيره جي تعمير دوران پنجابي آبادگارن جي متاثر ٿيل زمين جي عيوض کين اصل زمين جي ٻيٽ ۾ پٽي زمين سنڌ ۾ الاٽ ڪري ڏني وئي. سنڌ ۾ الاٽمينٽ جي وسيلي حاصل ڪيل زمين کان پوءِ ڌاري آبادڪار سنڌ ۾ وڌيڪ زرعي ايراضي حاصل ڪرڻ لاءِ ٻيو طريقو اختيار ڪيو جنهن تحت هنن روينيو اسٽاف سان ملي ڀڳت ڪري جوڙتوڙ کاتن وسيلي ڪافي زمين جا کاتا متراشي پنهنجن نالن تي ڪري ورتيون، ان عمل ۾ کين جيڪي سهولتون ميسر هيون، ان ۾ سڀ کان

وڏي سهولت اها هئي ته رونيو ڪالوني جا اعليٰ عملدار گهڻو ڪري پنجابي
يا مهاجر هئا - جن ان عمل ۾ پنهنجن پاڻ سان ڀرپور تعاون ڪيو ٿي باقي
ڪسر رشوتن جي وسيلي پوري ڪئي ويئي، جنهن وسيلي سنڌي ٽپيدارن
کي چند سڪن جي لالچ ڏئي وڏيون ايراضيون، ڪاناسرائي ڪوڙن کاتن
وسيلي قبضا ويا. سنڌ جا اهي بي ننگ سنڌي اهلڪار چند سڪن جي
عيوض جهڙي طرح سنڌ جي زمين جو نيلام ڪري رهيا آهن، انهن کي ان جي
خطرناڪ اثرن جي ڄاڻ نه آهي، هو نٿا ڄاڻن ته جنهن ٽاري تي هو ويٺا
آهن، پنهنجي عمل سان ان ٽاري کي ئي ڪٽي رهيا آهن -

اقتصادي طرح مستحڪم ٿيڻ کانپوءِ ڌاريو آبادڪار وڌيڪ
ملڪيتون حاصل ڪرڻ لاءِ هاڻي اهو طريقو استعمال ڪري رهيو آهي، جيڪو
يهودين فلسطين ۾ استعمال ڪيو هو يعني وڏي رقم جي لالچ ڏئي سنڌ جي
لالچي ۽ هوس پرست طبقي کان سنڌين زمينون باقاعده وڪري تحت
خريد ڪرڻ - ڌاري آبادڪار ڏاهن سنڌ جي زرعي زمين جي ان مسئلي
مٿي جيڪي اثر وڌا آهن، انهن مان هڪ اثر هي پيو آهي، جو سنڌ جون
اهي زرعي زمينون جيڪي ليز ۽ ٽيا سنڌي ماڻهن کي آباد ڪرڻ لاءِ
ڏنيون ويون هيون، انهن کي سرڪاري نيلام وسيلي ڌارين کي وڪرو ڪرڻ سان
اهي زمينون سنڌي ماڻهن کان ڦرجي ٿيون وڃن جنهن جي نتيجي ۾ انهن
زمينن کي آباد ڪرڻ لاءِ سنڌي هارين ۽ ٻين آبادگارن جا کيل سمورا
خرچ سنڌن ٻڏي ۾ پئجي ٿا وڃن ۽ ٻئي طرف سنڌين لڏ رجو ۽ سيلو
ڪسبي وصول ڪري انهن ۾ بک ۽ بي روزگاري اڳ پيدا ٿئي ٿي نه مٿان
قرض جو بوجهه کين ناقابلِ برداشت اقتصادي بدحالي ۾ پڻ ان جو
شڪار بڻائي ڇڏيا ٿو -

زرعي زمين تيا ڌاري قبضي جو ٻيو اثر اهو
آهي ته الاٽمينٽ ۽ ڪوڙن کاتن جي وسيلي حاصل ڪيل زمين
کي آباد ڪرڻ لاءِ هاري ڪنڌ پنجاب مان گهرايا وڃن ٿا، جنهن جي
نتيجي ۾ سنڌ اندر پنجابي ڳوٺن جا وجود ۾ اچي ويا
آهن ۽ انهن جي سنڌ ۾ مستقل رهائش اختيار ڪرڻ سان سنڌ ۾

ڌاريءَ آباديءَ جي شرح ۾ اضافو ٿيو آهي. گڏو گڏ اها آبادي سنڌ جي سياست ۽ اقتصاديات جي سمورن شعبن ۾ به ڀاڱي ڀائيوار ٿي وئي آهي. مستقل رهائش اختيار ڪرڻ سبب ان آباديءَ کي سنڌ ۾ ڊوميسائيل ٺهرائڻ جي سهولت به ميسر ٿي وئي آهي، ڪوڙن ڊوميسائيلن جو اهو سيلاب صرف ان آباديءَ تائين محدود نه آهي، بلڪه سنڌ ۾ رهندڙ پر پنجاب ۾ سندن رهندڙ مائٽ ڀائٽيا پڻ، مارون بلوچن جي حوالي سان ڪوڙا ڊوميسائيل ڏڙا ڏڙ ٺهرائي رهيا آهن، جنهن جو نتيجو اهو نڪتو آهي جو سنڌ جي نوڪرين ۾ حقيقي آباديءَ جو تناسب گهٽجي ويو آهي ۽ ان جي جاءِ تي ڪوڙن ڊوميسائيلن تي ايندڙ ڌاريو آبادڪار سنڌي ماڻهن مٿان سنڌ جي نوڪرين تي قابض ٿيندا پيا وڃن.

هتي هڪ ڳالهه ياد رکڻ گهرجي ته ڪوڙن ڊوميسائيلن تي ملندڙ اهي نوڪريون سنڌ جي طرح سنڌ جي صوبائي کاتن مان وڃي رهيون آهن جن تي سنڌ ۾ رهندڙ ماڻهن جو حق آهي. جيئن ته مهاجر ۽ پنجابي مستقلاً سنڌ ۾ آباد ٿي ويا آهن، ان ڪري صوبائي سطح تي سنڌ جو رهواسي ثابت ڪري سنڌ جا ڊوميسائيل ٺاهي نوڪريون حاصل ڪري رهيا آهن، جڏهن ته اها آبادي سنڌ ۾ آباد نه ٿي ها ته سنڌ جي رهاڪن جي حيثيت سان اهي نوڪريون صرف سنڌين ماڻهن کي ئي ملن ها. سنڌ جي کاتن کان علاوه وفاقي کاتن تي ملندڙ نوڪريون الڳ آهن. جيڪي پنجابي آبادڪار ٿي قبضي ڪيو آهي، نوڪرين جي ان تقسيم کي هيٺ انگن اکرن سان وڌيڪ واضح ڪجي ٿو.

پاڪستان هڪ وفاقي ملڪ هجڻ جي حيثيت سان پاڻ وٽ حڪومت جو بندوبست رکي ٿو، جنهن ۾ هڪ وفاقي حڪومت ۽ ٻي هر صوبي جي الڳ صوبائي حڪومت آهي. وفاقي ۽ صوبائي حڪومتن جا ادارا الڳ الڳ آهن. پر پر حڪومت کاتا الڳ وفاقي ادارن ۾ ملڪ جي سمورن صوبن مان اهليت جي بنياد تي چونڊ ڪئي ويندي آهي ۽ پاڪستان جي وفاق اندر پنجاب حاڪم قوم هئڻ سبب صرف پنجاب جا ماڻهو ئي وفاقي نوڪرين (ع

اصل ثابت ٿيندا هئا نه ته اڪثر سڀ نا اهل ئي هئا! (پنجابي سرڪار جي نظر ۾)-
انهيءَ سبب هو جو سنڌ جا سمورا اهم کاتا نه ته اهم اڌن ئي وفاقي حڪومت
جي مهربانيءَ سان پنجاب جا ڦاٿل ويا - جن ۾ ڪسٽم، انڪم ٽيڪس، ضلعي
انتظاميه، پوليس، ريلوي، واپڊا ۽ امپورٽ ايڪسپورٽ کاتا وغيره شامل
هئا جيتوڻيڪ ضلعي انتظاميه ۽ پوليس کاتا صوبائي حڪومت جا ماتحت صوبائي
ادارا هئا پر سنڌ اهميت جي پيش نظر ان ۾ پيري جا اختيار وفاقي حڪومت
پاڻ وٽ رکي ڇڏيا هئا. انهيءَ ريت انهن کاتن ۾ آسانيءَ سان پنجابين کي
داخل ڪيو ويو - پ-پ-پ حڪومت کان پهريون وفاقي نوڪرين ۾ هر
صوبي جي ڪوٽا مقرر ڪئي وئي - جنهن ۾ پنجاب جو حصو ٥٥ سيڪڙو کان به
مٿي ۽ سنڌ جو حصو ١٩% هيو - ان تقسيم موجب جيتوڻيڪ سنڌين کي
١٩ سيڪڙو ملڻو هيو به تمام گهٽ هو پر اها به صرف ڪاغذي خانه پوري
ثابت ٿي ڇو ته ان وقت تائين پنجاب پنهنجو مقصد پورو ڪري چڪو هو،
سنڌ پنجاب جي ايتري والاري چڪي هئي جو هاڻي سنڌ جون نوڪريون
قبائڻ لاءِ وفاقي جي ساکيءَ جي ضرورت ڪونه رهي هئي - ان وقت پنجابي
ان لائق ٿي چڪا هئا جو سنڌ جي آباديءَ جي حيثيت سان سنڌ جي ڊوميسائل
تي سنڌ جي حصي جون نوڪريون قبائي سگهن- وفاق طرفان ملندڙ ان
١٩ سيڪڙي جي ضمن ۾ ٨ سيڪڙو سنڌ جي شهري آباديءَ لاءِ يعني
ڪراچي، حيدرآباد ۽ سکر جي شهري آباديءَ لاءِ مخصوص ڪيو ويو هو،
انهن شهرن ۾ اڪثريت سان يا ته مهاجر آبادي آهي يا پنجابي ۽ پٺاڻ -
انهيءَ ريت ٨ سيڪڙو نوڪريون نه سنڌين طرح سنڌين کان ورتيون، باقي
بچيل ١١ سيڪڙو ڳوٺاڻي آباديءَ لاءِ مخصوص آهي ان ۾ به سنڌين
سان گڏ ڳوٺن ۾ آباد پنجابي ۽ سنڌ ۾ پنجاب جي الاٽ زمين مالڪ حصو
تي ڪنيون ٿا وڃن - باقي سنڌين کي جا نوڪري ملي يا جا ملي سگهي ٿي ان
۾ جا ڇڪي جو ته هڪڙي ٽي به ماڻ ۽ هڪڙي به ماڻ - اهي طرح صوبائي
نوڪرين جو ڇڪو حشر ٿيو آهي، انهن هاڻي جو پيو باب آهي - اڄ ڪلهه
٧/ صوبائي نوڪرين تي ١٠٠ سيڪڙو انهن مالڪن جو حق آهي جيڪي
ريجي جي اصل آباديءَ ۾ اصل رهاڪو هجن - پاڪستان ٺهڻ وقت جيڪا

نه سنڌ ۾ پنجابي آباديءَ جو والار مضبوط نه ٿئي ها، سنڌ جي آباديءَ ۾
سنڌين پڙهيل اڪثريت ۾ هئا ان ڪري ڪيئن صوبائي حڪومت جي ڪوٽا ۾ سڀ
سيڪٽر نوڪريون ملازم ڪيئن ڏيندو ها، پر اڄ به حڪمران ٽولو سنڌين
سان ڌوڪو ڪري ويو، پنجابي جو اچڻ سان اڄ ان کان مهاجرن
کي گهڻي تعداد ۾ لڏي انڊيا هندستان مان اچي سنڌ جي نوڪرين
سان ڪيئن جيڪا اڄ پنجابي ڪري رهيو آهي. مهاجرن وفاقي نوڪرين
۾ نه پنجابي پير پائڻ گهٽ ڏنو البته سنڌ جي شهرن صوبائي نوڪرين
مهاجر هٿ صاف ڪري ويا ۽ سنڌين ڏسندا ئي رهجي ويا. پر ان صورتحال
مان وري مطمئن ڪونه هو ڇو ته سنڌ جون صوبائي نوڪريون هن جي هٿ
اچڻ بجاءِ مهاجرن کي پئي مليون. پنجابين کي ته هڪ اهڙي سسٽم جي
ضرورت هئي جنهن ۾ وفاقي نوڪرين سان گڏ سنڌ جي صوبائي نوڪرين
تي به پنجابي جو قبضو ٿئي. ان ڪري 1955ع ۾ سنڌ سميت صوبن
صوبن جي صوبائي حيثيت ختم ڪري هڪ صوبو (ون يونٽ) ٺاهيو ويو
اهڙي ريت هاڻي سنڌ ۽ پنجاب هڪ صوبو هئا ان ڪري پنجاب کي سنڌ جي وفاقي
نوڪرين سان گڏ صوبائي نوڪرين قبضائڻ ۾ به آساني ٿي وئي ۽ ون يونٽ
جي آڙ ۾ پنجابي، سنڌ جي هيٺين نوڪرين کان وٺي اعليٰ عهدن تائين اهڙي
تيزيءَ سان داخل ٿيو جو سنڌين سان گڏ مهاجر به هٿ ملي ورهجي ويو.
ون يونٽ جو فائدو وٺي هڪ طرف ته پنجابي، سنڌ جي نوڪرين تي قبضو ڪيو
۽ ٻئي طرف تيزيءَ سان پنجابي آباديءَ کي سنڌ ۾ آباد ڪرڻ شروع ڪيو ۽
اها ڪوشش ڪئي ته اهڙي پنجابي آبادي سنڌ ۾ منتقل ڪجي جو
ون يونٽ ٽٽڻ کانپوءِ به پنجاب جي مفادن تي ڪو اثر نه پوي ۽ سنڌ
جي الڳ صوبي بڻجڻ کانپوءِ به سنڌ ۾ آباد پنجابي ان لائق هجي جو سنڌ
جي رهواسي جي حيثيت سان سنڌ جي وسيلن تي، سنڌ جي سياست
نوڪرين ۽ باقي اقتصاديات ۾ مستقل حقدار بڻجي وڃن.

سنڌ جي نوڪرين تي ٻاهرين ڌاڙن جو اثر اهو پيو آهي جو
سنڌ ۾ لکن جي تعداد ۾ صرف پڙهيل ڳڙهيل هنر بيروزگاريءَ جو شڪار
ٿي ويو آهي. هڪ طرف نوڪرين تي ڌاڙيل جي قبضي سبب سنڌ جو

پڙهيل ماڻهو بک ۽ بيروزگاريءَ جو شڪار ٿيو آهي، ته ٻئي طرف زرعي زمين
جي نيلاميءَ سبب سنڌ جي ڳوٺاڻي آباديءَ جو وڏو حصو متاثر ٿي رهيو آهي.
سنڌ جي زرعي زمين جي وڏي حصي تي ته اڳ ئي پنجابي قابض آهن
باقي رهيل زمينون جيڪي ليز تي سنڌين کي الاٽ ٿيل هيون، انهي
هن وقت جڏهن سنڌي ماڻهن انهن کي آباد ڪيو آهي، نيلام وسيلي
اهل سنڌي آباديءَ کان کسي پنجابين کي ڏنيون پيون وڃن. آباد زمينون
سنڌين کان کسجڻ سبب سنڌ جو ڳوٺاڻو ۽ زراعت پيشه ماڻهو پڻ
وڏي تعداد ۾ بک ۽ بدحاليءَ جو شڪار ٿي رهيو آهي ته ٻئي طرف
غير فطري طرح سنڌ جي آباديءَ ۾ واڌ اچي رهي آهي. وڌندڙ آباديءَ لاءِ
گذران جي وسيلن جي کوٽ پيدا ٿئي، جيڪي اڳ ئي ڌاريءَ آبادڪار جي
ڪنٽرول ۾ آهن، وڌيڪ موجوده وسيلن مان به ٿيندڙ ڪاٽ اقتصادي
بحران جي خطرناڪ شڪل پيدا ڪري وڌي آهي. هڪ طرف پڙهيل ڳڙهيل
ماڻهن جي بيروزگار، ٻي طرف زراعت بحران، ٽين طرف آباديءَ ۾
غير فطري واڌ ۽ چوٿين طرف ٻاهران ايندڙ مسلسل ڌاري آبادڪاري
سنڌي سماج کي هڪ اهڙا آتش فشان بڻائي ڇڏيو آهي جيڪو هڪ
خطرناڪ لاوا جي شڪل ۾ ڪڏهن به ڦاٽي سگهي ٿو.

زراعت ۾ پيدا ٿيل بيروزگاري ۽ آباديءَ ۾ ٿيل واڌ کي
روزگار مهيا ڪرڻ لاءِ سماج ۾ صنعتي ترقيءَ جي ضرورت پوندي
آهي ۽ اهڙي قسم جي بيروزگاريءَ کي هميشه صنعت ئي جذب ڪندي
آهي پر هتي صنعت سان به ساڳيو حشر آهي. هڪ ته صنعت جو گهڻو
حصو پنجاب ۾ لڳي رهيو آهي، پر هتي جيڪا ٿوري يا گهڻي صنعت
لڳي رهي آهي اها به پاڻ سان گڏ ڪن جي تعداد ۾ ٻاهران آبادي
ساڻ کڻيو اچي. نتيجي ۾ سنڌي ماڻهن کي روزگار نٿو ملي پر الٽو
انهن به ڌاري آبادڪاريءَ ۾ وڌيڪ اضافو ٿئي ٿو جنهن جا اثر هي ٿيا پون
نه ٿي ايندڙ آبادي سنڌ جي ملندڙ نعمتن مان به محروميءَ ٿيندي وڃي
۽ صنعتي اقتصادي بحران کي ختم ڪرڻ بجاءِ وڌيڪ وڌندو ٿو وڃي.
صنعت ۾ ڌاريءَ جي قبضي سان جيڪي اثر پون ٿا انهن

۽ ٻيو اهو اثر ٿيو آهي ته سنڌي ماڻهو صنعتن ۾ داخل ٿي نٿو سگهي،
جنهن جي نتيجي ۾ نه هن جي پيداواري سطح وڌي ٿي ۽ نه پيداواري ڪردار
تبديل ٿئي ٿو. ٻين لفظن ۾ پيداواري سطح ۽ ڪردار تبديل نه ٿيڻ سان خود
سماج جي اوسر ۾ رڪاوٽ پيدا ٿئي ٿي. جيئن ته سماج جي تبديليءَ لاءِ پيداواري
قوت جي سطح ۽ ڪردار تبديل ٿيڻ ضروري آهي ۽ محنت جو وڌيڪ باصلاحيت
ٿيڻ ضروري آهي پر هتي سنڌي ماڻهو صنعتي پيداواري قوت نه هئڻ ڪري
محنت ۾ باصلاحيت نٿو بڻجي سگهي نتيجتاً موجوده صدي ۾ سائنس ۽
ٽيڪنالاجيءَ جي ڄاڻ ۾ سنڌي ماڻهو پٺتي رهجي وڃن ٿا جنهن ڪري
صنعتي ميدان ۾ هو ڌارين آبادڪارن جو مقابلو نٿا ڪري سگهن.

هتي صنعتن جي معرفت ايندڙ ڌارين آبادڪارن جو ٻيو
اثر اهو پيو آهي جو سنڌ جي وڏن شهرن جهڙوڪ ڪراچي، حيدرآباد ۽ سکر
جي ڌارين آباديءَ جو دٻاءُ وڌندو ويو، جنهن جي نتيجي ۾ اهي شهر
عملاً ڌارين آباديءَ جي ڪنٽرول ۾ هليا ويا آهن. انهن شهرن جو ڌارين
آباديءَ جي ڪنٽرول ۾ وڃڻ جو اثر اهو به پيو آهي جو واپار تي قبضو به
ڌارين آبادڪارن جو ٿي ويو آهي. عملاً سنڌ جي قومي منڊي ڌارين جي ڪنٽرول
۾ اچي وئي آهي، جنهن سبب سنڌي ماڻهو جي قومي منڊيءَ ۾ داخلا جون
راهون بند ٿي ويون آهن ۽ زراعت مان بي دخل ٿيڻ جا پوءِ هتان جو ماڻهو
نه سرمائيڪاريءَ جو موقعو حاصل ڪري سگهي ٿو ۽ نه واپار جو. ڏٺو وڃي ته
علائقائي منڊيءَ ۾ سنڌي ماڻهوءَ جو عمل دخل آهي پر هتي روز پنجاب
کان ايندڙ ريلون جيڪي هزارن جي تعداد ۾ جوان جماعت پار ڇڏي رهيون آهن
ڌارين آبادڪاريءَ جو اهو سيلاب هڪ ڏينهن علائقائي منڊيءَ مان به سنڌي
ماڻهن کي بي دخل ڪري ڇڏيندو. پوءِ ان وقت سنڌي ماڻهن وٽ ڇا بچندو؟
نه زرعي زمين، نه نوڪريون، نه صنعت ۽ نه واپار ته پوءِ گذران جو ڪهڙو
وسيلو نئين نسل کي پاليندو؟

هر هڪ شيءِ ۽ سهپ جي هڪ حد مقرر هوندي آهي،
جڏهن ڪا به شيءِ سهپ کان وڌي وڃي ته ناقابلِ برداشت ٿي ويندي
آهي. اڄ اها صورت حال سنڌي سماج جي آهي اڄ سنڌ اندر اقتصادي

بدحالي سبب جي مدن ۾ اورانگهي رهي آهي - جنهن جي نتيجي ۾ سنڌ ۾ سماج
اپاهج رهيو آهي - ڌاڙا، ڦرلٽون ۽ چوريون ان جي هڪ شڪل آهن جو ته سنڌ
جو پورهيت عوام مسلسل پيداواري عمل مان خارج ٿي رهيو آهي جنهن ڪري
بيروزگاريءَ هنن کي بغاوت ڏانهن وڌي وڃي رهي آهي -

اقتصاديات کانپوءِ ڌاري آباديءَ جو اثر سياست تي ٿيندو آهي.

سنڌ ۾ آيل ڌاري آبادڪارن سنڌ جي سياست جو جيڪو حشر ڪيو آهي اهو هڪ
الڳ ڪهاڻي آهي - سنڌ جي وڏن شهرن حيدرآباد، سکر ۽ ڪراچيءَ جي منڊي
۽ شهري زندگيءَ تي ڌارين جو ڪنٽرول ٿي ويو آهي سياسي تحريڪن ۾ اقتصاديات
جو وڏو ڪردار شهرن ۾ ٿيندو آهي ۽ شهرن ۾ پيدا ٿيندڙ بحران ملڪي اقتصاديات
جون جڙون لوڏي ڇڏيندا آهن - حڪومتون گوڏا کوڙڻ تي مجبور ٿي وينديون
آهن پر سنڌ جي مکيه شهرن مان سنڌي آباديءَ جي بي دخل ٿيڻ سنڌ جي سياست
۾ سنڌين کي نسبتاً ڪمزور ڪري ڇڏيو آهي اهو ئي سبب آهي جو سنڌين
جي ڪا به سياسي تحريڪ ڳوٺن ۾ ته زوردار هلي ٿي پر اها شهرن کي گهٽ متاثر
ڪري ٿي - سياسي تحريڪن سان جيستائين شهر متاثر نه ٿين تيستائين
اهي تحريڪون زور وٺي نه سگهنديون آهن - شهدادڪوٽ جي ريلوي اسٽيشن
جي تباه ٿيڻ سان حڪومت تي ڪو به اثر ڪونه پوندو پر جيڪڏهن ڪراچي
يا حيدرآباد جي ريلوي اسٽيشن تباه ٿئي ته حڪومت جا ايوان لرزي ويندا.
سنڌ جي سياست تي ڌاري آبادڪاريءَ جو ٻيو اثر اهو پيو آهي جو خود سنڌ جي
اصل آبادي سياسي ادارن مان بي دخل ٿي رهي آهي - قومي اسيمبليءَ ۾
پنجاب جي اڪثريت ته هڪ الڳ مسئلو آهي پر خود سنڌ جي اسيمبليءَ ۾
سنڌين جي اڪثريت کي خطرو پيدا ٿي رهيو آهي - سنڌ جي سيٽن تان ٻه
ماڻهو پنجابي، اسيمبليءَ ۾ وڃي رهيو آهي ۽ جن سيٽن تان پنجابي
نٿا وڃي سگهن اتان مهاجر يا پناهگير جيڪي سنڌ جي نمائندگي ڪري ٿا اهي
نمائندا سنڌ جي سياسي پليٽفارم تان اڄ سنڌ جي بجاءِ سنڌ [illegible] رهندڙ
ڌارين آبادڪارن مهاجرن، پناهگيرن ۽ پنجابين جو تحفظ جو آواز اٿاري رهيا آهن -
اهڙين حالتن ۾ مهاجر، پناهگير ۽ پنجابين جو سنڌ تي تاريخي ۽ قانوني حق آهي !!
ڪري ۽ حيدرآباد جي سيٽن تان مهاجر ۽ پناهگير حضرات سنڌ جي نمائندگي ڪري

رهيا آهن، سکر ۾ هڪ سيٽ مهاجر ورتي ۽ ٻي سيٽ پٺاڻ ورتي آهي.
ترياڪر ۾ هان پنجابي نمائندو سنڌ جي پارليامينٽري ۾ نمائندگي ڪري رهيو
آهي. ان کان علاوه بلدياتي چونڊن ذريعي پنجابي، سنڌ جي شهرن ۽ ادارن
۾ گهڻا ڪامياب آيا آهن. اهو ته سڀ ڪجهه ٺيڪ آهي پر خطرو اهو آهي ته پنجاب کان
روزانو هزارن جي تعداد ۾ ايندڙ ناجائز آبادي ڪٿي وڃي دنگ ڪندي جيڪا پاڻ
ساڻ ووٽ ڏيڻ جو حق به کڻيو ٿي اچي - ڇا سنڌ جو مستقبل اهو آهي ته
ان جي سياسي نمائندگي به مهاجر، پٺاڻ ۽ پنجابي ڪن؟
سوال اهو آهي ته ايڏي وڏي ڌاري آبادڪارن جي اچڻ جي
باوجود به اسان سياسي طرح ڇيڙا ڪيئن آهيون؟ اسيمبلين ۾ اسان جي
اڪثريتي نمائندگي ڇو نه آهي؟ سنڌ ۾ رهندڙ آبادڪار قومون ته اسان سان
مزاحمت ڪانه ڇو ٿيون لڳائين؟ مهاجر به اسان ڏانهن تعاون جو هٿ نه ٿو
ڊگهيري، پنجابي ۽ پٺاڻ اتحاد ٿو جوڙي ته اهو به اسان سنڌين جي
مخالفت ۾ سنڌي طرح نٿو اچي - اهي ڪهڙا ڪارڻ آهن جيڪي ڪين
اسان سان ٽڪرائو کان نٿا ۽ اسان جي حيثيت کي تسليم ڪرڻ ۽
اسان ڏانهن دوستي جو هٿ ڊگهيرڻ تي مجبور ٿا ڪن؟ ان صورت.
صورتحال جي پس منظر ۾ هڪ خاص علت آهي يعني هتي آيل ڌاري
آبادڪار جو تعلق ڪنهن هڪ قوم يا گروهه سان نه آهي پر هتي مختلف
قومن ۽ مختلف گروهن جا مختلف نسل آيل آهن اهي سڀ هڪ ٻئي
آهي پر انهن وچ ۾ خود سياسي ۽ اقتصادي اختلاف موجود آهن -
اهي هڪ ٻئي سان تضاد ۾ آهن، مهاجر جا پٺاڻ ۽ پنجابي سان تضاد
آهن ۽ پنجابي جا مهاجر جا تضاد آهن جيڪي تضاد وقت گذرڻ سان
وڌندا رهيا آهن. اهي آبادڪار قومون هڪ ٻئي کان الڳ ۽ گروهي مفادن
۾ ورهايون پيون آهن. انهن آبادڪار قومن جو الڳ الڳ هجڻ ۽
انهن جي وچ ۾ مختلف سياسي ۽ اقتصادي تضادن جو هجڻ هڪ اهڙو
ڪارڻ آهي، جنهن هن وقت تائين سنڌين کي محفوظ ۽ نمايان حيثيت
۾ زنده رکيو آهي. سنڌين سياسي جدوجهد ۾ انهن آبادڪار قومن

جو الڳ ھجڻ ۽ انھن جي وچ ۾ مختلف سياسي ۽ اقتصادي تضادن جو ھجڻ ھڪ اھڙو ڪارڻ آھي، جنھن ھن وقت تائين سنڌين کي محفوظ ۽ نمايان حيثيت ۾ زنده رکيو آھي. سنڌين جي سياسي جدوجھد انھن آبادڪار قوتن مان ڪا به قوت اڪيلي سر مؤثر انداز ۾ مقابلو نٿي ڪري سگھي. فلسطين ۽ سنڌ جي ڌاريءَ آبادڪاريءَ ۾ بنيادي فرق آھي: ڇو ته فلسطين اندر آباد قوت سياسي ۽ اقتصادي مفادن ۾ ھڪجھڙائي رکي ٿي جڏھن ته سنڌ اندر آبادڪار قوت ۾ ٻه قوتون آھن. سنڌ اندر آبادڪار قوتن ۾ اتحاد جي شڪل ۾ متحد ٿي وڃڻ جا ھنن حالتن ۾ امڪان گھٽ آھن. اقتصادي مفادن جو ٽڪراءُ جنھن شڪل ۾ انھن قوتن جي وچ ۾ موجود آھي اھڙين حالتن ۾ انھن جي وچ ۾ پائيدار سياسي اتحاد غير ممڪن آھي پر جي فرض ڪيو ته سنڌ اندر انھن قوتن جو اتحاد ٿئي ٿو ۽ انھن جي وچ ۾ اقتصادي مفادن جي ھم آھنگي ھجي ٿي ته ھن وقت تائين سنڌين لاءِ يقيناً ھڪ ٻي وڌيڪ خطرناڪ صورتحال پيدا ٿيندي ۽ جي ھا ۽ سنڌ جي سياسي صورتحال اھڙي نه ھجي ھا جھڙي اڄ آھي.

مٿين سموري بحث مان اھا حقيقت واضح ٿئي ٿي ته سنڌ ۾ آبادڪار قوتن مان سڀ کان وڌيڪ خطرناڪ قوت پنجابين جي آھي، جنھن جي ھٿ قبضي ۾ سمورو رياستي اقتدار آھي ۽ اھي منظم سازشن جي ذريعي سنڌ ۾ پنجابين جي تيزيءَ سان آبادڪاري ڪري سنڌين کي اقليت ۾ تبديل ڪري رھيا آھن. ان سازش تحت ئي پنجاب ھميشه ٻين آبادڪار قوتن کي به پنھنجن مفادن خاطر استعمال ڪندو رھيو آھي.

ھن وقت سنڌ لاءِ فوري اھميت جو مسئلو پنجاب جي ان سازش کي ناڪام ڪرڻ ۽ سنڌ جي قومي وجود کي بچائڻ آھي. تنھڪري ھاڻي سنڌ جي سڀني محب وطن، ترقي پسند ۽ انقلابي قوتن کي پنھنجن ٻين اختلافن کي پاسي تي رکندي سنڌ ۾ ڌاري آبادڪاري خلاف منظم جدوجھد ڪرڻ گھرجي.

انقلابي ڊڪشنري
قدر جو باب

1- قدر (ملھ) :- فطرت ۾ شيون تيار ٿيل ڪونه ٿيون ملن. اسان پنھنجي ضرورتن جي پوراءي لاءِ ۽ انھن کي استعمال جي لائق بڻائڻ لاءِ انھن کي پاڻ تيار ڪريون ٿا- انھن کي تيار ڪرڻ لاءِ اسان جيڪا محنت ڪريون ٿا، اھا محنت شين ۾ مادي قدر پيدا ڪري ٿي، شين تي سواءِ محنت ڪرڻ جي انھن ۾ قدر پيدا ڪري نٿو سگھجي- جڏھن ڪو شخص ڪا شيءِ تيار ڪري ان جو وڪرو ڪري ٿو ته اصل ۾ اھو پنھنجي ڪيل محنت جو وڪرو ٿو ڪري ۽ ان جي عيوض ھو جيڪا رقم ٿو وٺي، اھا دراصل ان جي ڪيل محنت جو ملھ يا قدر آھي-

ٻين لفظن ۾ چئي سگھجي ٿو ته قدر (ملھ)، محنت جو ڪيل اھو مقدار آھي جيڪو ڪنھن شيءِ کي ٺاھڻ ۽ ان کي استعمال جي لائق بڻائڻ لاءِ ڪيو وڃي- محنت جي مقدار مان مراد آھي، ھڪ شيءِ کي ٺاھڻ لاءِ ڪيتري محنت ڪرڻي پئي يا ڪيترو وقت لڳو- ٻين لفظن ۾ محنت جي مقدار کي وقت ۾ ظاھر ڪري سگھجي ٿو ۽ قدر کي محنت ۽ ان جي مقدار مان ظاھر ڪري سگھجي ٿو يعني محنت + وقت = شيءِ جو قدر-

اسان ڏسون ٿا ته مختلف شين جو ملھ مختلف ھوندو آھي- ڪي شيون سستيون يا ٿوري ملھ واريون ھونديون آھن ۽ ڪي شيون مھانگيون يا گھڻي ملھ واريون ھونديون آھن- سوال آھي ته شين جو ملھ گھٽ وڌ ڇو ٿو ٿئي- اھو انڪري ڇو ته اسان کي خبر آھي ته شين ۾ ملھ محنت پيدا ڪري ٿي، جيڪڏھن ڪنھن شيءِ کي ٺاھڻ لاءِ محنت گھٽ ٿي کپي ته ان جو ملھ به گھٽ ٿو پوي ۽ جيڪڏھن ڪنھن شيءِ کي تيار ڪرڻ لاءِ محنت وڌيڪ ٿي کپي ته ان جو ملھ وڌيڪ ٿو ٿئي- ان جو مطلب جيتري محنت وڌيڪ اوترو ملھ گھڻو يعني شيءِ جو ملھ برابر آھي محنت ۽ وقت جي -

ان ڳالهه کي وڌيڪ چٽو ڪرڻ لاءِ اسان هيٺ مثال ڏيون ٿا.

مثال طور: هڪ عام ڪرسيءَ جو ملهه ۱۰۰ کان ۲۵۰ روپيه آهي پر ساڳي ڪرسي تڏهن واڍو وڌيڪ محنت ڪري ان تي چٽ ڪڍي ته ان جو ملهه ۲۵۰ کان ۵۰۰ روپيه ٿيا وڃن ٿا. ڇو؟ جڏهن ته ڪاٺ ٻنهي ڪرسين ۾ ساڳيو آهي، واڌ ساڳيو آهي، ته پوءِ هڪ ڪرسيءَ جو ملهه گهڻو ڇو ٿي بيٺو؟ جو وڌيڪ ڇو؟ اهو انڪري جو سادي ڪرسي ٺاهڻ ۾ واڍي کي وقت ٿورو لڳو ۽ محنت گهٽ ٿي. جڏهن ته ٻي ڪرسي ٺاهڻ ۾ واڍي کي وڌيڪ وقت لڳو ۽ هن ٻيڻي محنت ڪئي، انڪري ٻي ڪرسيءَ جو ملهه ٻه ڀيڻو ٿي ويو. ان مان صاف ظاهر ٿيو ته شين ۾ ملهه محنت جو ٿيل مقدار پيدا ڪري ٿو يعني ڪل ڪيتري محنت ٿي ۽ ڪيترو وقت لڳو محنت ڪرڻ ۾. انکي آڏو رکي اسان چئي سگهون ٿا ته هن شيءِ جو ملهه ايترو ٿيو.

هاڻي اسان انهي سوال جي ٻي رخ سان بحث ڪنداسين، جنهن ۾ گهڻا محنت سان به شين جو قدر ساڳيو رهي ٿو ۽ گهٽ نه ٿو ٿئي. مثال طور: هڪ لوهار کي هڪ ڇري ٺاهڻ ۾ وقت ٻه ڪلاڪ لڳي ٿو پر هڪ ڪارخاني اندر ساڳئي وقت ۾ يعني ٻن ڪلاڪن ۾ ۵۰ ڇريون ٺهيون وڃن ٿيون يعني ڪارخاني اندر هڪ ڇري ٺاهڻ ۾ سراسري طرح ۲ ½ منٽ لڳن ٿا، پوءِ به بازار ۾ ٻنهي شين جو ملهه تقريباً ساڳيو ٿئي ٿو. جيتوڻيڪ لوهار جي هڪ ڇري ٺاهڻ لاءِ وڌيڪ محنت لڳي پوءِ به ان کي ملهه ساڳيو ۵/= روپيه مليو ۽ هڪ ڪارخاني اندر گهٽ محنت ۾ ٿوري وقت (ذيڻ) سان جيڪا ڇري تيار ٿي، ان جو ملهه به ساڳيو ۵/= روپيه رهيو. آخر ائين ڇو ٿيو؟ اهو انڪري جو شين جو ملهه ڪٿڻ وقت بنياد هميشه "سادي محنت" هوندي آهي نه ڪي "مرڪب محنت". اسان محنت جو باب پڙهي آيا آهيون ته سادي محنت هنرمند نه هجڻ ڪري شين ٺاهڻ ۾ وڌيڪ وقت وٺندي آهي ۽ گهٽي وقت ۾ ٿوري پيدائش ڪندي آهي. جڏهن ته مرڪب محنت وڌيڪ هنرمند ۽ باصلاحيت هجڻ ڪري شين ٺاهڻ ۾ ٿورو وقت وٺندي آهي ۽ ٿوري وقت ۾ وڌيڪ پيداوار ڏيندي آهي. هاڻي، هڪ لوهار جي محنت سادي محنت آهي جيڪا هڪ ڇري ٺاهڻ ۾ ۲ ڪلاڪ وٺي ٿي ۽ ڪارخاني

اندر مزدورن جي محنت مرڪب ۽ باصلاحيت آهي، جيڪا هڪ چري ٺاهڻ ۾ ٢½ منٽ وٺي ٿي پر چري جو قدر پوءِ به ١/٥ روپيه آهي يعني سادي محنت جي برابر بيهي ٿو، اهو ڇو؟ اهو انڪري جو ٻنهي مابين ٿي محنت جو مقدار برابر برابر آهي، البته لوهار جي حد ۾ محنت جو مقدار صاف ظاهر نظر اچي ٿو ۽ ڪارخاني اندر محنت جو مقدار لڪل آهي — جنهن کي اسان هيٺين مثال سان واضح ڪنداسين.

جڏهن لوهار هڪ چري ٺاهي ٿو ته ان کي ٢ ڪلاڪ لڳن ٿا ڇو ته لوهار اها چري اڪيلي سر ٺاهي ٿو يا ان چري ٺاهڻ ۾ سموري محنت هڪ ماڻهوءَ جي آهي. جڏهن ته ڪارخاني اندر محنت ڪندڙ هڪ ماڻهو نه پر وڌيڪ ماڻهو آهن. اسان جيڪڏهن فرض ڪيون ته ان ڪارخاني ۾ ڪم ڪندڙ ماڻهن جو تعداد ٥٠ آهي ته پوءِ جيئن ته هڪ چري ٺاهڻ تي ٥٠ ماڻهن محنت ڪئي ۽ في ماڻهو ٢½ منٽ وقت ورتو. هاڻي جڏهن ٥٠ ماڻهن جي ڪل محنت کي جوڙ ڪجي ته محنت جو ڪل وقت ٢ ڪلاڪ بيهي ٿو، جيڪو لوهار جي محنت جي برابر آهي. ان ڪري ٻنهي جو ملهه ڪٿڻ وقت بنياد مرڪب محنت نه پر سادي محنت ورتي ويندي آهي. جيئن ته سادي محنت جي ڀيٽ ۾ مرڪب محنت جو مقدار نسبتاً گهٽ هوندو آهي ۽ جيئن سائنس ترقي ڪندي آهي ۽ ان ترقيءَ سان گڏ مرڪب محنت جيئن باصلاحيت ٿيندي آهي تيئن ان جي محنت جو مقدار گهٽ ٿيندو ويندو آهي پر اهو مقدار ايترو گهٽ به نه هوندو آهي جو مرڪب محنت قدر جو بنياد بڻجي وڃي.

قدر جي سوشلسٽ تشريح کانپوءِ هاڻي اسان قدر جي سرمائيدارانه تشريح ڪنداسين ۽ ڏسنداسين ته سرمائيدار معاشي مفڪر قدر کي ڪيئن واضح ٿا ڪن. سرمائيدارانه معاشيات ۾ قدر جو سڀ کان وڏو بنياد رسد ۽ طلب آهي ۽ شين جي قيمت يا ته رسد يا طلب مقرر ڪري ٿي. جيڪڏهن مارڪيٽ ۾ شيون وڌيڪ اينديون ۽ وڪڻڻ وارا گهڻا هوندا ته اگهه ڪري پوندا ۽ وڪرو ڪندڙ شيون سستيون ڪري وڪڻندا جيئن وڌيڪ شيون کپي سگهن پر جيڪڏهن مارڪيٽ ۾ ڪا شيءِ گهٽ ايندي

ته —

۾ ونڊ وارا وڌيڪ هوندا ته وڪندڙ ضعدم شيءِ جو اگهه وڌائي ڇڏيندا ۽
شيون مهانگيون ڪري رکندا - ان ڪري سرمائيدار مفڪرن جي نظر ۾ شين ۾
ملهه رسد ۽ طلب يعني شين جي لوڙ ۾ واڌ پيدا ڪري ٿي نه ڪي محنت - شيون
وڌيڪ ته اگهه گهٽ ۽ جي شيون گهٽ ته اگهه وڌيڪ - هاڻي مارڪسزم
مطابق ڏسون ته ان جي اصليت ڇا آهي.

اهڙين ڳالهه ته مارڪسزم قدر ۽ قيمت ۾ فرق ٿو
ڪري - قدر ۽ قيمت هڪ شيءِ نه پر ٻه الڳ الڳ شيون آهن - قدر هميشه
پاڻ کي قيمت ۾ ظاهر ڪندو آهي يعني شيءِ کي تيار ڪرڻ وقت ڪيل
محنت جو مقدار جڏهن ڪرو ڪندو ته پڻ کي قيمت ۾ آهي ۽ ظاهر
ڪندو - ٻين لفظن ۾ قيمت ڪنهن شيءِ جو صرف ظاهري ڏيک آهي.
شيءِ جو اصل ۾ نچ اهو قدر آهي، جيڪو محنت پيدا ڪري ٿي - ان
ڪري رسد ۽ طلب سبب شيءِ جي ظاهري قيمت ته گهٽ وڌ ڪري
سگهجي ٿي پر ان جو اصل قدر ساڳيو ئي رهي، اهو گهٽ وڌ نٿو
ٿئي - ٻين لفظن ۾ شيءِ جي قيمت ترندڙ گهرندڙ پر قدر
مستقل ۽ هڪجهڙو آهي - ان کي هيٺين مثال سان واضح ڪري
سگهجي ٿو.

مثال طور: ٥٠ روپئي جو هڪ نوٽ ڪا به شيءِ خريد ڪري
سگهي ٿو، جنهن جي قيمت ٥٠ روپين جي برابر هجي - هاڻي
ان نوٽ جو ظاهري اگهه FACE VALUE ته ٥٠ روپيه آهي،
پر ان جو اصل قدر هڪ پئسو آهي، جيڪو ان تي آيل لاڳت يا خرچ
آهي - اهڙي ريت ٥٠ جي نوٽ جا ٻه پهلو آهن. هڪ ان جو
ظاهري اگهه ۽ ٻيو ان جو اصل قدر - هاڻي ڪجهه وقت کانپوءِ
اهو نوٽ جيڪڏهن منسوخ ٿي وڃي ته ان جو ظاهري اگهه ٻڙي
ٿي ويندو ته پوءِ ڇا اهو چئون ته ان نوٽ جو قدر ٻڙي ٿي ويو آهي.
ظاهر آ، ائين نه آهي، ان جي ظاهري اگهه ختم ٿيڻ سان ان جو اصل
قدر ختم نٿو ٿئي، جيڪو هڪ پئسو آهي پر جيڪڏهن اهو فرض
به ڪريون ته شين ۾ قدر، رسد ۽ طلب ٿي پيدا ڪري ته پوءِ

سوال اهو ٿو پيدا ٿئي ته مارڪيٽ ۾ جڏهن ڪنهن خاص مدڪان شيءِ جي
قيمت ڪري ٿي پوي ته سرمائيدار ان جي پيداوار بند ڇو ٿو ڪري ڇڏيا -
ظاهر آ شين جو اصل ۾ ظاهر مختلف آهي - شيءِ جو اصل اهو مقدار آ جيڪو
محنت ان ۾ پيدا ٿي ڪري - هاڻي جڏهن سرمائيدار کي ان قدر کان وڌيڪ
قيمت ملي ٿي، هو شيءِ وڪرو ٿو ڪري پر جڏهن هن کي قيمت اصل
قدر کان گهٽ ملي ٿي ته هو جنس جو وڪرو ڪرڻ کان انڪار ٿو ڪري ۽ پوءِ
به جيڪڏهن ڪيس صحيح اگهه نٿو ملي ته هو پيداوار ڪرڻ بند ٿو ڪري
ڇڏي پر اصل قدر کان گهٽ اگهه تي شيءِ وڪڻڻ لاءِ تيار نه ٿو ٿئي.
هاڻي جيڪڏهن قدر، رسد ۽ طلب شين ۾ پيدا ٿي ڪري ته پوءِ سرمائيدار
کي شيءِ روڪڻ نه گهرجي پر ان اگهه تي وڪڻڻ گهرجي جيڪو اگهه رسد ۽ طلب مقرر
ڪري ٿي پر سرمائيدار جو هڪ مدت تائين بيهي رهڻ ۾ شيءِ وڪرو ڪرڻ
کان نابري وارڻ ظاهر ٿو ڪري ته شيءِ جو قدر ۽ شيءِ جي قيمت ٻه
مختلف شيون آهن - رسد ۽ طلب شيءِ جي قيمت تي ته اثر انداز ٿي
سگهي ٿي پر ان جي قدر تي اثر انداز نه ٿي ٿئي ۽ بازار ۾ اگهه جڏهن
اصل قدر کان هيٺ ڪري ٿو پوي ته سرمائيدار قدر گهٽ ڪرڻ بجاءِ شيءِ
جو وڪرو بند ڪري ڇڏي ٿو - يعني رسد ۽ طلب شيءِ جو قدر گهٽائي
وڌائي نٿي سگهي -

قدر ۾ رسد ۽ طلب جي ڪردار کانپوءِ هاڻي اسان قيمت
جي مقرري ۾ رسد ۽ طلب جي ڪردار تي بحث ڪنداسين - اسان ڏٺو ته
رسد، طلب شيءِ جي قدر تي ڪو به اثر نٿي وجهي پر شيءِ جي اگهه تي
اثر انداز ٿئي ٿي ۽ ان ۾ ڦيرگهير آڻي ٿي - پر ڏسڻو اهو آهي ته
ڇا؟ قيمت جي مقرري ۾ رسد ۽ طلب جو رول لازمي ۽ سدا رهڻو آهي يا
رسد، طلب جو رول محض وقتي ۽ اضافي آهي - جيستائين رسد طلب جو
تعلق آهي ته اهو وقتي ۽ اضافي آهي - رسد ۽ طلب قيمتن جي
مقرري ۾ صرف طبقاتي سماج اندر پنهنجو رول ڪري ٿي، اهو به ان ڪري
پوءِ ته سرمائيدار سماجي قانونن کان اڻ واقف ۽ بي خبر هجڻ ڪري
معاشي ۽ سماجي تبديلين کي سمجهڻ ۽ انهن کي قابو ۾ رکڻ جي

لائق نه ٿو رهي - جڏهن ته سوشلسٽ سماج ۾ انقلابي قوتون سماجي
۽ معاشي قانونن کان واقف هجڻ ڪري معاشي ڦيرگهير سان ڪنٽرول ڪرڻ
جي لائق هونديون آهن - ان ڪري سوشلسٽ سماج ۾ رسد طلب قيمتن تي
اثرانداز ٿيڻ ۾ ڪامياب نه ٿي رهيا ۽ آهن جي مقرري ۾ ان جو رول
ختم ٿي وڃي ٿو - سوشلسٽ سماج قيمتن مقرر ڪرڻ لاءِ رسد طلب ۾
ڦيرگهير جو محتاج نه ٿو رهي پر قيمتن ۾ استحڪام (پيدا ڪرڻ لاءِ) Price Control System
قيمتن تي ضابطي رکڻ واري پاليسي اختيار ڪري قيمتن کي هڪ حد تي مستقل
ضابطي هيٺ رکي ٿو - سوشلسٽ سماج ۾ سڀ کان وڌي خوبي اها آهي
ته سوشلسٽ سماج ۾ پيداوار باقاعدي منصوبه بنديءَ سان ڪئي ويندي
آهي ۽ پيداوار ڪرڻ وقت سماج جي حقيقي ضرورتن کي مدنظر رکيو ويندو
آهي - ان ڪري سوشلزم ۾ پيداوار سماجي ضرورتن کان ايتري وڌيڪ ٿيندي
نٿي ناهي جو ان کي وڪرو ڪرڻ لاءِ شين جا اگهه لهڻا پون - پر ڪن اتفاقي
حالتن ۾ جيڪڏهن قدرتي آفتن سبب پيداوار گهٽ به ٿي وڃي ته ان
کي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ راشننگ سسٽم تحت شين جي ورڇ اهڙي نموني
ڪئي ويندي آهي جو پيداوار جو مقدار پوري سماج ۾ ان ريت برابر
ورهايو وڃي جو سماج جون گهٽ ۾ گهٽ ضرورتون پوريون ٿي سگهن ۽
پيداوار جي گهٽ شين جي اگهه تي اثرانداز نه ٿي سگهي - اهڙي
ريت سوشلسٽ سماج جي اها منصوبه بندي رسد ۽ طلب جي رول
کي بلڪل ختم ڪري ڇڏيندي آهي -

مٿين بحث مان اهو ثابت ٿيو ته رسد طلب، قدر ۽
قيمت ٺهڻ لاءِ بنيادي حيثيت نه ٿي رکي - رسد ۽ طلب کي ڪيڏو ڇڏڻ
سان نه شين جو قدر ختم ٿئي ٿو نه قيمت - پر محنت هڪ اهڙو عنصر آهي
جنهن کي ڪيڏي ڇڏڻ سان نه پيداوار ٿي سگهي ٿي نه شين ۾ قدر
يا قيمت پيدا ٿئي ٿي - ان ڪري اهو چوڻ غلط آهي ته شين ۾ قدر
رسد طلب پيدا ڪري ٿي - پر ان جي برعڪس اهو ثابت ٿئي ٿو ته
شين ۾ قدر، محنت پيدا ڪري ٿي - جنهن کي ڪڏهن به ڪنهن به
سماج ۾ ختم ڪري نٿو سگهجي -

٢- سماجي قدر يا بازاري قدر:- وسيع صفت ۾ هڪ شيءِ ٺاهيندڙ هڪ کان وڌيڪ ادارا هوندا آهن. هر اداري جي ڪم ڪرڻ جو انداز ان ۾ لڳل مشين جي پيداواري صلاحيت ۽ محنت جي سگهه جدا جدا هوندي آهي. ان ڪري ڪنهن هڪ اداري ۾ ٺهندڙ شيءِ تي خرچ ٿيندڙ محنت جو مقدار گهٽ ۽ ٻيا اداري ۾ ساڳي شيءِ تي محنت جو مقدار وڌيڪ هوندو آهي. محنت جي مقدار جي لحاظ کان ٺهندڙ شيءِ جو قدر به مختلف هوندو آهي. جيستوڻيڪ استعمال جي لحاظ کان ان جو قدر ساڳيو هوندو آهي. اهڙي ريت مارڪيٽ ۾ اها شيءِ جڏهن وڪرو ٿيندي آهي ته ان جي انفرادي قدر ۽ خرچ ٿيل محنت جي مقدار جي لحاظ کان ان جو قدر مختلف مختلف نه مڙندو آهي پر سمورين شين جو قدر هڪ ئي مڙندو آهي. اهڙو قدر جيڪو سمورين شين جي سراسري لاڳت کي مد نظر رکي مارڪيٽ ۾ مڙي ٿو. ان کي بازاري قدر يا سماجي قدر چئبو آهي. جنهن قدر تي سماج ۾ شيءِ جو واهپو ٿئي ٿو.

٣- قدرِ تبادله:- هر جنس ۾ محنت جو هڪ مقدار موجود هوندو آهي، جيڪو بذات خود هر جنس جو مادي قدر هوندو آهي. پر اهو مادي قدر جڏهن پاڻ کي ظاهر ڪري ٿو ته قدرِ تبادله بڻجي ويندو آهي. شيءِ ۾ موجود قدر کي ظاهر ڪرڻ لاءِ ضروري آهي ته ٻن شين جي پاڻ ۾ مٽا سٽا ڪئي وڃي. جڏهن ٻه شيون برابر قدر واريون جن تي هڪجيترو محنت جو مقدار لڳل هجي، پاڻ ۾ مٽايون وڃن ته چئبو هڪ شيءِ ٻي شيءِ جي قدر جي برابر آهي. يا هڪ شيءِ ٻي شيءِ جو قدرِ تبادله آهي. شروعاتي وقت ۾ شين جو قدرِ تبادله مختلف جنس ۾ ظاهر ڪيو ويندو هو. جيئن ان وقت جنس جي سڌي مٽا سٽا عمل ۾ ايندي هئي. پر پوءِ هئي جي وڌيڪ سڌريل ورڇ جنس جي سڌي مٽا سٽا واري عمل کي وڌيڪ ڏکيو بڻائي ڇڏيو. جو ته آئي هلي اهڙين جنس جي مٽا سٽا به عمل ۾ اچڻ لڳي، جن مان هڪ جنس ۾ محنت جو مقدار گهٽ ۽ ٻيءِ

۾ وڏيڪ هوندو هو. اهڙي حالت ۾ هڪ جنس بي جو صحيح قدر
تبادله ٻڌجي نه سگهندي هئي. ان ڪري ان سماج ۾ قدرِ تبادله
جو ذريعو زرڪي بڻايو ويو. ٻهريت شين جو قدرِ تبادله زر ۾ ظاهر
ٿيو ويندو هو ۽ پوءِ زر جي وسيلي شين جي مٽاسٽا ٿيڻ ويندي
هئي. ٿورن لفظن ۾ قدرِ تبادله جو تت هيءُ ٿو بيهي ته قدرِ تبادله
ڪنهن به جنس جو اهو مادي قدر آهي، جيڪو مٽاسٽا ذريعي يا ته
ڪي ٻين جنس يا زر ۾ ظاهر ڪري. سياسي معاشيات ۾ قدرِ تبادله
ٻن شين جي وچ ۾ اهو تعلق يا لاڳاپو آهي، جيڪو ٻن شين جي مٽاسٽا
ذريعي انهن جي وچ ۾ قائم ٿئي ٿو.

۴- قدرِ استعمال:

قدر استعمال مان مراد آهي، ڪنهن
به شيءِ جو استعمال ڪيتري حد تائين انساني ضرورتن جو پورائو ڪري
سگهي ٿو ۽ ڪيتري حد تائين انساني ڀلي جي ڪم اچي سگهي ٿو.
جيڪا شيءِ جيترو وڌيڪ انساني ضرورتن جو پورائو ڪندي، ان ۾
استعمال جو قدر اوترو ئي وڌيڪ هوندو. مثلاً: ڪاڌ ۽ خوراڪ ۽
رهائش وغيره جيئا انساني سماج لاءِ ضرورتا سڀ کان وڌيڪ آهي.
ڪاڌ ۽ خوراڪ جي حاصلات ڪانسواءِ ٿيا انسان ڪنهن ٻي پورائي لاءِ
خرچ ڪري سگهي ٿو. مثال طور: هڪ ماڻهو کائين مو هڪ مڻ
مزيد هجي، ماڻهي ان کي ان مڻ کائين مان ڪاڌو به تيار ڪرڻو آهي
۽ گرمي پيدا ڪرڻ لاءِ مچ به ٻارڻو آهي پر هو. ٻهرين مچ نه ٻاريندو
پر هن کائين مان ڪاڌو تيار ڪندو، ڇو ته ڪاڌي لاءِ کائين جو استعمال
مچ جي قدر استعمال کان وڌيڪ آهيا. ان ڪري اهو ماڻهو کائين جو
استعمال اهڙي ريت ڪندو، جيئن سندس اولين ضرورت پوري ٿي سگهي.

قدر استعمال کي ترتيب جي لحاظ کان ٻن حصن ۾ ورهائي
سگهجي ٿو. هڪ شين جو سڌو استعمال يعني ڪاپيا جون شيون جيئن
کاڌ خوراڪ، رهائش، لٽو ڪپڙو وغيره. ٻيو اڻ سڌو استعمال يعني
پيداوار جا اوزار جن جي وسيلي ضرورت جون وڌيڪ شيون تيار
ڪري سگهجن. انهن ٻنهي گروپن ۾ سماجي استعمال جي لحاظ کان

قدر استعمالي موجود رهندو آهي - قدر استعمال ظاهر ڪيئن ٿئي ٿو؟
شين اندر استعمال جو قدر انسان پنهنجي مسلسل تجربي ۾ ڳولهڻ وسيلي ڳولهي لڌو آهي - ابتدائي معاشري ۾ انسان سڌي تجربي، سڌي استعمال وسيلي شين ۾ قدر استعمال ڳولهي لڌو هو ۽ ان تجربي ۾ سڌي استعمال ۾ انسان ڪافي اهڙيون شيون به استعمال ڪيون، جيڪي انساني جياپي لاءِ هاڃيڪار هيون - اهڙن تجربن ۾ نه ڄاڻ ڪيترن انسانن پنهنجون جانيون وڃايون هونديون پر انهيءَ پنهنجي تجربي وسيلي مستقبل جي انسان لاءِ اهي نشانيون ڇڏيا ويا، جن جي روشني ۾ انسان ڪجهه شين جو استعمال جاري رکيو ۽ ڪجهه شيون استعمال مان خارج ڪري ڇڏيون - مستقبل ۾ جيئن جيئن انساني شعور وڌيو ۽ سائنس ۾ ٽيڪنالاجي ترقي ڪئي تيئن تيئن انسان شين ۾ وڌيڪ خاصيتون ۽ نئون قدر استعمال ڳولهي لڌو - پوءِ جي ابتدا انسان اهڙين شين کي به استعمال جي لائق بڻايو، جيڪي ماضي جي انسان استعمال مان خارج ڪري ڇڏيون هيون - موجوده سائنسي دور ۾ انساني محنت اهڙي ڪماليت تي وڃي آهي جو اها ناقابل استعمال شين ۾ به محنت وسيلي قدر استعمال پيدا ڪرڻ جي لائق بڻجي وئي آهي.

قدر استعمال جي بحث دوران اسان جن شين جي پهتا آئيون - اهي به ٻه آهن - هڪ ته شيءِ انساني ضرورتن جي پورائي لاءِ ڪم اچي پيو، شيءِ جو اهو استعمال انساني ڀلي لاءِ هجي - پر سرمائيدارانه معاشيات ۾، سرمائيدار شيءِ جي قدر استعمال کان وڌيڪ ان جي قدر تبادله کي ڏسندو آهي - ان ڪري سرمائيدار شيءِ جي خاصيتن کان وڌيڪ شيءِ جي مقدار کي اهميت ڏيندو آهي. شيءِ ڀلي سٺي ۽ هجي نه هجي پر گهڻي تعداد ۾ وڪرو ٿئي ۽ وڌيڪ نفعو ڪمائڻ سرمائيدار جو مقصد هوندو آهي - گهٽ لاڳت وسيلي گهٽ ڪوالٽي جي شيءِ پيدا ڪرڻ، شين ۾ ملاوٽ ڪري وڪرو ڪرڻ، نقلي ٻڌ وائون ناهڻ مقصد نه سرمائيدار اهو ڏسندو نه ڪڏهن

شيءِ جي تيار ڪرڻ ۾ ڪيترو نفعو آهي يا وڌيڪ نفعو ڪيئن ڪمائي سگهجي ٿو. اهو نه ڏسندو ته اها شيءِ علاج لاءِ ڪيتري ماهيڪار آهي.

مثلاً: هڪ انسان جي جان بچائڻ لاءِ اسپرين جي ٽڪيءَ جو قدرِ استعمال وڌيڪ آهي پر ان جو قدرِ تبادله گهٽ آهي ۽ نفعو ٢ آنا ملي ٿو. جڏهن ته ان جي برعڪس هيروئن جي پيداوار ۾ قدرِ تبادله وڌيڪ آهي ۽ ٥٠٠ روپيه نفعو ملي ٿو ته سرمائيدار انساني جان بچائڻ لاءِ اسپرين ٺاهڻ بجاءِ وڌيڪ نفعو ڪمائڻ لاءِ هيروئن جي پيداوار ڪندو ۽ سماج ۾ ان جو واهپو عام ڪندو. جڏهن ته سوشلسٽ سماج شيءِ جي قدرِ تبادله کي نه پر قدرِ استعمال کي ڏسندو آهي. ان ڪري سوشلسٽ سماج ۾ اهڙي پيداوار ڪئي ويندي آهي، جيڪا انساني ڀلي لاءِ هجي. ان ڪري سوشلسٽ سماج هيروئن بجاءِ اسپرين جي ٽڪي ٺاهيندو ۽ اهابه وڌيڪ خرچ ڪري ان کان اعلیٰ قسم جي دوا جوڙڻ لاءِ تحقيق ڪندو. جنهن جو استعمال انساني جان بچائڻ لاءِ وڌيڪ مؤثر هجي.

عالمي صفحو

افغانستان سر شڪست واٽ تي - قسط: ٢

افغانستان جي قومي جمهوري انقلاب خلاف آمريڪي سامراج ڏهڪ
طرف پروپيگنڊا جو طوفان کڙو ڪيو ٻئي طرف انقلاب کي تباهه ڪرڻ لاءِ منظم رٿا
بندي ڪرڻ لڳو. سامراجي اخبار نيويارڪ ٽائمز جي رپورٽ مطابق افغان انقلاب
کان فوراً پوءِ جون ١٩٧٨ع ۾ سامراجي فوجي اداري ناٽو (North-Atlantic
Treaty Organisation) جو اجلاس اناپولس ميري لينڊ ۾ منعقد ٿيو. جنهن
۾ افغان انقلاب خلاف حڪمت عملي تيار ڪئي ويئي. ان حڪمت عمليءَ
تحت افغانستان جي انقلاب دشمن قبائلي سردارن، جاگيردارن، سابق
شاهي خاندان جي پوڙهڪن کي ۽ ملان شاهي کي هدايت ڏني ويئي ته اهي پنهنجا
مريدن ۽ مال ملڪيت سميت پاڪستان ۽ ايران پهچي اچن. افغان انقلاب ۾
انهن ظالم حڪمران طبقن جي سياسي ۽ اقتصادي مفادن کي زبردست ڌڪ
رسڻ سبب انهن انتهائي فرمانبرداريءَ سان سامراجي آقائن جي حڪم جي
پيروي ڪرڻ شروع ڪئي. افغان معاشرو جيئن ته انتهائي پسمانده
معاشرو هيو، قبائلي، جاگيرداري قدرن، غربت ۽ جهالت سبب عوام
جو وسيع حصو پنهنجن رجعت پسند سردارن ۽ ملن جي زبردست
اثر هيٺ هيو ۽ خود انقلابي پارٽي اڳ ۾ ڪمزورين جي عوام ۾ پنهنجون پاڙون
وسيع پيماني تي مضبوط ڪرڻ، عوام جي انقلابي تعليم ۽ تربيت ڪرڻ ۽
سندن سياسي شعور بلند ڪرڻ لاءِ مناسب وقت ۽ موقعو ميسر نه
سگهيو، تنهنڪري انقلاب دشمن طبقا پنهنجن ڪيترن مريدن کي ڀڄائي
پاڪستان ۽ ايران وٺي اچڻ ۾ ڪامياب ٿي ويا.

اپريل ١٩٧٩ع ۾ شاهه ايران خلاف انقلاب کانپوءِ سامراجي
سرگرمين ۾ مکيه محور پاڪستان بڻجي ويو. افغان انقلاب خلاف ڪاروائين
جي سڌي سنئين نگراني ڪرڻ آمريڪي سي آءِ اي (Central
Intelligence Agency) پنهنجا خاص ايجنٽ ڊيوڊ، بروڪ ۽ رابنسن
پاڪستان موڪليا. انهي ايجنٽ آر. ليساند جي هدايتن مطابق ڪم ڪري

لڳا. جيڪو جولاءِ 1977ع کان پاڪستان ۾ سي آءِ اي آفيسر طور ڪم ڪري رهيو آهي. ان ڪانپوءِ پاڪستان ۾ سي آءِ اي جو ڄار وسيع ٿيندو ويو ۽ اڄ پاڪستان جو شمار انهن ملڪن جي فهرست ۾ چوٽيءَ تي آهي جن ۾ سي آءِ اي جو ڄار سڀ کان وڌيڪ مضبوط ۽ گهرائيءَ ۾ ڦهليل آهي.

آمريڪي سامراج، افغان استحصالي طبقن ذريعي لکين الوڪو ماڻهن کي جلاوطن ڪري ٻه اهم مقصد ماڻيا. هڪ، هڪ سامراجي پروپيگنڊا ذريعي دنيا آڏو اهو تاثر اڀاريو ويو ته انقلابي حڪومت عوام ۾ غير مقبول ۽ انتهائي ظالم آهي جنهن جي ظلمن کان بچڻ خاطر ايڏي تعداد ۾ ماڻهن هجرت ڪئي جيڪي پاڪستان ۽ ايران ۾ پناهه ورتي آهي. ٻيو، اهي ماڻهو پاڪستان ۾ پناهگير ٿيڻ ڪانپوءِ مڪمل طور آمريڪي سامراج ۽ سندس پاڪستاني ۽ افغان دلالن جي رحم ڪرم تي ڇڏيل سبب سندن مفادن جي بچاءَ لاءِ اهم ترين هٿيار طور استعمال ٿيڻ لڳا. پناهگير ڪئمپن جي آڙ ۾ سامراجي فوجي تربيتي ڪئمپون قائم ڪري پناهگيرن کي 'مجاهدن' جو ويس پهرايو ويو ۽ اسلامي جهاد جي نعري جي آڙ ۾ افغان انقلاب خلاف حملن جو آغاز ڪيو ويو، جيڪي اڄ تائين جاري آهن.

افغان انقلاب خلاف سامراجي حڪمت عملي بنيادي طور ٽن حصن تي مشتمل هئي. حڪمت عمليءَ جي هڪ حصي تحت افغانستاني ماهرن حملن جو آغاز ڪرايو ويو ۽ ٻئي حصي تحت انقلاب جي هراول دستي پيپلز ڊيموڪريٽڪ پارٽي جي اندروني اختلافن کي اڀاري، پارٽيءَ کي ڪمزور ڪري ۽ انقلاب جي مرڪز کي ختم ڪرڻ جون سازشون شروع ڪيون ويون ته جيئن نه رهي بانس نه وڃي بانسري. بدقسمتيءَ سان پارٽيءَ جي اندروني ڪمزورين ۽ اختلافن سبب سامراجين کي سنئين منهن ڪاميابي ٿي پنهنجو اهو مقصد پورو ٿيندو نظر اچي ٿو. ڇو ته پيپلز ڊيموڪريٽڪ پارٽي جيتوڻيڪ پرولتاري انقلابي نظريي مارڪسزم - لينن ازم سان مسلح هئي پر پارٽيءَ جي اڳواڻن ۽ ڪارڪنن جي اڪثريت مزدور طبقي مان نه ابري هئي بلڪه پارٽيءَ جي گهڻي ڀاڱي افرادي قوت جو تعلق وچولي طبقي سان هيو، جن ۾ دانشور، فوجي آفيسر، سول ملازم، ننڍا آبادگار ۽ شهري هنرمند وغيره

طبقي وغيره جا فرد شامل هئا - پارٽيءَ ۾ ننڍي وچولي طبقي جي حاوي هئڻ سبب ان جي مختلف اڳواڻن ۽ ڪارڪنن ۾ ڪيترائي غير انقلابي يعني بورجوازي رجحان شروعات کان ئي موجود رهندا پئي آيا - انا پرستي، دانشورانه برتري جو احساس، انقلابي اڳواڻ بڻجڻ جو شوق، تاريخ ۾ سرفرازي لفظن سان نالو ڪمائڻ جي ضد وغيره جهڙن يعني بورجوازي لاڙن سبب پارٽي ٺهڻ سان جي انتهائي مختصر عرصي ۾ ٻه ڌڙا 'پرچم' ۽ 'خلق' ۾ ورهائجي ويئي. ڏهه سال پارٽي ورهايل رهي بلڪ عملي طور پارٽيون ٺهجي ويون - البته ڏهن سالن جي عرصي ۾ ٻنهي ڌڙن الڳ الڳ پر سچي بهرحال انقلابي عمل جاري رکيو - ان انقلابي عمل دوران سندن اڳواڻن ۽ ڪارڪنن جي تربيت به ٿيندي رهي - جنهن جي نتيجي ۾ ڪيترن اڳواڻن ۽ ڪارڪنن غير انقلابي لاڙن مان گهڻي حد تائين ڇوٽڪارا حاصل ڪري ورتو ۽ هئي - 1977ع ۾ پارٽي وري متحد ٿي ويئي - ڏهن سالن جي ڊگهي عرصي ۾ جي اختلافن جي ڪري فضا پيدا ٿي چڪي هئي ان کي ختم ڪرڻ لاءِ سخت محنت ۽ چڱي خاصي عرصي جي ضرورت هئي پر متحد ٿيڻ جي ٻئي سال ئي صدر دائود طرفان عالمي سامراج سان گٺ جوڙ ڪرڻ ۽ پارٽيءَ کي مڪمل طور ڪچلي تباهه ڪرڻ جي سازشي عمل، پارٽيءَ کي اهڙي موڙ تي آڻي بيهاريو جتي پارٽيءَ وٽ پنهنجو وجود بچائڻ ۽ افغانستان کي سامراجي پنجن ۾ ڦاسڻ کان بچائڻ لاءِ فوري طور انقلاب برپا ڪرڻ کانسواءِ ٻيو ڪو رستو ئي نه بچيو هو -

انقلابي حڪومت ۽ پهرين ڪابينا ۾ ٻنهي ڌڙن خلق ۽ پرچم جا مکيه اڳواڻ شامل هئا - افغانستان جو صدر، خلق ڌڙي جو اڳواڻ ۽ متحد پارٽيءَ جو جنرل سيڪريٽري نور محمد تره ڪي ۽ نائب صدر، پرچم ڌڙي جو اڳواڻ ببرڪ ڪارمل بڻيو اهڙا ڪابينه متحد پارٽيءَ جي علامت هئي - پر پهرين جوانهو اتحاد جلد ئي ٽٽڻ لڳو. ٻنهي ڌڙن ۾ بي اعتمادي ۽ شڪ شبهي واري فضا جو فائدو وٺندي خلق جي ڪجهه اڳواڻن، جيڪي يعني بورجوازي لاڙن جو شڪار هئا، اقتدار تي قبضو حاصل ڪرڻ جي هوس ۾ پرچم جي اڳواڻن خلاف سازشون ڪرڻ لڳا -

اُنهن ۾ سرِ فهرست حفيظ الله امين هيو. امين ۽ سندس ڪٺپتلي سازشي
ساٿين شاهه ولي، اسد الله سروري، ميجر دائود تارون، نواب
ڪيانوازي، سما وغيره پارٽيءَ اندر پرچم جي اڳواڻن خلاف ڀرپور
خفيا طور تي پوءِ ڦهليل نموني زبردست مهم شروع ڪئي. تراڪيءَ سميت
خلق جا ڪيترائي اڳواڻ ۽ ڪارڪن امين نوڪيءَ جي سازشي چالن کي نه سمجهي سگهيا.
امين نوڪي تنهن مهم ۾ ڪامياب ٿي ويو ته پرچم جا اڳواڻ خلق جي خلاف سازشون
ڪري رهيا آهن تنهنڪري انهن کي اقتدار تان هٽائي گرفتار يا جلاوطن ڪيو
وڃي. ١٧ جنوري ١٩٧٨ع تي پارٽيءَ جي پولٽ بيورو جو اجلاس ٿيو. جنهن
۾ پرچمي اڳواڻن تي مختلف الزام هڻيا ويا ۽ هڪ ووٽ جي اڪثريت سان
انهن ٻاهرين ملڪن ۾ سفير طور موڪلڻ جو فيصلو ڪيو ويو. جيتوڻيڪ اهو
فيصلو سراسر غلط ۽ بدنيتيءَ تي مبني هيو پر ڪارمل ۽ سندس
ساٿين ان کي پنهنجي انا ۽ وقار جو مسئلو نه بڻايو بلڪ پارٽيءَ ۽ انقلاب
جي مفادن خاطر پنهنجي انا کي قربان ڪري اهو فيصلو قبول ڪيو جيئن ته
ٻي صورت ۾ زبردست خانه جنگيءَ واري صورتحال پيدا ٿي پوي ها ۽
پارٽي ۽ انقلاب تباهه ٿي وڃن ها. ان فيصلي تحت ڪارمل کي چيڪو-
سلاواڪيه، ڊاڪٽر نجيب کي ايران، ڊاڪٽر اناهيتا راتب زاد کي يوگوسلاويه
نور محمد نور کي آمريڪا، عبدالوڪيل کي برطانيه، محمد بارياليءَ کي
پاڪستان ۽ عبدالمجيد سرٻلند کي انڊيا موڪليو ويو. انهن اڳواڻن
جي ٻاهر وڃڻ کان پوءِ پارٽيءَ ۽ حڪومت تي امين نوڪي جي گرفت
مضبوط ٿي ويئي. آگسٽ ١٩٧٨ع ۾ امين نوڪي، تراڪيءَ کي اعتماد ۾
ڏئي پرچمين تي ٻيو زبردست وار ڪيو. سلطان علي ڪشتمند، رفيع،
چيف آف اسٽاف ليفٽيننٽ جنرل شاهه پور احمدزئي، سرور پوريش ۽
وزير دفاع ڪرنل عبدالقادر سميت هزارين پرچمي ڪارڪنن کي غدار ۽
سامراجي ايجنٽ قرار ڏئي گرفتار ڪيو ويو. فقط ڪابل جي پل چرخي
جيل ۾ ٣٢٠٠ ڪارڪن هئا جن مان فقط ١٢٠٠ زنده بچي سگهيا
ٻيا سمورا امين نوڪي جي ڪارندن جي تشدد جو تک ٻجهي ويا ڪارمل
سميت ڇهن پرچمي سفيرن کي واپس اچڻ جو حڪم ڏنو ويو. جن اهو

حڪم رد ڪري، انقلاب کي مڪمل تباهيءَ کان بچائڻ لاءِ خفيه طور منظم تياري شروع ڪيو.

پرچمين کي خارج ڪرائڻ کانپوءِ حفيظ الله امين انتهائي طاقتور شخصيت طور اڀرڻ لڳو. مارچ 1979ع ۾ کيس وزيراعظم ۽ وزيرِ خارجه بڻايو ويو ۽ سندس سازشي ساٿي به اهم عهدن تي اچي ويا. عظيم انقلابي قائد ۽ افغانستان جو مائوزيتنگ تُرڪي جي راهه ۾ امين آڏو هاڻي پرچمين کانپوءِ آخري رڪاوٽ تراڪي هيو. تراڪي بنيادي طور مخلص ۽ ايماندار اڳواڻ هيو. پنهنجي ساٿين تي سندس گهڻو اعتماد هوندو هيو. امين تي نه کيس سڀ کان وڌيڪ اعتماد هوندو هو. ان اعتماد جو ناجائز فائدو وٺندي امين، تراڪيءَ کي پرچمين خلاف استعمال ڪيو. تراڪيءَ سان جڏهن ڪجهه پارٽيءَ اڳواڻن شڪايت ڪئي ته امين، خلق ۽ پرچم کي ويڙهائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي ته تراڪيءَ انهن تي اعتبار نه ڪيو ۽ امين جي حمايت ڪئي. جنهن جو اعتراف خود امين طرفان شايع ڪرايل تراڪيءَ جي سوانح حيات ۾ ڪيل آهي. ڪارمل ڀڄڻ به چيڪوسلاويڪيه وڃڻ کان اڳ تراڪيءَ کي امين جي ارادن کان خبردار ڪيو هيو ۽ کيس چتاءُ ڏنو هيو ته امين اقتدار حاصل ڪرڻ خاطر کيس به ختم ڪرڻ کان ڪو نه ڪيٻائيندو. پر تراڪيءَ ان چتاءَ کي ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري ڇڏيو. جنهن لاءِ کيس ۽ پارٽيءَ کي وڏي قيمت ڏيکاڻي پئي.

حفيظ الله امين ذهين ۽ انتهائي شاطر شخص هيو. تراڪيءَ جو اعتماد حاصل ڪرڻ لاءِ ڏينهن رات تراڪيءَ جي ساراهه ڳائيندو پيو پرچار ڪندو هو، تراڪيءَ جي ڪردار کي به پارٽيءَ جي ڪردار کان به مٿانهون ڪري پيش ڪندو هو. امين جي منافقي ۽ لفاظيءَ جو چٽو ثبوت اسان کي جنوري 1979ع ۾ مرڪزي ڪاميٽيءَ جي اجلاس ۾ ڪيل سندس تقرير مان ملي ٿو. اجلاس کي خطاب ڪندي امين چيو ته "امين پنهنجي عظيم قائد (تراڪي) جي سچي پوئلڳ جي حيثيت سان پنهنجي عظيم ثور انقلاب جي فتح ۽ ان جو دفاع ڪرڻ لاءِ هميشه مستعد رهندو آهي، پنهنجي محترم قائد جي ساٿ ۾ رهندو آهي

۽ پارٽيءَ ڊسيپلن جي پاريءَ ۾ اسان چئون ٿا ته: پارٽيءَ ۽ تراڪيءَ جسم ۽ روح جي حيثيت رکن ٿا - ڇا جسم ۽ روح کي جدا ڪري سگهجي ٿو؟ جڏهن اسين پارٽيءَ متعلق ڳالهه ڪريون ٿا ته معنيٰ اسان تراڪيءَ متعلق ڳالهه ڪريون ٿا ۽ جڏهن تراڪيءَ بابت ڳالهايون ٿا ته معنيٰ پارٽيءَ بابت ڳالهايون ٿا." ان تقرير کان فقط اڌ مهينا پوءِ امين، جسم ۽ روح کي جدا ڪري ڇڏيو.

تراڪيءَ کي قتل ڪرڻ کانپوءِ ١٦ سيپٽمبر کانپوءِ 1979ع تي امين پنهنجي عظيم انقلابي قائد بڻجڻ جو اعلان ڪيو- امين ۾ به پيٽي- بورجوازيءَ لاڙا تمام گهڻا شديد هئا- هڪ ته هيءُ عظيم انقلابي قائد بڻجڻ جو جنون هيو ۽ ٻيو، پاڻ کي تنقيد ۽ پنهنجي مخالفت اصل برداشت نه ڪري سگهندو هو ۽ مخالفن کي ڪچلي ڇڏڻ جو قائل هو- پنهنجي عظمت کي تسليم ڪرائڻ جي جنون ۾ امين پاڻ کي افغان انقلاب جي نظرياتي رهنمائي ڪندڙ ۽ مارڪسزم لينزم ۾ نوان واڌارا ڪندڙ رهنما طور پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي- ان سلسلي ۾ پهريائين ڪري ۽ طور امين، پارٽيءَ لائين جي ابتڙ، افغان انقلاب کي قومي جمهوري انقلاب بدران عوامي جمهوري انقلاب قرار ڏيڻ ۽ پارٽيءَ کان ان کي تسليم ڪرائڻ جو ڪوشش ڪئي- پر پارٽيءَ امين جي ان نظرياتي انڪشاف کي رد ڪري ڇڏيو- امين پوءِ به مسلسل ڪوشش ڪندو رهيو- امين افغان انقلاب جي زبردست عظمت جو ڍنڍورو پٽيندو رهيو ۽ ان کي روس جي آڪٽوبر جهڙي انقلاب جهڙو ئي عظيم انقلاب قرار ڏيڻ لڳو- ٢٢ جون ١٩٧٨ع جي ڪابل ٽائمس اخبار ۾ امين لکيو ته "ثور انقلاب جو نظريو هڪ نئون نظريو آهي" ۽ افغانستان سان مشابهه معاشي ۽ سياسي حالتن وارن ملڪن جي مظلوم عوام لاءِ هڪ مثال آهي" جهڙيءَ ريت مائوزيتنگ، چيني انقلاب کي مارڪسزم لينزم جي "چيني شڪل" قرار ڏنو هيو اهڙيءَ ريت امين ورڪي پروپيگنڊا ڪرڻ لڳو ته ثور انقلاب "افغان شڪل" ۾ فتح ماڻي آهي، جيئن جيئن پارٽيءَ ۽ حڪومت ۾ امين جي طاقت وڌندي ويئي تيئن تيئن

امين ان پروپيگنڊا ۾ اضافو ڪندو ويو - سيپٽمبر 1979ع ۾ سازشي طريقي
سان اقتدار هٿ ڪرڻ کانپوءِ امين اعلان ڪيو ته "اسان جو انقلاب
قومي جمهوري انقلاب نه آهي اقتدار جي لحاظ کان هي هڪ پرولتاري انقلاب
آهي جيڪو هن وقت قومي جمهوري ذميواريون پوريون ڪري رهيو آهي -
PDP پرولتاري طبقي جي سرواڻ پارٽي آهي ۽ اُها ڪنهن ٻئي طبقي سان
گڏ اقتدار ۾ شريڪ نه آهي ۽ نه ئي هتي ڪو متحده محاذ آهي هي هڪ
منفرد انقلاب آهي - جنهن جو ذڪر لوڪن جي ڪنهن به ڪتاب ۾ نه ملندو"
اهڙيءَ ريت امين افغان انقلاب کي "مثالي" انقلاب قرار ڏيئي پاڻ
کي مثالي رهنما تسليم ڪرائڻ لاءِ راهه هموار ڪرڻ لڳو - امين جن پاليسين
کي عمل ڪرڻ لڳو انهن خود سندس اعلان ڪيل انقلاب جي قومي
جمهوري ذميوارين کي به پورو نه ٿيڻ ڏنو اُلٽو اهي انقلاب لاءِ تباهه
ڪن ثابت ٿيون - افغانستان جهڙي پوئتي پيل ملڪ ۾ انقلاب جي تعمير جون
قومي جمهوري ذميواريون وسيع تر متحد محاذ کانسواءِ پوريون ڪرڻ
ناممڪن هيون - جنهن جي ضرورت تسليم ڪرڻ کان امين انڪار ڪري ڇڏيو.
عوام جي سياسي تعليم ۽ تربيت ڪرڻ ۽ متحده محاذ ٺاهڻ جي بدران
امين فقط انقلابي لفاظي ڪندو ۽ انتها پسندانه نعرا ڏيندو رهيو.
امين جي لفاظي ۽ نعريبازيءَ جي انتها اتي اچي پڄي جو هن ملڪ ۾ "پرولتاريه
جي ڊڪٽيٽرشپ" جو اعلان ڪري ڇڏيو جڏهن ته سوشلسٽ انقلاب
جي تعمير کان اڳ پرولتاريه جي ڊڪٽيٽرشپ جو تصور به نٿو ڪري سگهجي
امين ان حقيقت کان بي خبر ڪونه هو پر هن دراصل پرولتاري انقلاب
۽ پرولتاريه جي ڊڪٽيٽرشپ جهڙن نعرن جي آڙ ۾ پارٽيءَ جي اندر
پاڻ سڀني مخالفن کي انتهائي بي رحميءَ سان ڪچلڻ پئي چاهيو
جيئن ماءُ زي تنگ سٺ جي ڏهاڪي ۾ "عظيم پرولتاري ثقافتي انقلاب"
جي نالي ۾ ڪاٻي ڌر جي انتها پسندانه لفاظي ۽ نعريبازيءَ جي آڙ ۾
پنهنجي مخالفن کي ڪچليو هو -

امين ترهڪيءَ کي قتل ڪرائي اقتدار تي قبضو ڪرڻ
سبب خود خلق ڌڙي جو هڪ اهم ميمبر اسلم وطنجار، مزدوريار

۽ گلاب زئي جي اڳواڻيءَ ۾ سندس مخالف ٽڪرو ٺهيو. امين، انقلابي نعري بازيءَ جي آڙ ۾ ان ٽڪري جو به پارٽيءَ مان صفايو ڪرڻ شروع ڪيو. اهڙيءَ ريت افغانستان ۾ 'پرولتاري آمريت' جي نالي ۾ امين ٽولي جي بدترين آمريت مڙهي وئي - اهڙن حالتن ۾ هڪ طرف پارٽيءَ جي وڏي اڪثريت امين ٽولي جي مخالف ٿي وئي ته ٻئي طرف امين ٽولي جي ظالمانه ڪاروائين سبب عوام ۾ حڪومت خلاف نفرت ۽ بيچيني پيدا ٿي وئي.

ان صورتحال ۾ آمريڪي سي-آءِ-اي، کي حفيظ الله امين کي درپرده سامراجي ڪئمپ ۾ گهلي اچڻ جو موقعو ملي ويو. جو نه پارٽيءَ ۽ عوام جي اڪثريت جي حمايت وڃائي ويٺو هو. امين سمجهيو پئي ته هاڻي آمريڪا سامراج سان گڏجي جوڙ ذريعي ئي فقط پنهنجو اقتدار بچائي سگهي ٿو - امين طرفان سامراجي ڪئمپ سان درپرده گڏجي جوڙ جو 'راز' پارٽيءَ جي امين مخالف اڪثريت ۽ روس کان مخفي نه رهي سگهيو ۽ انهن ٻنهي قوتن افغانستان کي سامراجي ڪئمپ ۾ ڌڪڻ واري امين جي ذليل سازش کي ناڪام بنائڻ لاءِ فيصلي ڪن قدم کڻڻ جو فيصلو ڪيو - چيڪوسلاواڪيا جي گاديءَ واري شهر پراگ ۾ پارٽيءَ جي جلاوطن اڳواڻن جي خفيه گڏجاڻي ٿي جنهن ۾ مشوري امين مخالف پارٽي قوت کي زير زمين منظم ڪري امين حڪومت جو تختو اونڌو ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ويو - اهڙيءَ طرح پوري پارٽيءَ جا ٻئي ڌڙا پرچم ۽ خلق (امين ٽولي کانسواءِ) پاڻ ۾ متحد ٿي ويا -

زير زمين متحد ۽ منظم ٿيل پارٽي ٢٧ ڊسمبر ١٩٧٩ع تي روس جي سڌي مدد سان غدار امين ٽولي جي آمرانه حڪومت جو تختو اونڌو ڪري افغانستان کي سامراجي ڪئمپ ۾ شامل ٿيڻ کان بچائي ورتو. افغان انقلاب کي مڪمل تباهي کان بچائڻ ۽ انقلابي عمل کي نئين سر جاري رکڻ خاطر پارٽيءَ طرفان روس جي سڌي فوجي مدد حاصل ڪرڻ جا ڪيترائي ڪارڻ هئا - هڪ، پارٽيءَ

جي مخلص اڳواڻن ۽ ڪارڪنن جي وڏي اڪثريت خلاف امين جا زبردست
حملن سبب پارٽي ڪمزور ٿي چڪي هئي، پر، امين جيڪي به ظالمانه
۽ عوام دشمن ڪارروايون ڪيون پئي انهي سبب پارٽيءَ جي نالي ۾ پئي
ڪيون جن سبب پارٽيءَ جي عوام سان ساک گهٽبي وئي هئي ۽ ٿيو،
امين ٽولي جي دور اقتدار ۾ افغانستان جي اندر ۽ ٻاهران آيل
انقلاب دشمن قوتن جو جارحاڻو وسيع ۽ مضبوط ٿي چڪو هو جنهن جو
پارٽي اڪيلي سر مقابلو نه پئي ڪري سگهي - انهيءَ صورتحال ۾ پارٽيءَ
لاءِ فقط ٻه رستا کليل هئا - هڪ رستو اهو هو ته روس جي فوجي
امداد وٺڻ کان انڪار ڪري افغانستان جي سامراج جي چنبي ۾ جڪڙجڻ
جو تماشو ڏسندي رهي ۽ ٻيو رستو هو ته پارٽي، روس جي سڌي
۽ اڻ سڌي مدد ۽ سوشلسٽ بلاڪ جي اڻ سڌي مدد (سياسي
اخلاقي، اقتصادي مدد) سان سامراج جي سازشن کي ناڪام بڻائي -
هڪ انقلابي پارٽيءَ جي حيثيت سان هن ٻئي رستي جي چونڊ ڪئي -
بلا شڪ اهو انتهائي ڏکيو ۽ تڪليف ده فيصلو هو جو ته هر
انقلابي پارٽي سڌي ريت فقط پنهنجي قوت تي ڀاڙڻ جا هيندي
لاءِ ۽ ٻاهرين انقلابي قوتن کان اڻ سڌي امداد حاصل ڪرڻ
جا هيندي آهي - پر هتي صورتحال انهيءَ ٻه واٽي تي پهچي چڪي
هئي جتي ايماوات، اهو فيصلو اڻ ٽر ضرورت بڻجي چڪو هو ۽
ٻيا واٽ ٿي هئڻ جي صورت ۾ سامراج ڀرپور حملو ڪري انقلاب ۽ انقلابي
قوتن کي نيست و نابود ڪري ڇڏي ها - ان جو اظهار خود سامراجي
پريس، امين ٽولي جي تختي اونڌي ٿيڻ تائين ڪيو - ٢٧ ڊسمبر
١٩٧٩ تي امين جي اقتدار تان هٽڻ، اقتدار ڪارمل جهڙا اڳواڻن ۽ پارٽيءَ
جي مخلص قيادت جي حوالي ٿيڻ ۽ روس جي فوجي دستن جي افغانستان
۾ داخل ٿيڻ جي خبر سڄي دنيا کي حيران ڪري ڇڏيو ۽ سامراجي قوتون
سخت پريشاني ۽ ششدر ٿي ويون جو ڪاليهه تائين سندن سمورا منصوبا
مٽيءَ ۾ ملندي نظر اچڻ لڳا - ان حيرانيءَ ۽ پريشانيءَ جو اظهار
اسلام آباد ۾ هڪ سينيئر آمريڪي پروفيسر ۽ سابق ڊپلوميٽ

هن طرح ڪابل ۾ سڀ ڪجهه اسان جي توقع جي خلاف تمام گهڻو تيزيءَ سان ٿيو اسان کي روسين طرفان ايتري تڪڙ جي اميد نه هئي. هن علائقي ۾ اسان جا سفارتخانا ڇڪتاڻ جي منظر تي بي خبر ٿي ويا آهن - ٢٤ ڊسمبر ١٩٧٩ع تي پاسو اسان اسانجي حق ۾ تبديل ٿي ٿي سگهيو - اسانجون تياريون به مڪمل ٿيون سگهيون ترڪي لاءِ اسان جي حڪومت جي هڪ اهم شخصيت به هتي (اسلام آباد) موجود هئي پر ڏهن ڏينهن (سامراجي نفرت آميز لهجي ۾ روس کي ترڪي جي لقب سان نوازيندا آهن) بروقت فوجي دستا موڪلي آمريڪي سامراج جي ناڪام منصوبن کي پاڻي ڦيري ڇڏيو - ان آمريڪي منصوبي جو ثبوت مغربي صحافي "بيورلي ميل" جي ڪتاب "انقلابي افغانستان" مان به ملي ٿو - بيورلي ميل، امين جي تختي اونڌي ٿيڻ تي ماتم ڪندي لکي ٿو ته امين به مصر جي صدر انورسادات جيان روس سان لاڳاپا ٽوڙڻ پئي چاهيا ۽ ان سلسلي ۾ هن آڪٽوبر ١٩٧٩ع ۾ آمريڪا سان شروع ڪيون هيون جڏهن ته آمريڪا، امين کان شند آد (هرات) ۾ آمريڪي اڏو قائم ڪرڻ جي اجازت گهري، جنهن کا امين ڏنهن کان انڪار ڪيو - امين پوءِ به مايوس نه ٿيو ۽ پاڪستاني حڪمرانن سان خفيه رابطه قائم ڪري جنرل ضياءَ کي افغانستان جي دوري جي دعوت ڏني، ان جي تصديق جنرل ضياءَ، پارٽي صحافي ڪلديپ نائر کي انٽرويو ۾ ڏيندي ڪئي - ان دوري جو بندوبست ڪرڻ لاءِ وزير خارجه آغا شاهي ٢٢ ڊسمبر تي افغانستان وڃڻو هو جنهن کي پوءِ ٣٠ ڊسمبر تائين ملتوي ڪيو ويو هو -

سوويت يونين کي پنهنجا فوجي دستا افغانستان ڏانهن موڪلڻ جي ضرورت ڇو پئي؟ ان جو جواب مغربي صحافي "هزير هالبيدي" پنهنجي ڪتاب "اوڀر کان خطرو" ۾ هنن لفظن ۾ ڏئي ٿو " جيڪڏهن پاڪستان باغين جي مرڪز بڻجڻ جو ڪردار ادا نه ڪري ها، جيڪو هن ڪيو ۽ جيڪڏهن چين ۽ عرب ان جي پٺڀرائي نه ڪن ها ته ان جو بلڪل گهٽ امڪان هيو ته روسي سڌو سنئون افغانستان ۾ داخل ٿين"

روس پنهنجا فوجي دستا "افغان - روس دوستيءَ
۽ باهمي سلامتيءَ" جي معاهدي تحت موڪليا هئا جيڪو ۵ - ڊسمبر ۱۹۷۸ع
افغان روسي سربراهن ملاقات ۾ ٿيو هو. حڪمران افغان پارٽيءَ ڪي معاهدي
تحت ئي روس کان فوجي مدد گهري هئي. قانوني نقطهءِ نگاهه کان هتي
ڪري به روس وٽ اهڙي امداد ڏيڻ سبب انتهائي نازڪ مرحلي تي
پهچي اتحادي سوشلسٽ قوت جي مدد ڪرڻ سوشلسٽ ڪئمپ جي
سربراهه جي حيثيت سان سندس لازمي اخلاقي فرض هيو.

سنڌ ۾ اسانجا ڪجهه اڻ لڀتا سوشلسٽ ۽
سوشلزم جا حامي دوست سامراجي پروپيگنڊا هيٺ ائين سمجهندا
آهن ته روس افغانستان ۾ محض ملڪي سلامتيءَ جي ڪري ليڪن
فقط پنهنجي سلامتيءَ جي نقطهءِ نگاهه کان فوجي دستا موڪليا آهن
۽ ان ڪري سندس اهو قدم 'جارحيت' ۽ 'توسيع پسنديءَ' مترادف
آهي. جيڪڏهن ڪجهه گهڙيءَ لاءِ اهو فرض ڪري وٺجي ته روس
فقط پنهنجي سلامتيءَ خاطر فوجي دستا موڪليا آهن تڏهن به ڇا ان
قدم مان "روسي جارحيت" ۽ "توسيع پسنديءَ" جو اظهار ٿئي ٿو؟
اسان جي سامهون ته اها حقيقت نظر انداز نه ڪرڻ گهرجي ته آڪٽوبر
انقلاب کان اڄ ڏينهن تائين روس، سوشلسٽ ڪئمپ جو سربراهه ۽
سوشلسٽ ۽ سامراج دشمن قوم پرست قوتن جو سڀ کان وڏو
مددگار ۽ ساٿي آهي. خود اسين سڀئي جيڪي سنڌ جي قومي آزاديءَ جي جدوجهد
۾ مصروف آهيون، بين الاقوامي پليٽ فارم تي روس جي قيادت ۾
سوشلسٽ ڪئمپ ۽ انڊيا جي مدد تي وڏي اميد رکون ٿا ۽ انڊيا
به سامراج دشمن ملڪ هجڻ جي ناتي سوشلسٽ ڪئمپ جو اڻ ڌري ملڪ آهي.
نه فقط اسين پر سڀئي دنيا جون حقيقي انقلابي قوتون سوشلسٽ
ڪئمپ کي پنهنجو مضبوط ترين اتحادي ۽ ساٿي سمجهن ٿيون.
ان جي ابتڙ، آمريڪا جي قيادت ۾ سامراجي ڪئمپ ۽ سندن دلال
استحصالي قوتون، سوشلسٽ ڪئمپ کي پنهنجو بدترين دشمن
سمجهن ٿيون ۽ سوويت يونين کي ان ڪئمپ جو اڳواڻ هجڻ جي ناتي

پنهنجو اولين دشمن سمجهن ٿيون - 1917ع ۾ جڏهن عظيم پرولتاري
انقلاب برپا ٿيو تڏهن کان وٺي سامراجين جو سڀ کان وڏو مقصد سوويت يونين
کي تباهه ڪرڻ رهيو آهي - 1917ع کان سامراج ان حڪمت عمليءَ تي
عمل پيرا آهي ته سوويت يونين کي تباهه ڪري يا ان تي غالب پئي سموري
طبقاتي ۽ قومي آزاديءَ جي انقلابن جي بين الاقوامي مرڪز کي لوڙهي سندس
ڪاميابيءَ جي امڪانن کي ختم ڪري ڇڏجي - جيڪڏهن سامراج ان حڪمت
عمليءَ ۾ ڪامياب ٿي انقلابي قوتن جي عالمي مرڪز يعني سوشلسٽ
روس تي غالب اچي وڃي ته سنڌ جي قومي آزاديءَ جي تحريڪ سميت
سموري دنيا جي انقلابي تحريڪن ۽ سوشلسٽ ملڪن تي ان
سامراج جي فتح جا جيڪي تباهه ڪن اثر پوندا تن جو مثال ڏيڻ لاءِ
هٽلري ظلم ۽ چلي، انڊونيشيا، بنگلاديش وغيره جا قتل عام
به ناڪافي ثابت ٿيندا - تنهنڪري سموري معاملي جي جائزي وٺڻ وقت
اسان کي ان سامراجي حڪمت عمليءَ کي نظرانداز نه ڪرڻ گهرجي -
ان کي نظر ۾ رکي اسان اها حقيقت سمجهي سگهون ٿا ته سوشلسٽ
روس جي سلامتيءَ جو سوال محض روس جي قومي سلامتيءَ جو
سوال نه آهي بلڪ سوشلسٽ ڪئمپ ۽ سموري انقلابي تحريڪن
جي ڪنديل سلامتيءَ ۽ ڪاميابيءَ جي مجموعي سوال جو هڪ اهم
حصو آهي، جنهن جي دفاع جي ذميداري فقط روس جي نه پر سموري
سوشلسٽ ۽ سامراج دشمن ڪئمپ جي آهي، بلڪل اهڙيءَ ريت
جيئن الڳ الڳ سوشلسٽ ملڪن جي سلامتيءَ جو دفاع ڪرڻ ۽
انقلابي تحريڪن جي مدد ڪرڻ روس سميت سڀني سوشلسٽ
ڪئمپ جي ذميداري آهي.

* سوشلسٽ ۽ سامراج دشمن ڪئمپ جي سرواڻ جي
حيثيت سان پنهنجي سلامتيءَ ۽ سوشلسٽ سماج جي حفاظت جو فرض
محض قومي سلامتيءَ جو فرض نه آهي بلڪ لازمي پرولتاري بين الاقوامي
فرض آهي سو سوويت يونين جيڪڏهن افغانستان ۾ فوجي دستا موڪلي
سامراجي حڪمت عمليءَ کي ناڪام بڻائي پنهنجي سلامتيءَ جو تحفظ

ڪيو آهي ته انهن ڪري هن پنهنجو سوشلسٽ فرض پورو ڪيو آهي - ان
جي ابتڙ جيڪڏهن افغانستان تي سامراجي غلبي جو خطرو نه هجي ها ۽
روس، افغانستان تي قبضي ڪرڻ ۽ سندس سياسي ۽ معاشي استحصال
ڪرڻ جي ارادي سان فوجي دستا موڪلي ها تڏهن اهو قدم سوشلسٽ
فرض جي پورائي خاطر نه بلڪ واقعتاً جارحيت ۽ توسيع پسندي جي
مترادف هجي ها. سوشلسٽ روس جي تاريخ مان ان جو هيئو ثبوت
ملي ٿو ته روس ڪڏهن به ڪنهن ملڪ تي نه ته قبضو ڪيو آهي ۽
نه ئي ڪنهن جو استحصال ڪيو آهي بلڪ سدائين سامراجي قبضي،
ظلم ۽ استحصال جي مخالف قوتن جو ساٿ ڏنو آهي - روس طرفان
فوجي دستا موڪلڻ جو افغانستان ڪو پهريون مثال ڪونه آهي
بلڪ ان کان اڳ ۱۹۵۶ع ۾ هنگري ۽ پولينڊ ۽ ۱۹۶۸ع ۾ چيڪوسلا-
واڪيه ۾ سامراجي سازشن کي ناڪام ڪرڻ لاءِ پنهنجا فوجي دستا
موڪليا هيا جيڪي اهو مقصد ماڻڻ کانپوءِ واپس گهرايا ويا ۽ اڄ
به اهي آزاد ملڪ ئي آهن - اها به ڳالهه آهي ته سامراجي بلاڪ
اڪثر سوشلسٽ ملڪن کي روس جي سيٽلائيٽس يا ڪالونيز طور
پيش ڪندو آهي ته جيئن سوويت يونين کي سامراجي ۽ استحصالي ملڪ
ثابت ڪري سندس وڌندڙ ساک کي گهٽائي سگهي. ان حڪمت عملي
تحت سامراجي پريس ۽ اطلاعاتي وسيلن افغانستان ۾ روس جي
فوجي دستن موڪلڻ جي عمل کي 'روسي قبضي' سان تعبير ڪري
نام نهاد روسي جارحيت ۽ توسيع پسندي جي ڀرپور پروپيگنڊا
ڪرڻ شروع ڪئي جيڪا اڄ ڏينهن تائين جاري آهي - بدقسمتي
سان سنڌ، سامراجي پروپيگنڊا جي زبردست گهيري ۾ هجڻ سبب
ڪجهه سوشلسٽ حلقا پڻ ان پروپيگنڊا کان متاثر ٿي ويا - پر
هاڻي روس ۽ افغانستان جي نئين حڪمت عملي ان اثر کي تيزي سان
زائل ڪرڻ شروع ڪيو آهي - ان نئين حڪمت عملي سبب ڪيترا
مغربي حلقا ۽ صحافي به اهو محسوس ڪرڻ تي مجبور ٿي پيا آهن ته روس
هاڻي افغانستان مان فوجون واپس گهرائڻ ۾ مخلص آهي -

هاڻي روس جي افغانستان جي نئين حڪمت عمليءَ ان
حقيقت کي بلڪل چٽو ڪري ڇڏيو آهي ته روس پنهنجا فوجي دستا عارضي
طور افغان انقلاب کي روس خلاف سامراجي سازشن کي ناڪام ڪرڻ لاءِ
افغانستان موڪليا هئا جيڪي اهو مقصد ماڻڻ کانپوءِ واپس روس
ويندا۔ درحقيقت افغانستان ۾ روسي فوجي دستن اهوئي ڪردار
ادا ڪيو آهي جيڪو انگولا جي انقلاب کي بچائڻ لاءِ انگولا ۾ ڪيوبا
جا فوجي دستا ادا ڪندا رهيا آهن -

٢٧ ڊسمبر ١٩٧٩ع تي ببرڪ ڪارمل جي اڳواڻيءَ ۾
پيپلز ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ قومي جمهوري انقلاب جي تعميري عمل
نئين ۽ تخليقي انداز ۾ شروع ڪيو۔ اندروني پارٽي فليٽ فارم
تي ببرڪ ڪارمل سڀ کان گهڻو زور پارٽيءَ مان ڌڙي بندي، نفاق
۽ انتشار جي خاتمي ۽ پارٽيءَ ٻڌيءَ تي ڏنو۔ پرچم جي ڪجهه
اڳواڻن خلق ڌڙي ڏانهن انتقامي رويو اختيار ڪرڻ جي ڪوشش
ڪئي پر ڪارمل انهن جي سخت مزاحمت ڪئي ۽ انهن پراڻا اختلاف
۽ وسارڻ جي تلقين ڪئي ان تي پاليسي مطابق ڪابينا جوڙي وئي
جنهن ۾ ٻارهن ميمبر پرچم جا ۽ ست خلق جا هئا۔ ان کانپوءِ
ڪارمل ان لاءِ سخت جدوجهد شروع ڪئي ته پارٽيءَ ۾ خلق ۽
پرچم جي ورهاست مستقل طور ختم ڪري ڇڏجي ۽ سموري پارٽيءَ
جي هڪ ايڪي طور مضبوط ۽ مستحڪم ڪجي۔ ڪارمل ان ڪوشش
۾ گهڻي حد تائين ڪامياب ويو ۽ هاڻي پارٽيءَ ۾ ان قسم جي شديد
ورهاست باقي نه رهي آهي جنهن جو اظهار ڪندي پاڪستان جي ماهوار
انگريزي رسالي "هيرالڊ" جي نمائندي اياز احمد افغانستان
جي دوري تان موٽي اهو لکيو آهي ته "پارٽيءَ جو ايڪو ڪافي
مضبوط ۽ مستحڪم ٿيو آهي۔ جيتوڻيڪ خلق ۽ پرچم جي
ورهاست مڪمل طور تي ختم نه ٿي آهي۔ پر هاڻي اها
ايتري اهميت نٿي رکي (Herald - Feb: 87) - پر ٻئي
اميانتا سان پارٽيءَ مان اختلاف مڪمل طور تي ختم نه ٿيا آهن.

جنهن جو اظهار ببرڪ ڪارمل کي هٽائڻ سابق وزير دفاع عبدالقادر
ڏگروال کي پولينڊ سفير طور موڪلڻ ۽ تازو روسي پريس طرفان پارٽيءَ
جي اختلافن جي کليل تنقيد مان ٿئي ٿو. ڪارمل، پارٽي پوليٽ بيورو جي
اهو وڏو ڪارنامو سرانجام ڏنو ته هن منتشر پارٽيءَ کي منظم ڪرڻ
مضبوط ۽ مستقل اتحاد جا بنياد رکيا ۽ پارٽيءَ جي مختلف اڳواڻن ۽
ڪارڪنن ۾ موجود پيٽي بورجوازي لاڙن کي گهٽايو، پارٽيءَ جي اجتماعي
قيادت ۽ مرڪزي جمهوريت جهڙن انقلابي اصولن مطابق جوڙجڪ ڪئي ڏني.
ڪارمل ڪڏهن به امين جيان پنهنجي شخصيت اڀارڻ تي زور نه ڏنو
۽ پارٽيءَ جي اندروني اختلافن کي جمهوري انداز ۾ نبيرڻ جي روايت
قائم ڪئي. انا جمهوري روايت [illegible] هن پارٽي خود ببرڪ
ڪارمل جي بابت [illegible] پارٽي سربراهه [illegible]
ته ڪارمل مرڪزي جمهوريت جي اصول تي عمل ڪندي ان فيصلي کي
قبول ڪيو ۽ ڪا به مزاحمت نه ڪئي. ۽ اڄ به هڪ مخلص ۽ وفادار
انقلابي جيان پارٽيءَ جو [illegible] رهيو آهي.

ملڪي پاليسي [illegible] ڪارمل جي اڳواڻيءَ ۾ پارٽيءَ
امين جي انتها پسندانه پاليسين کي رد ڪرڻ جو اعلان ڪيو. پارٽي
نئون انقلابي پاليسيون جوڙيون، امين جي [illegible] ڪرڻ ۽
اپريل انقلاب [illegible] غلطين جي
اصلاح ڪرڻ شروع ڪئي. اپريل انقلاب [illegible] فوراً پارٽيءَ جن
بنيادي زرعي سڌارن جو اعلان ڪيو هو ان جو مقصد ته جاگيرداري
نظام ختم ڪرڻ هيو پر انهن سڌارن تي [illegible] عمل ڪرڻ لاءِ
[illegible] منظم معاشي منصوبه بندي نه ڪئي وئي ۽ انهن سڌارن
[illegible] انقلابي [illegible] انهن [illegible]
۾ پيدا [illegible] زبردست [illegible] وسيع
[illegible] سياسي تربيت [illegible] دهقان ڪرد
[illegible] طرف [illegible] طبقن
[illegible]

ھلندڙ غلامانه ذھنيت سبب انھن سڌارن کي قبول ڪرڻ کان
گھبرائڻ پيئي- ڪيترن موقعن تي ڏٺو ويو، حڪومت طرفان جاگيردارن
کان ڪسيل زمينون ونڊڻ کان فقط انڪري انڪار ڪيو جو ملاشاھي
طرفان کين اھا ذھني تربيت مليل ھئي ته اسلام پرائي زمين تي قبضو
ڪرڻ کان منع ڪري ٿو-

انھن تڪڙن سڌارن سبب معيشت تي الٽو اثر
پوڻ لڳو ۽ پارٽي جي مقبوليت گھٽجڻ لڳي- جڏھن ته قومي جمھوري
انقلاب جي تعمير لاءِ وسيع تر ۽ گھڻن طبقن جو اتحاد لازمي
ھوندو آھي- پر پارٽي انھن عملن ذريعي پنھنجي حمايت
جو سماجي بنياد محدود ڪري ڇڏيو ۽ مخالفن ۾ واڌارو ڪيو-
ٻئي جوابي ٽولو طاقتور ٿيندو ويو ته ان پرولتاري آمريت ۽
عوامي جمھوري انقلاب جي نعري بازي جي آڙ ۾ کنيل قدمن سان
انقلاب جي حامين جو تعداد گھٽائي انقلاب جي مخالف قوتن کي
وڌڻ ۽ مضبوط ٿيڻ جا زبردست موقعا فراھم ڪري ڏنا، ڪارمل
اقتدار ۾ اچڻ سان انھن سڌارن جو واپس وٺڻ جو اعلان
ڪيو ۽ انھن جي بدران افغانستان جي سياسي، سماجي ۽ معاشي
حالتن سان ميل کائيندڙ سڌارن جو اعلان ڪيو اھي نوان انقلابي
سڌارا جاگيرداري نظام کي ڏاڪي به ڏاڪي جڙ کان ئي ڪاٽي،
ترقي جي غير سرمائيدارانه واٽ تي ھلندي سوشلسٽ سماج
جي اڏاوت ڪرڻ جي ڏکئي عرصي واري حڪمت عملي جي مطابقت
سان لاڳو ڪيا ويا- انھن سڌارن تحت ھڪ طرف زمين جي مقرر حد
(٣٥ جريب) کان مٿي زمين کسي کين جي زمين ھارين ۾ ورھائي وئي
ته ٻئي طرف اھا ڳالھ نظر ۾ رکي وئي ته جيڪي به عالم، قبائلي
سردار، فوجي آفيسر وغيره انقلاب دشمن سرگرمين ۾ حصو
نه وٺندا ۽ انقلاب جي حمايت ڪندا تن کان اضافي زمين نه کسي
ويندي- ان طرح ھڪ طرف انقلاب جي حامين جو تعداد وڌائڻ
لاءِ راھ ھموار ڪئي ويئي ته ٻئي طرف جاگيرداري نظام کي ڪمزور

ڪري هارين کي بهتر زندگي گذارڻ جا ذريعا مهيا ڪري ڏنا. انهن
سڌارن هيٺ تقريباً چار لک خاندانن کي زمينون ڏنيون ويون. ڍڳن
جو سرشتو بند ڪيو ويو، هارين تي وياج خورن ۽ زميندارن جا
سمورا قرض معاف ڪيا ويا جن جي ڪل ماليت تقريباً ۴۸ ڪروڙ
۷۰ لک ڊالر هئي. پاڻيءَ جي نجي ملڪيت واري سرشتي ۾ ترميم
ڪري ان کي رياست جي نگرانيءَ ۾ منصفانه ورڇ جي سرشتي ۾
تبديل ڪيو ويو. اڳ پوک جا وسيلا محدود نجي هٿن ۾ هوندا هئا.
انقلابي حڪومت، هارين کي خود مختيار بڻائڻ لاءِ زرعي بئنڪون
قائم ڪري انهن وسيلي هارين کي پوک جي اوزارن لاءِ ناڻو فراهم
ڪرڻ شروع ڪيو. گڏيل سهڪاري فارم ۽ رياستي فارم قائم
ڪيا ويا. هارين جون امداد باهميءَ جون انجمنون قائم ڪيون
ويون. انهن سڌارن سبب هارين جي مالي حالت ۾ سڌارو اچڻ
لڳو ۽ زرعي پيداوار ۾ اضافو ٿيڻ لڳو. اهڙيءَ ريت عوام ۾
انقلابي حڪومت جي مقبوليت وڌڻ لڳي.

ڪارمل جي اڳواڻيءَ ۾ پارٽيءَ پنهنجي وڃايل ساک بحال ڪرڻ
۽ پنهنجو سماجي بنياد وسيع ۽ مضبوط ڪرڻ لاءِ رٿابنديءَ سان قدم کنيا.
امين جي دور ۾ گرفتار ڪيل هزارين سياسي ڪارڪن آزاد ڪيا ويا. عام معافيءَ
جو اعلان ڪيو ويو. گهڻ طبقاتي اتحاد جا بنياد رکڻ لاءِ حڪومت ۾ مختلف طبقن جي معتبرن
۽ انقلاب جي طرفدار ماڻهن کي شامل ڪيو ويو. مرڪز کان هيٺين سطح تائين انتظامي
مشينريءَ ۾ عوام جي وسيع حلقن جي شرڪت لاءِ ۱۹۸۱ع ۾ نيشنل فادر لينڊ فرنٽ
(National Father Land Front) جوڙيو ويو. ان فرنٽ ۾ پيپلز ڊيموڪريٽڪ
پارٽي، ٽريڊ يونين تنظيمون، عورتن ۽ نوجوانن جون تنظيمون، اديبن ۽ صحافين
جون تنظيمون ۽ مختلف قبيلن ۽ قومن جا نمائندا شامل آهن. ۱۹۸۱ع ۾ فرنٽ جي
پهرين ڪانگريس ٿي جنهن ۾ مٿين تنظيمن جي نمائندن شرڪت ڪئي ۽ انقلاب جي
حمايت جو اعلان ڪيو. ان ڪانگريس ۾ سڄي ملڪ ۾ هيٺين سطح تائين فرنٽ جون
ڪائونسلون جوڙڻ جو فيصلو ڪيو ويو. تازو ۱۳ جنوري ۱۹۸۷ع تي فرنٽ جي ٻي ڪانگريس
منعقد ٿي، جنهن ۾ ۸۵۰ وفدن شرڪت ڪئي. ان ۾ فرنٽ جو نالو بدلائي —

"نيشنل فرنٽ آف افغانستان" ٺهيو ويو، ڊاڪٽر نجيب جي نئين امن منصوبي جي ڀرپور حمايت جو اعلان ڪيو ويو. فرنٽ، نومبر 1983ع ۾ قومي جرگو منعقد ڪرڻ جو سڏ ڏنو هو جنهن ۾ 500 وفدن شرڪت ڪئي هئي، جن ۾ ڪيترا سابق وزير، قبائلي سردار، مذهبي عالم ۽ سابق پارليامينٽ جا ميمبر وغيره پڻ هئا. ان قومي جرگي ۾ جيڪو داؤد جي دور کان پوءِ پهريون ڀيرو گهرايو ويو هو، جنهن ۾ اپريل انقلاب جي حمايت جو اعلان ڪيو ويو. اهڙيءَ ريت آهستي آهستي پارٽي عوام ۾ پنهنجي ساک بحال ڪرڻ لڳي. پهريان سال ته پارٽيءَ کي امين جي دور حڪومت ۾ پيل منفي اثرن کي زائل ڪرڻ ۾ لڳي ويا. ان کان پوءِ هتي پارٽي وسيع ٿيڻ لڳي ۽ سندس عوامي حمايت وڌڻ لڳي، پارٽيءَ جي ميمبرشپ جيڪا اڳ فقط پنڌرهن هزار هئي سال 1985ع ۾ هڪ لک کان به ٽپي وئي. ڪارمل ۽ سندس پارٽيءَ جي وڌندڙ حمايت ۽ طاقت جي شاهدي آمريڪي دانشور ۽ واشنگٽن پوسٽ جي ايشيا ۾ نمائندي "سليگ هيريسن" پڻ 1984ع ۾ افغانستان جو دورو ڪرڻ کان پوءِ رپورٽ ڏني. هيريسن واشنگٽن پوسٽ ۾ لکيو ته "مون کي ڪيترن غيرڪميونسٽ ماڻهن پڪي يقين سان چيو ته هاڻي زندگي، ظالم امين جي دور جي ڀيٽ ۾ گهڻي بهتر آهي ۽ پيو ته هو پاڪستان ۾ رهندڙ اسلامي بنياد پرست اڳواڻن جي ڀيٽ ۾ ڪارمل کي وڌيڪ پسند ڪن ٿا جيڪو افغانستان جي جديد بنيادن تي تعمير ڪرڻ چاهي ٿو. (DAWN:18.5.84) ساڳئي مضمون ۾ هيريسن لکيو ته "ڪابل گوڙ وارو شهر آهي جنهن کي موزون حد تائين منظم نيم ڪميونسٽ مشنري هلائي رهي آهي. مسٽر ڪارمل جيڪو ان مشنريءَ کي گڏ رکيو ويٺو آهي، محض ڪٺ پتلي نه آهي بلڪ ان کان گهڻو وڌيڪ طاقتور ۽ خودمختيار آهي" اهڙيءَ ريت هن مضمون سان "ڪٺ پتلي افغان حڪومت" جي نفو رجي ۽ ترديد ٿي ٿئي ۽ پارٽيءَ ۽ حڪومت جي منظم ۽ مستحڪم هئڻ جي ثابتي ملي ٿي.

چهن سالن جي سخت جدوجهد ۽ صحيح پاليسين جي نتيجي ۾ پارٽيءَ جي حمايت ۽ طاقت ۾ آهستي آهستي مقداري اضافي کان پوءِ 1986ع ۾ ڪيفيتي تبديلي رونما ٿي. پارٽي ان پوزيشن ۾ اچي وئي جو هن هاڻي طاقتور ڌر جي حيثيت سان سامراجي امداد تي پلجندڙ مزاحمتي گروپن سان ڳالهيون ڪرڻ ۽ جلد کان جلد سوويت فوجن جي واپسيءَ جي راهه هموار ڪرڻ جو فيصلو ڪيو. ان نئين حڪمت عمليءَ تحت پارٽي مئي 1986ع ۾ ببرڪ ڪارمل جي جاءِ تي ڊاڪٽر نجيب کي جنرل سيڪريٽري چونڊيو. ببرڪ ڪارمل کان استعيفا ورتي.

جي فيصلي جا سمورا ڪارڻ اڃ تائين ظاهر ٿي نه سگهيا آهن. هن وقت تائين مغربي پريس ۾ ڏٺي ڇپيل ڪارڻ منظر تي آيا آهن تن مان ٻه نمايان آهن. هڪ مطابق ڳالهين کي ڪامياب بڻائڻ جي امڪان کي روشن بڻائڻ لاءِ نئون چهرو پيش ڪرڻ، ٻيو جن علائقن ۾ مزاحمتي گروپن جو گهڻو زور آهي انهي پارٽيءَ جو اثر وڌائڻ لاءِ انهن ئي علائقن سان تعلق رکندڙ پارٽيءَ اڳواڻ کي آڻڻ (مزاحمتي گروپن جو زور پشتو ڳالهائيندڙ سرحدي علائقن ۾ آهي ۽ ڊاڪٽر نجيب جو تعلق به انهن علائقن سان آهي جڏهن ته ڪارمل جو تعلق دري زبان ڳالهائيندڙ ترڪ نسل سان آهي) ۽ ٽيون پارٽيءَ جا ڪجهه اندروني اختلاف جن جي نوعيت واضح ڪونهي. ان کان علاوه جيڪڏهن هن کي ڪارڻ آهن ته اهي اڳتي هلي ڪجهه وقت کان پوءِ ظاهر ٿين جو ته في الوقت افغان حڪومت ان مسئلي تي خاموشي ۽ رازداريءَ جو مظاهرو ڪري رهي آهي بهرحال ان تبديليءَ جا پيا ڪهڙا به ڪارڻ هجن پر ان مان هڪ ڳالهه بلڪل چٽي ٿي وئي آهي ته پارٽي هاڻي اجتماعي قيادت ۽ مرڪزي جمهوريت جي اصولن تي مضبوطيءَ سان عمل ڪري رهي آهي ۽ انهن انقلابي تنظيمي اصولن تي عمل ڪرڻ سبب ئي پارٽي قيادت ۾ اها تبديلي ماضيءَ جي برعڪس پرامن طريقي سان رونما ٿي. ماضيءَ جيان ڪارمل تي ڪي تهمتون ۽ الزام ڪونه هنيا ويا. بلڪ پارٽيءَ ڪارمل جي استعيفا قبول ڪندي، سندس پارٽي ۽ انقلاب لاءِ ڪيل خدمتن کي ساراهيو ۽ کيس خراج تحسين پيش ڪيو.

پارٽيءَ جي نئين سربراه ڊاڪٽر نجيب ۳ جنوري ۱۹۸۷ع تي نئين امن منصوبي جو تاريخي اعلان ڪيو جنهن سڄي دنيا کي حيران ڪري ڇڏيو. ان امن منصوبي مطابق ۱۵ جنوريءَ کان ڇهن مهينن لاءِ هڪ طرفي جنگ بنديءَ جو اعلان ڪيو ويو، مزاحمتي گروپن کي ڳالهيون ڪرڻ ۽ گڏيل حڪومت ٺاهڻ جي آڇ ڪئي وئي. عام معافيءَ جو اعلان ڪري سمورن پناهگيرن کي واپس وطن موٽي اچڻ جي اپيل ڪئي وئي. واپس موٽندڙن مان ڪنهن سان به سندس ماضيءَ جي ڪردار سبب مت ڀيد نه ڪرڻ ۽ کانئن کسيل ملڪيتون واپس ڪرڻ جو اعلان ڪيو ويو.

افغان حڪومت طرفان ان چرڪائيندڙ پيشڪش، پاڪستاني حڪمرانن، آمريڪا ۽ نام نهاد اسلامي مجاهدن کي پريشان ڪري ڇڏيو. ان اعلان تي ڀرپور رد عمل آمريڪا ظاهر ڪيو. آمريڪا ان سموري منصوبي کي محض ڏيکاءُ ۽ پروپيگنڊا سڏي رد ڪري ڇڏيو. مزاحمتي گروپ ڀرپور نه شديد اختلاف جو شڪار ٿي ويا،

ڪن گروپن انهي منٿ موٽ ڏني ۽ ڪن رد عمل جو اعلان ڪيو. حزب اسلامي –
افغانستان جي اڳواڻ گلبدين حڪمتيار جو هي بيان ته توڙي اها حقيقي آڇ آهي.
آهي (DAWN) ته هن آمريڪا پنهنجي گروپن کي منظم ڪري سان ان آڇ کي رد ڪرڻ لاءِ
دٻاءُ وڌو. سامراجي اشاري تي ستن گروپن تي مشتمل "اتحاد اسلامي مجاهدين
افغانستان" گڏجاڻي ڪري متفق ٿي سان قومي مصالحتي فارمولا کي آمريڪا جيان
ڌوڪو ۽ پروپئگنڊا سڏي رد ڪري، جنهن ۾ انقلابي حڪومت خلاف سامراجي جنگ
جاري رکڻ جو اعلان ڪيو.

اپريل ١٩٧٨ع ۾ قومي جمهوري انقلاب جي برپا ٿيڻ کان وٺي اهي هٿ
ٺوڪيا "اسلامي مجاهد" جيڪي جهاد ڪندا اچن ٿا، انهن جي اصليت اڄ ڪنهن کان
لڪل ناهي. شروعات ۾ ڪارٽر حڪومت کين ڪيل ملوني امداد ڏيڻ کان نتايو پئي ۽
خفيه طور مدد پئي ڪئي. پوءِ ريگن اقتدار ۾ آيو ته هن آمريڪي امداد جو کليو کلايو
اعلان ڪيو ۽ پنهنجي اتحادي ملڪن کي به امداد ڏيڻ لاءِ زور ڀريو. "اسلامي دوستي"
جو ثبوت ڏيندي سي آءِ اي پنهنجي تاريخ جي وڏي بجيٽ ان جهاد کي هٿي ڏيڻ لاءِ
مخصوص ڪئي. پاڪستان ۾ قائم مهاجر ڪئمپن ۾ ڊالرن جي بارش شروع ٿي وئي.
انهن مهاجر ڪئمپن جي آڙ ۾ ٿي ١٠٠ کان به مٿي فوجي تربيت جون ڪئمپون قائم
آهن جن ۾ پاڪستاني ۽ آمريڪي ماهر "مجاهدن" کي تربيت ڏيندا رهن ٿا. اوچتو
ڏٺي اوچتو صيهوني حڪومت (اسرائيل) کي به اسلام سان محبت ٿي وئي ۽ ڏاڍ ڏاڍ
جديد هٿيار اسرائيل کان مهاجر ڪئمپن پهچڻ شروع ٿي ويا. "مجاهدن"
اسرائيل ۽ آمريڪا کان سڌي طرح ملندڙ فوجي امداد کي لڪائڻ جي
ڏاڍي ڪوشش ڪئي ۽ ڏاڍون هڻندا رهيا ته اسان وٽ افغان ۽ روسي فوجين
کان کسيل هٿيار آهن، پر پوءِ سيپٽمبر ١٩٨١ع ۾ مصر جي مرحوم صدر سادات
اين بي سي ٽيليويزن آمريڪا کي انٽرويو ڏيندي سندن ڪوڙ جو پانڊو ڦوڙي
وڌو. سادات اعتراف ڪيو ته مصر آمريڪا جي ذريعي "مجاهدن" کي روسي –
هٿيار مهيا ڪندو رهيو آهي. ڪجهه وقت کان پوءِ مغربي اخبارن ۾ ٿيا. اهي خبرون
شايع ٿيون ته اسرائيل پڻ لبنان مان هٿ آيل روسي هٿيار "مجاهدن" کي مهيا
ڪندو رهيو آهي. ان پابندي قانون جي باوجود اجازت نه ڏين ڪجهه گروپ
بي شرمي سان ساڳي دعوا ٿي ڪندا آهن. جيئن ته گلبدين حڪمتيار

اسلام آباد ۾ پنهنجي شاندار بنگلي ۾ ويهي "هيرالڊ" جي نمائندي کي ڏنل انٽرويو ۾ ان دعوا کي دهرايو آهي. ٻي ملوث جماعت اسلامي افغانستان جي اڳواڻ برهان الدين رباني ۽ ٻين ڪيترن گروپن جا ليڊر ... گذريل سال سڌو سنئون وهائٽ هائوس جا وڃي در کڙڪايا ۽ پنهنجي مرشد ريگن جا قدم چمي کيس امداد وڌائڻ جي گذارش ڪئي جيڪا ريگن بخوشي قبول ڪئي. جنهن جي نتيجي ۾ پوءِ ڪڏهن آمريڪا کين هيليڪاپٽر ۽ جهاز شڪن ... اسٽنگر ميزائل ڏنا جن مان ڪجهه ميزائل هن افغان حڪومت مجاهدن مان ... [illegible] قبضو ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي وئي آهي. تازو ڪابل ۾ انهن ۵۵ غيرملڪي صحافين کي ڏيکاريا ويا. جيڪي ۱۵ جنوري تي افغان جنگ بندي جو ذاتي طور مشاهدو ڪرڻ ڪابل پهتا هئا. ۱۰ انهن ۾ يورپي ۽ آمريڪي صحافي به شامل هئا. انهن صحافين ڪابل مان جيڪي رپورٽون موڪليون تن مجاهدن جي ٻين ڪارنامن ۽ دعوائن کي به بي نقاب ڪري ڇڏيو. سال ۱۹۸۶ع جي آخر ۾ مجاهدن انگ اکر پيش ڪري اهو ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي ته افغانستان ۾ روسي ۽ افغان فوجون بي انتها ظلم ڪري رهيون آهن. انهن مسجدن ۽ اسڪولن کي تباهه ڪيو آهي ۽ زوري نوجوانن کي پڙهڻ لاءِ روس موڪليو پيو وڃي. پر خود بي بي سي جي نمائندي ڪابل مان رپورٽ موڪلي ته افغان حڪومت وڏي تعداد ۾ اسڪول کولي رهي آهي ۽ تعليم عام ڪري رهي آهي. ان کان علاوه "هيرالڊ" جي نمائندي لکيو ته "هر عام افغان تسليم ڪري ٿو ته هن وقت شهنشاهيت جي دور کان به وڌيڪ تعداد ۾ مسجدون جڙيون آهن. ان قسم جي حقيقتن جي ذاتي مشاهدي سان سڄي دنيا جي آڏو اها حقيقت واضح ٿي وئي آهي ته اسڪولن ۽ مسجدن جي تباهي جا ڪارناما خود مجاهدن جا سرانجام ڏنل آهن.

انقلابي حڪومت خلاف هلندڙ جنگ ايتري عرصي تائين پاڪستان جي آمريڪي تربيت يافته پنجابي فوجي اداري جي مدد سان ئي جاري رهي سگهي آهي. پر پاڪستاني حڪمران به مجاهدن بابت وڏي بي حيائي سان ان حقيقت کان انڪار ڪندا رهندا هئا ۽ ڏاڍا اصول پرست ۽ انسان دوست ٿي "انساني همدردي" جي بنياد تي ۽ اسلام جي خدمت جي جذبي سان مهاجرن کي پناهه ڏيڻ جي دعوا ڪندا هئا. جيڪا اڄ تائين ڪندا پيا اچن. پر هاڻي آقائن پنهنجن دلالن جي ... جو پردو ... محسوس ... ڪئي ۽ ۱۹۸۳ع ۾ اڪثر سامراجي اخبارن ٽائم، واشنگٽن پوسٽ وغيره آمريڪا مصر، سعودي عرب ۽ اسرائيل کان پاڪستان حڪومت جي ذريعي "مجاهدن" کي ملندڙ هٿيارن مطابق تفصيلي مضمون شايع ڪيا.

هلندڙ

نظرياتي پروگرام ۽ پاليسي

١- پروگرام:-

الف:- سنڌ جي قومي آزادي.

ب:- آزاد سنڌ ۾ سائنسي سوشلزم لاءِ جدوجهد ڪرڻ.

الف:- قومي آزادي:- (١) سياسي آزادي:- سنڌ جي سياست جو مڪمل ڪنٽرول سنڌي عوام جي هٿ ۾ رهي. سنڌ داخلي ۽ خارجي طرح پنهنجي ملڪي معاملن ۾ خودمختيار ۽ آزاد هجي.

(٢) اقتصادي آزادي:- ڌاريئي استحصال جو خاتمو ڪري سنڌ جا سمورا پيداواري وسيلا سنڌي ماڻهن ۽ سنڌ ملڪ جي ترقي لاءِ استعمال ڪيا ويندا.

(٣) ثقافتي آزادي:- ڌاري ثقافت جي غلبي جو خاتمو ڪري، سنڌ جي ثقافت جي تخليقي صلاحيتن ۽ ترقي پسند پهلوئن کي اڀرڻ جو ڀرپور موقعو مهيا ڪرڻ ۽ ثقافتي ترقي تيز ڪرڻ.

(٤) جاگرافيائي آزادي:- سنڌ کي مڪمل علحده رياست جي حيثيت سان دنيا کان تسليم ڪرائڻ.

(ب) سوشلزم:- سنڌ دوست مزدور تنظيم آزاد سنڌ اندر سوشلزم جي ٽنهي قسمن جن ۾ (اسٽيٽ سوشلزم، سينڊيڪلزم، گلڊ سوشلزم) ۾ مالڪ ازم کي رد ڪندي سنڌ جي معيشت جي تعمير مارڪسي- لينني بنيادي هيٺين بنيادن تي ڪندي.

(١) رياست (٢) ميوونسپلٽي ۽ ڊڪٽيٽرشپ (٣) صلاحيت (٤) محنت (٥) اجرو

٢- پاليسي:-

الف:- سنڌ دوست مزدور تنظيم سنڌ جي انقلاب جي حقيقي قوت مزدورن، هارين ۽ هيٺئين وچولي طبقي کي سمجهي ٿي.

(ب) سنڌ دوست مزدور تنظيم سامراج دشمن تحريڪ جي پڇاڙي توڙي داخلي معروضي حالتن تحت کُلي حمايت ڪندي ۽ هر سامراج دوست تحريڪ کي رد ڪندي.

سنڌ دوست مزدور تنظيم

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين " اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماٺِڪَ "لُڙهندَڙ نَسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڃوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان "پڙهندڙ" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوُٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنى e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪارِي تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَـنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَـنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَـنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳِئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳَل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَـنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ ڪان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي ڪُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ ڪان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سپني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.
... ...
جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛
... ...
ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........
... ...
هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۾ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڄڪلهہ پڙهڻ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو" ناداني جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڄڪلهہ ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.
پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سپني کي چو، چالاءِ ۽ ڪيئن جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٽَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج necessity unavoidable سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.
توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪِي پائي چيو تہ "منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ".
ـ اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)